

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Благоје Баковић, Мирослав Алексић, Емсура Хамзић,
Слободан Елезовић, Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs

www.biblvrbas.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Љубисав Срдановић, вајар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Покрајинског
секретаријата за културу и Министарства културе РС*

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

САДРЖАЈ

пѣраї ѿезије

Горан БАБИЋ.....	5
Татјана Дан РАКИЋ.....	11
Дејан ЂОРЂЕВИЋ.....	15
Јован Н. ИВАНОВИЋ.....	17
Виктор Теон РАДУН.....	21
Новица Б. ЂОРЂЕВИЋ.....	23

пѣраї ѿрозе

Давид КЕЦМАН Дако.....	28
Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....	40
Добрашин ЈЕЛИЋ.....	46
Слободан ШКЕРОВИЋ.....	50
Симо Б. ГОЛУБОВИЋ.....	55
Борислав ГАВРИЋ.....	61

пѣраї на пѣраїу

Милосав Буца МИРКОВИЋ.....	67
Милан ГРОМОВИЋ.....	72
Милана РАЈИЋ.....	80
Тијана ЧУБРИЛО.....	89
Срђан ОРСИЋ.....	98
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	108

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

мраї друїиџ

Руперт БРУК.....	119
Вилфред ОВЕН.....	123
Елисавјета РИЧИ.....	126

мраї ђоје

Милош АРСИЋ.....	130
------------------	-----

мраї ицчиїавања

Жарко ЂУРОВИЋ.....	132
Милица Јефтимијевић ЛИЛИЋ.....	136
Ђуро МАРИЧИЋ.....	139
Чедомир ЉУБИЧИЋ.....	146
Миодраг Д. ИГЊАТОВИЋ.....	149
Нада КРЊАИЋ-ЦЕКИЋ.....	152
Владислав ЂОРЂЕВИЋ.....	160
Мирјана Мариншек НИКОЛИЋ.....	165

мраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....	167
----------------------	-----

Горан БАБИЋ

СТИХОВИ ИЗ ТМУРНИХ ВРЕМЕНА

ДНЕВНИК УДАРНИКА

У понедељак је био генерални штрајк,
тако да се није радило.
У уторак је наступила инфлација
јер су преконоћ штампали паре
да исплате штрајкаче.
Углавном, сви су наврат - нанос куповали
и радила није ниједна жива душа.
У уторак увече догодила се несрећа у руднику
па је у сриједу био дан жалости,
тако да се није радило.
У четвртак је био црвени датум у календару,
а кад је светац онда се не ради.
У петак је проглашена ратна опасност
и хитна мобилизација,
тако да се није радило.
У суботу су нас засули бомбама, изроди,
па се није могло говорити о послу.
У недјељу, на нерадни дан,
заказали су били изборе
па смо сви гласали,
а поподне су одбојкаши освојили
титулу свјетских првака.
То смо прославили у понедељак,
тако да се тог дана није радило.
У уторак је била слава,
свети Никола је допловио из Русије
и обрадовао дјецу.
Одрасли нису радили.
У сриједу је проглашена епидемија
па су грађани замољени да остану код куће.

У четвртак је нестало струје, рано ујутро,
 тако да су стали трамваји и све остало,
 а у петак нас је захватило незапамћено невријеме.
 Олујни вјетар је ломио гране
 и читава је земља стала.
 Само су ватрогасци и они из хитне помоћи јурцали,
 а ми остали нисмо радили.
 У суботу је све изненадио земљотрес,
 било је и жртава,
 а радило се, наравно, није.
 У недјељу је напoкoн oсвануo вeдaр дaн,
 тако да смо ишли на излет.
 У понeдјeљaк је пoчeo шкoлски рaспуст
 пa су рoдитeљи oстали кoд куће,
 а штa је билo у утoрaк вишe сe нe сјeћaм,
 али знам да сe из нeкoг рaзлoгa није рaдилo.
 У сријeду је избила велика афера
 у Нарoднoј бaнци,
 тако да су мнoгимa прoпaли улoзи
 и свa уштeђeвинa.
 Штo је била кaтaстрoфa пa људи нису рaдили.
 Сeљaци су у четвртак блoкирaли путeвe
 јер им јoш није исплaћeнa жeтвa,
 а у петак су прoтeстирaли пeнзиoнeри
 кoјимa су зaкинули јoш јeдну пeнзију.
 Тaкo дa сe тoг дaнa није рaдилo.
 У субoтy сe прoнијeлa глaсинa
 дa је у вoдoвoду прoнaђeн вирус
 или нeки oтров, нeкa сaбoтaжa.
 Сви су нaвaлили нa трoвинe
 и купoвaли минeрaлну вoду.
 Oд послa није билo ништa.
 У нeдјeљу је пaдaо држaвни прaзник
 тaкo дa сe није рaдилo
 ни у пoнeдјeљaк ни у утoрaк,
 прeмдa је држaвa (чији је тo прaзник)
 прoпaлa прије дeсeтaк гoдинa.
 У сријeду су сви били мaмурни oд слaвљa,
 тaкo дa сe углaвнoм није рaдилo.
 У четвртaк је нaјвeћи брoј кoлeктивa
 узeо нeплaћeни oдмoр
 дa би сe нaрoд припрeмиo зa клaњe свињa
 у петак и у субoтy.
 Влaдa је дoнијeлa oдлукy o уvoђeњу
 скрaћeнoг рaднoг врeмeнa
 и oдгoдилa студeнтимa испитe.
 У бoлницaмa су пaцијeнти прeстали умирaти,
 а жeљeзнички сaобрaђaј је oбустaвљeн дo дaљњeг.
 У мeђуврeмeну је биo јoш јeдaн свeтaц

тако да су људи славили своје славе
 те се мање - више није радило.
 Тих неколико дана.
 Онда су дошли новогодишњи празници,
 које је већина спојила с Божићем.
 На улици није било никога,
 али је по кућама било весело.
 Сви смо вјеровали да ће нова година
 бити боља од протекле.
 Међутим, у понедјељак су почеле несташнице
 па су многи стајали у реду за шећер и уље,
 а у уторак и за детерцент.
 Пред банкама су чекали пензионери,
 али они и тако ништа не раде.
 У сриједу су се дијелили бонови за брашно
 и за школске књиге,
 тако да се није радило.
 У четвртак је дошло до најезде пацова,
 а појавили су се и мишеви.
 Нисмо ишли на посао,
 таманили смо глодаре.
 У петак је било извлачење
 велике државне лутрије са огромним добитком,
 али добитника у овом колу поновно нису извукли
 иако смо сви стајали пред екраном,
 тако да се није радило.
 Стигла је субота, а с њом и велики снијег.
 Толико нас је затрпао
 да се нигдје није могло,
 а најмање на посао.
 Чак су и телефони престали да раде
 и завладала је потпуна тишина.
 Откуд поплава усред зиме? -
 питали су у недјељу дежурног метеоролога,
 а он је рекао да то није први пут,
 да се то редовито понавља
 сваких 70 година.
 Углавном, тог се дана није радило
 иако је било ведро.
 Као да прошле ноћи није пао снијег.
 У понедјељак су нас изненадиле сирене,
 којима се није знао разлог.
 Али нешто се сигурно десило
 тако да нисмо ишли на посао.
 Сутра ће, међутим, сигурно бити боље
 ако се не догоди нешто незамисливо.
 Јер смо се ужељели посла
 и јер се од нечега мора живјети.
 Све ће бити добро и нормално

рекао сам жени -
ако се не догоди нешто непредвиђено.
Јер је данас уторак
и сутра би требала бити сриједа
ако ноћас парламент другачије не изгласа,
ко се због виших циљева
преко ноћи не измијени календар.
Ово је ипак нови милениј
те је наше рачунање времена
можда застарјело.

1. октобар 2000.

ОПСАДА НАШЕГ ПОЛИСА
(Херодотов извјештај из Београда у доба перзијских санкција)

О срозавању сам, и о пропадању,
којешта научио у ових десетак година
колико траје опсада нашег полиса.

Можда тако изгледа старост.
Кад се свака ствар, појава и биће,
сама од себе лагано труни,
нестаје, копни, осипа, сахне.
Кад се губе јасне, племените боје
и твар сиви, сиви.
Кад сви елементи постају олово.

Графит у оловци пуца, гумица мрви се,
сапун смрди као у логору у којему га иначе нема
или га праве од мртвих.
Вода час нестаје, час појави се на трен,
често под славином останеш неопран.

Трамваји, стари, истрошени, или касне или не возе уопште,
а аутобуси стоје у квару док путници пјешаче.
Поштарчина, љут и радостан, витла торбом, буздованом,
бацајућ пошту право у контејнер
из ког бачено извлаче сиромашни професори
и други несумњиви интелектуалци.
Шта ли ће њима туђа писма
кад никоме своја не пишу?

Лумпенпролетаријат здушно продаје на улици шкарт,
предмете што изгубише сувислу везу
са својим називима, с првашњим обличјем.
Воћке ни зреле не миришу,
а цвијеће купују искључиво жалосни,
бирајућ ирисе, перунике,
нешто за укуп покојника.

Олова заправо нема, иако је све оловно.
Болни умиру урлајући, без лијекова, без наркозе,
главној болничарки понестаје новаца за жељезницу,
а маркице за пријевоз до даљњег не важе.
Не вриједе ситна права,
ово је друштво богатих појединаца.

Ах, док таксисти оробљују путнике
ситни криминалци убијају таксисте.
Дуга колона њихових возила прати колегу
на посљедни починак. Све је закрчила
и на пола сата прекида промет у средишту града.
Нека пјешаче проклете убојице!

У школама се, међу дјецом,
с времена на вријеме
појављују уши, вашке, претече тифуса.
Отров против штакора пацова постављен је по парку
гдје ће доћи мајушни из јаслица и вртића
да их богиња Адеона научи ходању.

Утопљени повремено испливавају.
Пловак, алас с Дунава, тврди
како жене плутају полећушке, а мушкарци потрбушке.
Јер да само мртви тачно знају гдје им је тежиште.

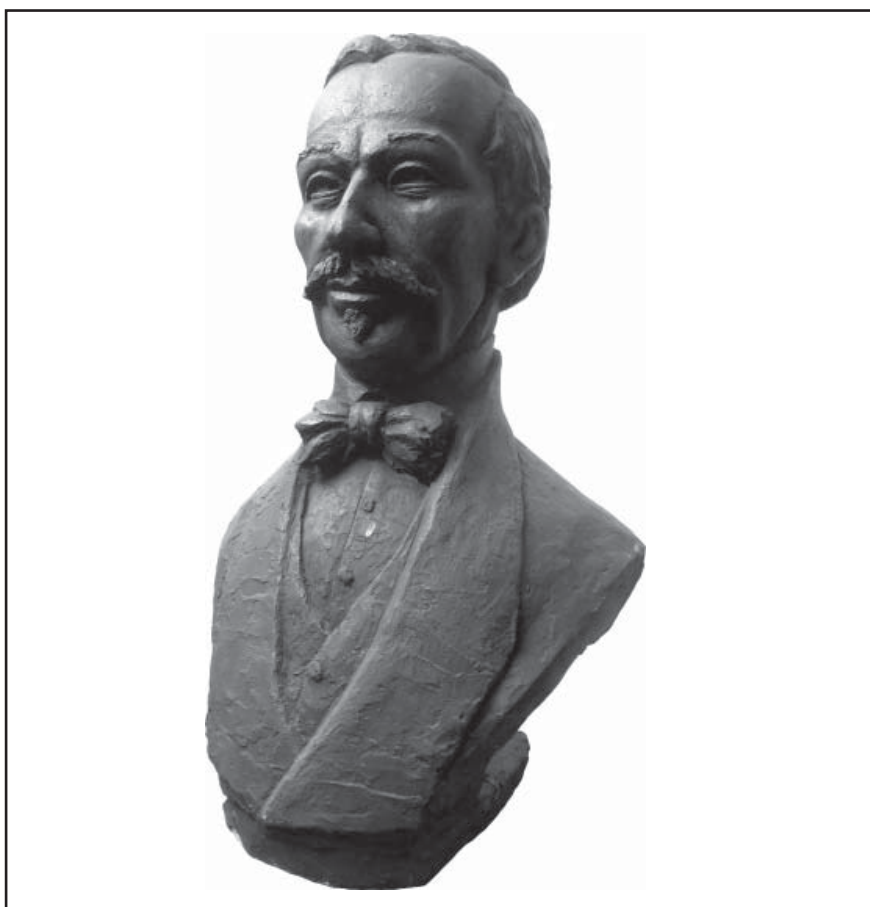
Након Хуна и Авара поједине квартове
насељавају марљиви гладни Кинези,
а на најљепшим обронцима Авале раскошне палаче
подижу дилери дроге и њихове љубавнице, пјевачице.
Хит мјесеца грца “загрли ме драга ногом око врата”.
Још мало па ће парламент озваничити нове законе
против корупције, непотизма и сваке друге неправде.

У млијеку се, међутим, смањују масноће,
нестају витамини,
у бензину октански број, у слаткишима шећер.
Умјесто прашка у врећице сипају ријечни пијесак,
министар скраћује метар на још мању мјеру,
а нафту производе од смјесе петролеја
и талогa од сунцокрета којим оскудијевамо.

Тканине се, гле, распадају на први јачи поглед,
мајстор не умије поправити сат премда је вријеме стало.
Зашто би телефон радио ако га је заузео двојник?
Младе погађа кљенут, пуцају аорте, капилари.
Ломе се везе, познанства и стара пријатељства.
Расте број од рака обољелих малишана.

Ријеком ријетко плове лађе, а и ми смо увели блокаду.
Велика је суша јер је баш над нама озонска рупа.
На бувљаку се могу јефтино купити Титова „Сабрана дјела”,
Кардељеви „Правци развоја”
и црвена комунистичка застава са пропалом петокраком.
Небо и тамни и блиједи и личи на испрану крпу...

27. август 2000.

Јован Стерија Поповић

Татјана Дан РАКИЋ

ОКО КВИНТНОГ КРУГА

Око дана, орао задржа у кљуну.
Животодајно и амбивалентно, топло
и даровано, округло и страшно...
Обарано стрелама, стварало угљен,
четири тигра све прождерала, четири
ветра однела и четири воде потопиле.

Моћ и страх, сјај и светло, љупко
и величанствено око дана. Сиђе до
подземља и не добије облик смрти.
Хоћу да пољубим наглас, око тигра,
око ветра, помилујем у ватри у капи
кише, роси, на крилу лептира.

Велики комад а за мене рекоше да сам
нема. Путујем на Платоновој кугли,
плешем ћутњом у розети, у году,
у Хегеловом кругу, у округлом плоду.

А круг се пише бесконачно. Пишем
и добровољно ћутим. Ћутим због
савршеног, личног круга који отварам
и затварам у тишини, због кругова лажи
и обмана, зачараних и оних најужих,
окамењених, почасних и последњих.

Ћутим и љушкам се полукружном
путањом. Вратим се у свет могућности.
Два су полукруга, узвишен, сунце и дан,
север. Други, таман и низак, ноћ и југ.

Око квинтног круга, обрће се дарежљиво
а опет страхотно и недоступно. Опчинило
лепотом и моћи а ипак нећу да гледам круг
унутар круга, потпун и бесмртан. Штићен
рутином и монотонијом понављања.

ОКРУГЛИНА

Пробудићу се једнога дана поново
у нутрини, љушкати у бестежинском
стању, везана сигурносном петељком.
Облост и пуноћа трбуха чиниће ме
потпуном, тек облина, кугла, колачара.

Када вече буде упливало у сав простор,
увући ћу се у мекану постељицу, и док
отац буде распевавао Рјабинушку а брат
додиривао мајчин трбух говорећи – а шта
ти је ово, она ће рећи – погледај, округлина
оивичена заштитом, линијом која се сама
у себе улива и нигде не излива.

Једном ћу се опет родити и можда ће
тај круг неко откључати, да не насрћем
силом и не излазим опет наглавачке.
Развезаћу сама петељку омамљена мирисом
сенабија и шећерлија. Мајчине руке ће ме
опет тргати од плешућих вилинских кола,
обујмивши ме обема.

Говориће, како је Аристарх из ноћи у ноћ
крстарио сводом мерећи округлине. И док
нам се кожаре буду расцветавае у устима,
прскале прозрачношћу лоптастих капљица,
знаћемо, да кад је Сунце над Сијеном у
зениту, над Александријом је удаљено за
педесети део круга. Дакле, све је круг.
Тада ће неко од нас умети да наслика
заокружену сцену круга наше породице.

У СРЕДИШТУ ТАЧКА

Тек после неколико кругова
које обиђох, нађох се у центру.
Ко би се надао да ћу у средишту
стати на тачку. Шта да чиним
кад осетим нестабилност?!

Раширим руке, спремна на
манипулације. Помислим, нагазићу
твоју ногу ако ми се исувише
приближиш. Пришао, а опет прошао.

Речи заборавила. Као и у свакој тишини,
од сумњичавих речи остао ехо.
Однекуд, само светлост преживела.

У КРУГУ

Пиле изађе из
круга, љуштуре.
Изађи и ти.
Губим контролу.
А шта ме
контролише?

Нашла свој круг
међу концентричним
круговима.
Немир.
На месту пробијања,
остала рупа.

Убод инсекта
убрза зрење.

Израстао ми испод
коже квинтни круг,
усијани земљани
лонац, завијен
спиралом од
црвеног бакра.
Округла материја
која у стомаку
пребива и рађа.

Светло, воду и реч.

Цурим секундама
у кругу, у центру
збивања. Ишла из
света који одбројава.

МОЈИ КРУГОВИ

Моја су деца два моја обличја,
моји савршени кругови.
Моја су деца стискана, обликована,
и с једне и с друге стране.
Моја су деца, истретирани
савршени кругови, моји кљунићи
који сваки пут, кљуцањем поједу
по једну тачку мог измишљеног
савршеног круга. Моја деца, моји
најдражи кругови, својом памећу
деформишу кругове које им
годинама кројимо и нехотице
притискамо оним искривљеним
својим ивицама. Моја деца, својом
нервозом разарају моје кругове,
вољом откључају моје време. Она
су прегласна и својом буком
урањају у мој круг. Моја су деца
борбена, боре се сама са собом.
Имају нас и не труде се да нас
потроше, јер ми се трошимо сами.
Једнога дана, када за то дође време,
моја ће деца затворити све кругове
стати у један концентрични, погазити
тачку, јер моја су деца савршена,
она знају да везују кругове.

Дејан ЂОРЂЕВИЋ

Из циклуса „И ЈА ВОЛИМ МАРИЈУ“

Смрт је наоблачила небо, Марија
Око нас киша и закаснела љубав
А како би нам било лепо
Да није ових избора
Ових пораза и омраза
Да није наших и њихових.

Прелазим бледе границе снова
Нема те више у молитвама
Уморног сневача
Не знам шта ћу бити
Верник или љубавник.

Велики љубавници су губитници
Не знају шта значи волети
До њихових висина.

Касно је, Марија
У наш град долазе странци
Време је да се молимо
За потомке.

Узалуд свет је постао леп, Марија
Уданила се гомила и сада пева
Песму о љубави.

Ми спавамо и сањамо
Снови су резервисани за нас
Који варамо живот.

Обуци се онако како ти умеш
Необавезно
Само буди лепа
Чекаћу те на старом месту
Корачај лагано док долазиш
Помери косу, руком, лагано
Додирни ми раме, случајно
Насмеши се
И искључи телефон.

Свет је пун песника, Марија
Сви певају, нико да воли.

Изнутра ће ударати
Заробљена љубав
Сан ће хранити
Наше мисли
Птица
Што нас прати
Страдаће
Од наше песме
Остаће комади звукова
Доћи ће ноћ
Постаћемо сенке
Од њих ће изгрејати
Друго сунце.

Јесен је, Марија
Они долазе
Изводе лето на пут
Гасе га по наруџбини.

На тргу мудрују чудаци
Нико не може да их заустави
У име правде купују страх
Иду до краја и назад.

Јован Н. ИВАНОВИЋ

НА ДАН ХРИСТОВОГ РОЖДЕСТВА

1.
Одакле баш данас
на дан Христовог рождества
тај живи прелет
живљене ноћи из дјетињства
сјећање на њен расан
на металну орљаву
одбаченог бицикла,
на тутањ нечији
са друма
у колски пут,
ког хитац
сустиг'о
и расанио ноћ

И сад ми тај расан кљује у крви
ко онда до блиједе зоре
и сад то јутро
сунцем обијељена
мистерија ноћи
афтиком покривено лице
тога у бијегу
зунзаре над њим
њихова плава леђа
на сунцу.

Ми дјеца мислимо: устаће тај човјек
док се отријезни од ноћи
не знамо
да таквог расана нема
и да је хитац
сустигао логорника
који је клао
на савској
проклетој води.

2.
Ако Адам Загајевски има свој град
и над њим и над Пољском
свој страх
а шта имам ја, сад?! –
имам туђи град
разоружану заставу
изгубљени крајолик
нестале људе
шупљину у задну срца
копље без врха
тужну завичајну слику
на споменику покланих
у Јасеновцу
огромно “У” и поруку
„Убиј Србина!” –
па шта сад?!
ни тамо, ни овамо
туђ себи
овако оробљен.

Има ипак нешто тјешитељно
у ријечима Загајевског:
он, наиме, сугерише корак
тих и лаган
(не каже да ли у свему и повоздан?!)
предлаже да одложимо
„прерани додир тајне”,
онај који одводи на низбрдицу
у говор са собом
без гласа.

3.

Пустиња је тло на коме стопа
листом и водом гори
уста ми пуна мртвих ријечи
у њиховом праху
једва дишем.
Од срца на сјевер
моје се откидају
молбе
да лед сјевера
на љубав приклоне.

Сјевером и истоком зањихана
колијевка моја
сад на истоку
у њеном ињу
носталгијом горим
и стрепим
да се сјевером не омразе
моја четири млада ока
што мене тако воле
и презру родницу своју
па се беспуту нагну
и његову подоје сису.

4.

Небо се земљи вишепут нагнуло
земља му на пољуб
усне пружила
из њеног тремола
три црне и бела
пелена прхнула
црна им живот обојила
беспут
молом отворила.

Испод тог напуклог звона
невољу њихову молим
да се обузда
док клупе јелове
не уселим
мастионице напојим
па онда да их
на слова и бројке сколим.

На прозору раскриљеном
свезане ријечи дишем
талог им временом бистрим
гласом да оживе
у њима мој учо пчелари
не слути жалост
нити опажа мене
који ћу једног дана
њега и његову љубав
ријечју на трајност
да оживим.

5.
И шта сад да кажем, а да не зачудим
да кажем да још
на окрајку своме усправан стојим
и успон мотрим
да ми се још из очију
откида воће
и логом под крошњом
лежи у трави

Пролазе дјевојке и младићи
усне размећу зраком
пролазе људи и жене
у брижност завијени
надиру дјеца
цика и раздраганост
у опрузи низ цесту.

Крај мене смјерају туђа свјетла
у неку тачку
њима знану у мраку
мени у подгрлцу јабука стала
цитре поваљане дижем
жице им умилно звече
чежњивим гласом.

Виктор РАДУН ТЕОН

НЕСТАЛА ТАЈНА

овде, у свету, светла су погашена
прозори полупани
врата изваљена
тајна света је згасла
побегла пред нашом најездом
пепео и пиљевина, гареж, мирис дима
свет је спаљен
треба изнова створити појам тајне
треба изградити нову зграду
треба нам нова поезија
да упали пламен тајне
у њеном средишту

ОВОВРЕМЕНОСТ

Стамено сногледан
Дан петлова
Ево отварам пучину
Из утробе распорене блуднице времена
Заискри непатворена звездана бол

Микрокосмички псалми који почињу
Овим речима:
Крај дугог циклуса пропадања
Плаветним обзором дрхтава кћи смрти
Клања се онима који издржаше

И задрхта мој глас
Стопи се у бруј свих гласова умрлих
За коначну победу и пир анђела вишњих
Ововременост, стапање крајности
У светлосни град обезличених истина

ВРТЛОГ

Ништа више није важно
говорили смо вам, најпре тихо, скромно, шапућући
затим све гласније
указивали на знаке, све јасније, све упадљивије
ходали, упирали прстом, борили се
ништа вас није могло зауставити
ваш напредак и ваша цивилизација
ваш концепт задовољства
довели су нас доведе

Сада, сада више није важно
знакови су изгубили смисао
сада смо сви у једном вртлогу
који неумитно хрли
ка одливу, за који се ипак надам
да ће нас одвести у неку нову
димензију задовољства

Иво Андрић

Новица Б. ЂОРЂЕВИЋ

ДО СЛЕДЕЋЕ ЈАМЕ

Ивану Горану Ковачићу

Оживеће очи, сред светла и таме
Дићи ће се пепео у главама људи
Тамо, усред пакла, крви и осаме
Невиној ће души опет да се суди.

Поново се кланцем ваља магла густа
На пропланку ђаво у своме обличју
Народ ево скапа, затворених уста
Као роб до роба, лију сузу сличну.

Туробно ће небо да упамти жртве
И шуме и кланци и сва редом тама
Упамтиће небо, живе а и мртве
У пределу пакла, где се светли Јама

На главама капе различитих боја
А на њима знаци, несвести и срама
На шта ће да личи, ова земља моја
Рећи ће нам опет, нека нова јама.

За сада смо слични, ми у роду исти
Несрећни и сами, зар је важна боја
Били: бели, жути – прљави нечисти
Ето, то је роде, данас земља моја.

Нежњевено жито, тамо пољем скапа
У подруму вришти несвршено вино
Али важан знамен, важна нам је капа
То је ваљада живот и то нам је фино..

Да нам деца снују, ноже у колевци
Ко што некад беше у времену старом
Да нам место песме, свуда вриште меци
Даривај нас Боже, неким новим даром.

У души човека, опет зло и тама
Преврће се живот свима наглавачке
Сад поново прети нека нова јама
Ближимо се ево, до последње тачке.

ИЗБА

Милану Ракићу

Изба пуна смога, катанац и свећа
У прабини доле лежи земља цела
Мирис свеже траве и мирис пролећа
Осећа се тамо, где промичу врела.

За долапом оним из прастарог доба
Још се мучи душа да досегне време
Још увек се врти око свога гроба
Ал му ево, мисли постадоше неме.

Застани, па ћути на тренутак само
Кад крај тебе прођу мириси даљина
Осетићеш, тебе више нема тамо
У времену старом, крај старог млина.

Једино што оста од живота твога
Овај пламен свеће, катанац и игла
И осећај стварни тамо, иза плота
Да те је на крају, зла судбина стигла.

Изба пуна смога, катанац и свећа
У прабини доле још је жива душа
Још осећа мирис, мирис од пролећа
Ево диже главу, пропиње се – слуша.

Дал то лахор дише, ветрова што маме
И титраји звезда допиру у тами
Да ли ће се можда, тргнути из чаме
Ил још дубља јама, у поноре - мами.

СТИХОВИ БЕЗНАЂА

Одакле ли долазите – ви невешти, пијани
Стихови безнађа, болесне најаве
Дал то надлазе наши задњи дани
Па сте ево сада, гости моје главе.

Одступите ! идите ! ту вам није место
Моја душа хоће се да у мрак, претвори
О, идите ! идите ви сте овде често
А мене већ давно, тешка брига мори.

А хтео сам судбино тамо преко пута
Да оставим мисао, да се с тобом веже
Али она нећка се, ево пољем лута
И у сноплје године и векове стеже.

Одакле ли долазите, о ви птице миле
Кажите ми да ли надлази доба
Када ће се ломити овог света силе
Задњу битку бити, до последњег гроба.

О идите! Идите, ту вам није место
Ево моја земља се у огњу растаче
Ви у мојим ноћима долазите често
Несвесно ил свесно, ја певам, још јаче.

У СМЕХУ ПЕПЕЛА

Гледам те земљо, из жице у жицу
У слојевима развлаче ти лице
Незнани и знани ћуте клацкалицу
Мерећи ти време, у осмеху жице.

Пријатељи твоји највећи крвници
Одредише ти границе под небом
У појању света сањају те свици
Миришу те знојем, рањавају хлебом.

У сваком граду знакови смакнућа
Церекају се руине од бола
То, понос наш беше, то беше нам кућа
За будуће време свагда наша школа.

На раскршћу тамо, где се рачва време
Пријатељи твоји мере своја дела
Сада више нема никакве дилеме
Познаше те земљо, у смеху пепела.

КРАЈ СТАРОГ ОГЊИШТА

исповест жени

Опрости драга . Сад, не тражим ништа.
Хтео сам ето, да будемо сами
У скромноме дому, крај старог огњишта
Где похота нас, а и љубав мами.

Ево ме ноћас - хтео бих да кренем
Стазама оним, што их снови творе
Да макар у сну, пре него увенем
Видимо наше измаштане дворе.

Деца ће наша – еј, у време неко
Кад снови буду могли бити јава
Кренути тамо у свету далеком
Да остваре нам, што живот сањава.

А ноћас овде, баш на овом месту
Где походе нас наши снови пусти
Хтео бих тебе, тебе за невесту
Пре него време задњу реч изусти.

А када падне и последња клапа
Од драме ове, што нам живот значи
Знам, земља тада и небо и капа
Над овим светом чуће се свирачи.

Опрости ноћас невина и млада
На груди моје стави своје лице
Још моја ти си најлепша балада
У даљини чујем, завијају жице..

НА СМЕТЛИШТУ СВЕТА

Кажи ми анђеле, како пронаћи грех ?
Ја ти ево дадох – ево, земљу моју
И са њом поклоних сав земаљски смех
А ти љубоморно чуваш, тугу своју.

Кажи ! о, кажи где су моје наде
Да њима окрепим данас, своје дворе
Ево ме живот, а и време краде
А тебе прате, наше светле зоре.

Будућност твоју одредише живи
Са мношћом се мртви у истину друже
Нада мношћом небо и облаци сиви
Над тобом звезде – мој далеки друже.

Кажи ! о, кажи – где несташе доба
У коме живот буктињом је сјао
У ком је свако крај сопственог гроба
Не знајућ зашто, у времену стао.

А ја се надах данас, новим жаром
Да душа моја пламти широм света
А ето мене, у времену старом
Као крпа каква, на сметлишту света.

Давид КЕЦМАН ДАКО

СВЕТИОНИК / ЖИВИ ЗИД

(На папиру прах од звезда)

1.

Преда мном, на столу отворена књига, белих корица. Пре наставка читања, присећам се, залио сам цвеће у саксијама на обе терасе, закључао обе браве на улазним вратима, из полумрачног предсобља, кроз шпијунку, поглед на осветљен ходник, делић степеништа, навио будилник, искључио телефон... Да, касета са класичном музиком. Најпре Шопен и снена шетња Варшавом под снегом, пртином дуж бескрајно дугог Булевара мира до парка Лажењка, наклон Фредерику под тужном врбом, веверица ми, без страха, узима лешник с длана... Потом Дебиси и „Потонула катедрала“ која још траје...

У књизи (да ли мојом руком?) обележене странице. Враћам им се, попуњавам, танким, црним фломастером белине између редова, на маргинама. Мешам се у Историју.

Склапам књигу, можда на трен само, перем руке, отварам прозор, удишем свежи ноћни зрак.

За сваки случај, наручујем рано буђење.

2.

У полусну, између две мисли, ни ван, ни унутра.

Небом изнад града, тамо с друге обале Дунава долеће велики пано с портретом бившег Бесмртног вође. Ненадано - језа: - Свет му изнова у шаџи!

Не наређује, а посећују га. Не прети, а клањају му се. Све је више посмрчади с његовим именом или надимком.

Поново Бесмртни „у нама и испред нас“, држи оптимистичке говоре, путује свим морима и свим океанима, жари и пали кад, како и где год да стигне...

После њега, велики потоп. А Ноје ни на видику.

Наспрам књиге белих корица “Зашто класици” Збигњева Херберта, поново, наспрам Бесмртног. Наспрам наде у земљотрес. У ватру светињу. У оно велико, у непоновљиво Ништа.

3.

Ишчитавам старе рукописе. Откривам се гласним сумњама, белешкама о одласцима (шифровано) на тајне зборове, плитким лирским записима, никад објављеним сном о доброти жигосаних.

Уствари, тражим нешто друго, можда упориште у препознавању среће о чему одавно ни слова, мојом или туђом руком написаним.

4.

Са магнетофонске траке, глас који ми одавно не припада, који једино по садржају оног о чему говорим једва и да препознајем:

- Бојим се и пса који лаје и пса који не лаје. Бојим се и звездане ноћи, и помрчине. И успомена, и будућности! Бојим се лажи, од оних у цивилним оделима, али и истине, од оних у униформама. Бојим се свега што повишеним тоном све више премрежује небо, попут паука далеког, недостижног свим ветровима.

- Знам кривца! У плетеницу од трња путеве му свијам. Настанићу га властитим страхом. И бацити у ватру! Пепео у воду! Воду у своје грло! Из грла, поново глас који ми припада.

5.

- Мируј! Затрављена су сва степеништа. Кључеви погубљени, а брава сва у рђи. У таквом брлогу, нико те, заслепљен краткотрајном врелином дана, не може открити.

- Опусто крила! Све ноћи су твоје! И нека, све до јутра, трагови звезда избледе пред оком оних, сна жељних, који те упорно следе! Исцељујући је за тебе, макар и сећањем, мирис мора, крик галеба који се, осамљен, с копна враћа на пучину.

- Крила да имам, и ја бих галеб био. Сродство по крику.

6.

Све више ожиљака. Оне испод коже, одавно и не бројим. Неприметни, све док се жигом / криком не огласе.

Одећом, оне на кожи, вешто их скривам. Ипак, беспомоћан сам наспрам оних све бројнијих ожиљака на руци, којом једем, којом се рукујем, којом најчешће милујем, којом машем ждраловима скривених облаком јесење, непрозирне магле, кад ме криком на своју путању призивају. А ја? Северцем слеђен, без крила...

Руком којом пишем, као да бацам чини (у самоодбрани), као да поуздан траг белином, кроз маглу (у самообмани) остављам. Све видљивији, нови ожиљци, они испод, трагови новог уједа.

У капљицама припитомљене крви, раствореним ожиљком - згрушан мирис старих стаза.

7.

Пакујем кофер. Само ситнице, јер на истом сам, ма где да се нађем.

Тамо, привременом станишту, где их распакивам и на светлост изнова износим, једина промена у мени приметна нивоу наталожене мучнине. Да, над талогом је и понеки трептај наде да сам се и овим

путовањем са старим пртљагом опрезније примакао до краја нејасном, све загонетнијем циљу: педаљ ближе себи.

8.

Пре изрицања пресуде говорили су само одабрани: на строго пов. седницама, потом на Форуму испред Стуба срама, у катедралама, на малим екранима и у филмским журналима (десетак минута пре вестерна) на таласима свих радио-станица. Осудили, па тумачили и свако на свој начин стизао до давно одобрене, печатом - сувим жигом оверене оптужбе: - Вени, види, Амин! Вени, види... Амин!

Само оптужени ни „А“.

Минуше године. Крај миленијума. Говоре браћа по невољи, из ужареног котла сумњивих, за одстрел предодређених, пера - веле - на врху отровног.

Доказују да птица може бити птица само кад лети. Да је метафора језик песника, а не штит за зверку која је зверка споља и изнутра. Да параграфи нису слово Божије и не светле у помрчини...

Пред силом - глас доброте / крик очајника.

Једино оптужени не говори:

-Veni, vidi... Амин!

- Veni, vidi... Амин!

P.S.

(Из заоставштине оптуженог):

- Папагаји на крову Палате правде, на споменику Светог Тројства, који више није у центру старог града, на крововима катедрала, изнад улаза главних градских здања, увек у употреби, мењају перје, требе вашке случајним пролазницима, кљуцају, на сав глас, мозак жутокљунцима и понављају давно научени (некад само мој) монолог:

- Небо је небо, земља је земља, а домовина? Само линија хоризонта. Све даља што смо јој ближи.

/ Напомена:

При дешифровању рукописа, а и после, промена (у стилу и језику), старе и заборављене речи биле су неопходне. Ипак, при томе се наметнуло / опстало је искрено сведочење уз мале измене припитомљене (читај: нужне) дискреције./

9.

Могао бих да умрем ове ноћи. И након такве мисли, у мени - равнодушност. Није ли и сама слутња такве могућности ехо стрепње од залудности наредних дана са обрисима неминовне поновљивости?

Зашто да се и то коначно не догоди управо ове ноћи кад ми се уопште не спава и кад не стрепим од сумње у сва укњижена сећања и гласне речи о свему што се, иначе, јасно види, а прећуткује?

- Није тренутак! - многи говоре. И знам да је доиста тако, само...

Стрпљењем, дугим бдењем над самим собом (- Не истрчавај! Нека сада неко други понесе барјак! Петао који при свитању први заорка, први у лонцу заврши!), сачекати да сунце спржи трње на затрављеном путу, управо у овај трен у коме сви могу видети себе, ко су, шта су, где стигло, опет без одговора: - А шта ако опстанемо?

- Није, доиста није тренутак, онај прави! - и сам шапућем себи негдањем, осмехнутом оку, челу без бора, портрету из младости скромно опремљеном, свим својим и прошлим и будућим самоћама.

- А могао бих, могао бих да умрем управо ове ноћи, иако слутим, равнодушан, да сам потпунији био, и да сам морао бити ту негде тренем уочи изрицања коначне пресуде. Без остатка, као у овом трену, без страха од једино извесне смрти, спреман за сведочење.

10.

Након преселења у нови стан, пре двадесетак година (Боже, зар већ толико прође?), већину од старих и за ово трајније станиште неодговарајућих ствари, продао сам или поделио. Ослобађао сам се сведока, ћутљивих, опасних и као да сам се тиме ослобађао окова, тако сам се, збиља, тако добро осећао.

У стан сам донео нове ормане, лежаче, термо-пећи (- Никад више канте за угаљ, дим, пепео!), карнише, нове завесе, полице за књиге... И све се учини као да је срасло, димензијама и бојом, с новим простором. Временом - срасло и са мном.

Једино у чему сам се преварио било је велико огледало у спаваћој соби, уз француски лежак. За њега никако нисам могао да нађем одговарајуће место, а да не морам видети себе при уласку у собу.

После много година, признајем: - Можда би се и нашло да сам тада имао довољно снаге за пристајање на све оно што се између нас, на путу до будућег сећања, између мене и огледала морало догодити.

Ново огледало однео сам под кров старе, родитељске куће, међу све оне предмете који ми се и сада, у сну и на јави, сећањем на детињство, јављају пред оком.

11.

- Време је за неко ново позориште! И нова места су, уместо бројевима, обележена слицицама оних којима су намењена!

- Са покретне сцене, кроз таму, нове речи? Као печурке после кише?

- Не верујем! У јазбини смо! Вани мраз и замке. Тишином у тами - мирис њуху непознат.

- Очи нам светле. Са сцене монолог о неукроћеном страху: - Кога то опет издају?

- Нико од главних актера, а тек од епизодиста у овој игри страве, да бар наговести одговор на питање: - Откуд су и камо нас воде светлосни трагови замке?

- Тражећи нас, сценом / тамом, наши младунци ка замкама мирно ходе.

12.

Сакупљало се, годинама, најпре неосетно, ситница на ситницу, дроњак по дроњак, као: „све је то неизбежно“, или „тако се кали челик“, уз савете искусних, онако у поверењу:

- Не отимај се док те курвини синови јашу, цепају, растурају све у шеснаест!

- Сила Бога не моли!

- Поклопи се ушима!

- Ил' се склони, ил' им се поклони!

- Врпољењем, отимањем у тренуцима док су над тобом, ништа не постижеш. Само им причињаваш веће задовољство и снажнији отпор ономе ко те тако сладострасно јаше. За њега је твој отпор знак придавања значаја оном што ти чини, уверење више да је прави човек на правом месту, у право време... И да је његова улога „цепача“, „јебача“, „војника револуције која тече“ доиста од судбинског значаја за опстанак „и оних горе и оних доле“.

13.

Гомилало се, превршило меру, границу издржљивости, истањило се оклоп и - пукла љуштура.

Од тада, задуго - ни преко прага. Данима у ноћној одори, сваког трена спреман за починак. Придржавам се савета стручњака пронађених у исечцима старих новина:

- Што дужи сан! Без дневних новина, информативних емисија, телефона, без сусрета са онима који доносе ружне вести! Одабрана музика, тиха, окрепљујућа, која буди лепе успомене! Што више воћа и поврћа! Ако сте у могућности, отпутујте негде. На планину, или море, на оближње језеро. Препоручљива је дуга шетња кроз борову шуму, посвећење нечем за шта никад до сада нисте имали довољно времена. Сликању, на пример, писању или читању. Повратак класици, разговор са пријатељима који имају смисла за шалу, али ни у томе не претерујте! Не оптерећујте се недостижним...

Тако прикупљам снагу. Склопим очи: сам сам у вагону брзог воза „Диоклецијан“ на релацији Београд-Винковци-Босански Нови-Бихаћ-Книн-Сплит. Преседање у Книну: бурек на перону; Задар, Пут плованије; дуге шетње ривом од Бранимировог моста до пристаништа. Топло ми је. Берем наранџе, смокве, бадеме, чекам свој брод.

На риви, пас самотњак. Кружи, прилази, умиљава се, њушка ми стопала. Заједно настављамо пут...

14.

Прегршт песка међу длановима, као између две литице.

Џури између прстију / слива се кроз пукотине, између изнуђеног „Да“ и још неизговореног (за „Пост мортем“, можда једино важећег) „Не“.

Сумрак све ближи, ноћ свежија, отрежњујућа. Пали се светлост светионика. Са шумом таласа, као да се неко однекуд са пучине вриском огласи. Застали смо у истом трену, и пас, и ја. Очешао се, приљубио ми се уз ногу.

Тада сам га први пут помиловао.

15.

Ни камичак нисмо померили између мемљивих бедема где су нас, као старе мешине, са себе стресли, нове одоре обукли и с новим знацима за међусобно распознавање отишли у непознатом правцу. Остварили су све што су наумили и што је сигуран залог сваком њиховом будућем походу: ишчупали нам језик. Испили светлост из ока. Иступили оштрице сећања. Утишали нам и шум у венама.

Имамо само своје кости и у несну - слику себе у њиховим канцама

16.

- На правом си путу, ти који мислиш да је ово само одоцнела исповест бившег стражара.

- Исуканих мачева, оштром бритвом час пре обријани, лица меког к'о дечије дупенце, чистих гаћа, одевени све по Правилу службе, загледани у масу чували смо стражу, откривали, приводили сумњивце...

Кад би Цезар кроз шпалир пролазио, видео бих га тек крајичком ока, јер ко се и међу нама, сусретом озарен, непредвиђеним гестом од прописаног става, изразом у оку, а тек руком на џепу, или кораком напред-назад, услед вртоглавице, поремећаја у центру за равнотежу, разлог небитан, непредвиђено помери, бива уклоњен.

- Наше је било да стражаримо, да даноноћно б(д)ијемо, да чувамо Њега од њих, а себе - и од Њега, и од њих. Сви, уствари, у истом котлу, на истом жртвенику. Свако са својом добро увежбаном улогом. Свако са својом главом у торби.

(Напомена:

Након седамнаест година пронађена, а потом и допуњена, ово је белешка са назнаком: „14. октобар 1982. године, у возу, путујући у Задар“).

17.

Простран, добро осветљен Затвор. Никуд не примећен; увек под присмотром невидљивих.

Најтеже је о поноћи, када се јавља птица гласом у коме нема страха. Птица која пребројава придошлице с обе стране линије равнања.

Препознам ли, понекад, у том крику и свој глас, крећем на другу страну, што даље од зидова, где ни своје име гласно не изговарам.

18.

Дуго их нисам видео, понеке и више од једне деценије, и сад, при повратку у овај град, што је све више на копну него на отоку (подизањем Бранимировог моста, за већину је изгубио значење на мору малог станишта окруженог бедемима са све четири стране),

није ми тешко при мисли како се то, уствари, срећем са мртвацима, људима које тек својим сећањем оживљавам.

Као и ја, шетају осамљени, у себе загњурени, Калаларгом, разрушеним Форумом са остацима зидина из доба старог Рима, седну поред Стуба срама, на киоску поред Светог Доната купују новине, стављају их у џеп и одлазе до риве...

Из дана у дан - исти људи и исти редослед збивања.

Међу њима су и моји стари пријатељи. И пре, како то рече данас међу нама најтужнији исписник, чини се и смрти најближи, а некад „ждребац, са најдужим стажом нежење“, „док смо били живи“, најчешће смо се зими налазили у овом граду склањајући се од панонских ветрова, али и зарад правог одмора.

Први ми прилазе; кажу да сам једини који се не мења, а очекују да им на сличан начин, после толико дугог несретања, узвратим; питају за здравље, имам ли проблема, сећам ли се још како смо оно, некад...

И као да им се у оку при изговору „оно некад“ отвори гробница са чијег дна заискри светлост која ће, који трен после тога, брзо да згасне; као да ћу поново чути лупу земље коју лопатама бацају на покров.

У почетку нелагодност, али што се чешће срећемо, па при растанку, обавезно, заказујемо сусрет (зборно нам место башта ресторана на почетку Бранимировог моста, пиће, кавица, понеко и цигарету, у групи с копна на оток, лагано, све ногу пред ногу, опрезно, као да ће се сваког трена мост преполовити, пратећи мање бродове који испод нас пролазе...), осећам - све се више радујем таквим сусретима са својим „мртвацима на улицама“.

Сређујем навике, много савесније него пре сазнања да сам и сам у њиховим очима „један од оних“.

Строг у пажњи на редослед збивања, укротио сам, примерено таквој ситуацији, стандардни осмех, проверавам све на себи, као да ми је то последњи излазак и - последње сретање.

(Напомена уз ове редове зачете на риви, у Задру, 22. јануара, а довршене у Сомбору, 13. фебруара 1983.):

„Док ово бележим:

Галебови слећу у море. Почиње обред. Пуни се жртвеник. Они немоћнији и најбројнији су изван овог, иначе, прегласног птичјег метежа“.)

19.

Биће да сам сувише очекивао од овог пута. Тамо одакле долазим

остале су само ствари, не и мисли, не и сећање (увек живо) на све оно што ме је нагнало да спакујем кофер, да одем у топлије крајеве и да се за дужи период ставим „у стање мировања“.

Тамо - град мржње, а овде?

Ни при шетњи ривом, пред сумрак, не ослобађам се колико бих то желео оног најживљег из простора којег бих да заборавим: не ослобађам се довољно себе самог!

Тешке сумње раскопчавају ми кошуљу под грлом. Као да ми крате корак. Као да бришу осмех и сишу глас.

20.

Гомила сличних - све већа и то на оној сунчанијој страни обале што кривуда уз београд око града на отоку, Бранимировим мостом за обалу привезаног. Иначе, оток је попут велике шкољке која се насукала и без такве споне, моста, могла би великим таласима поново на пучину, или дубље, у невиделицу.

Подигнутих оковратника, погледом корак испред себе, самотњаци / бродоломници све ужурбанији - од светионика до луке, тамо и назад, као по наређењу, као у затворском кругу, назад и - тамо...

Шетња, све до буре која их редом (свако својим путем) до привремених коначишта испраћа.

/Напомена уз ову белешку:

Док ово бележим, галебови слећу у море. Почиње обред - пуни се жртвеник. Слабији никако да се домогну средишта, највећег плена. Након неколико залудних покушаја, одлазе, најчешће у правцу копна. Упорнији чекају крај гозбе, на кад се јато засити и одлети још дубље пучином, као да им неко јавља о новим скровиштима изобиља, нејаки слећу по остатке, још бучнији од својих претходника, међусобно још агресијнији. И одлетеће за онима чији се крик са пучине једва чује. (22. јануар-13. фебруар 1983. Задар-Сомбор) /

21.

Изражем лице последњим сунчевим зракама. Под кожом осуђеној на мировање, а тек привидним сјајем, оживљавају једнодневни лептири, чује се завијање вука ухваћеног у замку. Вапај бродоломника за изгубљеним завичајем.

Постајем светионик.

Тама у коју из трена у трен све дубље пропадам, била је предвидљива.

При оваквом открићу, добра је само она мисао ослобођена опијума неприлагодљиве мудрости, чиста и да је само одраз овог трена. Мисао о нужности сталног кретања, истрајног ослушкивања властитог крвотока, равнање по дужини властите сенке.

22.

Тело је ово ту само зато јер је смогло довољно снаге да све издржи.

Тело које непрестално путује од крви до крви, мета је и усни, и метку.

Путује и тражи мирнију, топлију ложницу.

Прождрљиво, незасито, страшно тело, и кад прима, и кад се даје.

Вулкан у њему, буђењем, равномерним откуцајима прима у себе све што пређе границу. Тако се напаја(м) отровом, пада(м) у бунило, проспе(м) ужарену лаву, оставља(м) тело и наставља(м) пут само себи знаним правцима т(р)ајног кретања. Траг за њим, опомиње, али и мами - друга тела.

(Док ово бележим:

Рука на срцу. Не дишем, на трен само.

- Добро је, - шапућем - још мирује. Још ме има. Ја сам тај Живи зид. Сав од капљи, од дамара, сав од трепета. Светионик у простору с дна властите таме.)

23.

Наспрам воде сам што с врха стене пада у понор. Наспрам, само наспрам, без додира ма и с капљицом, а хладноћа ми уз кичму; бивам леденица.

Вода пада у понор који се никад небом неће испунити. И као да сам и сам једна у мноштву капљица која ишчезава.

Схватам: почетак сваког кретања падом је зачет. Тако је већ осам милијарди светлосних година, колико је, и капља, и тело ово, небо над понором од прве зраке и првог корака удаљено, од како неумитни закони владају свемиром.

Пред оваквим призором, са оваквом мишљу, заказују све мере уобичајене предострожности. И већ сам, сећањем на прапочетак, и пре пада прве капље – на дну; у простору где миленијумима умиру галаксије.

P.S.

Гледам у длан. Дланом линије нужности. У свакој је по једно сазвежђе. У сваком сазвежђу почетак пада јасно назначен.

24.

И ове ноћи, све је у знаку неминовне поновљивости: гомилање магле; крошње под ињем; тамне прилике у брзом походу испод дрвореда...

Ненадано - светло открива кућу у близини; открива жену у прозирној ноћној одори при ходу од врата до прозора, од прозора до врата. Између моје таме и њеног светла - пут без магле.

Све је јасно, осим гласа смрзнутог негде између жеље и страха.

(Док ово бележим:

На папиру прах од звезде што се тек излегла.)

25.

Пред нејасним рукописом, све загонетнији(м) што му дуже понором између отворених белина проходим.

Слика од које ни у сну поглед не одвајам:

У дну затрављеног дворишта, под великим орахом, на левом боку лежи отац. Подмлађен, оштри косу све док сунце не зађе. Потом устаје, одлази у италу и дуго тимари коње. Излази, стаје на сред дворишта, савија цигар, пуши, гледа у небо. Тек сада знам. То отац, пред одлазак од куће, пропитује звезде.

Одлазак је имао значење наде да ћемо и током наредне зиме чешће на столу имати мекши хлеб; да ћемо и у сну бити насмејани; и да ће сви птићи под стрехом бити на броју.

Најгушћи део нејасног рукописа који никако да одгонетнем: *призор кад мајка меси хлеб и пева док пада град, а ми, у одсуству оца, плачемо.*

26.

У средишту огољеног простора - Стуб срама. Сачувано све како је затечено после буре. Можда и сувише јасни / пренаглашени трагови мисли о злу.

Из постоља Стуба, из пукотина ничу биљке. Пукотином дослух између скривеног праха и пупољка.

Над пукотином - гласови невиних, на Стубу скончалих: - Хоћемо чисти у историју!

(Док ово бележим:

Над Стубом срама - облак. Не креће се, само што мења обличје. У једном трену је јагње, у другом оклопник, у трећем орао, потом риба, шкољка, медвед, у седмом анђео... Штити ово зло / место од оштрица звезданих ветрова.)

27.

Идилична слика на зиду, у прочељу главне градске кухиње:

Шумарак на пропланку. Из шуме, кроз светлост стиже виторози јелен. Престрављен, без даха, њушка слободу. За њим - лавез.

Улазе и излазе. Метеж. Хајка на вести чији се садржај, ево, већ данима, не сме гласно изговорити. Само ухо на ухо, с кажипрстом на усни.

Однекуд, кроз шуму, па низ поље иза пропланка, бат неукроћених

ждребаца.

Мирис побуне, као што се по ниским облацима, по звуку са градских торњева, осећа скорі долазак снега.

P.S.

Хоћу да усним миран, чист, без страха за децу коју сам малочас успавао искреном причом из свог будућег досијеа.

28.

Звери на појилу, први наговештаји све угашеније звезде. Уочи коначног згаснућа, мирне звери на појилу, са списка у резервату, заштићене од ружног лица, од фијука стреле, од звиждука метка, отровних гасова, планске сече шуме, од промене речног тока, од себе самих, али само у време док се жедне звери огледају у води.

У појилу - небо, трава до облака.

За сваку успутну жртву - по једно младунче више на свет стиже. До следећег обреда.

P.S.

Оно зверско, изван резервата, припада само људима. Наравно, само / одабраним, који верују да на зверство имају највише права. Ваља нам сачувати животиње да би нас будући препознали.

29.

Шетња обалом, у пучину, у Светионик загледан.

Иза великих бедема - време је ловостаја. У двор се вратише тмурни оружници. Посећују пријатеље, гробља, куплераје, причају догодовштине с пута на којем нико пре њих (иза бедема) није био. Тимаре коње и - праве децу.

Дању, тако-тако, али не прође ноћ без бола у костима, без јаука и без сузе над мртвим двојником.

Јутром дворјани - мед и млеко.

Препознавање јаве и жмарци при свакој најави о доласку непознатог у двор њиховим повратком препорођеног.

Црвенило на небу, из предвечерја у предвечерје - све ближе земљи.

Пиште, криком их соколи на први зрак буде. Слепи од слутње.

30.

Лагано, без кишобрана, а под плуском, као да му је свеједно шта се то изван његове мисли у овом трену збива и докле ће стићи, иде, само иде и не обазире се ни кад улицу прелази.

- Можда пријатељ? Можда - помислих - коначно човек од кога бих могао добити одговор на питање: Како да избришем све видљиве и да стишам све невидљиве ожиљке?

Пратио сам га и не примећујући колико успешно подражавам његов ход, руке у џеповима старог капута, да су нам у глави исте

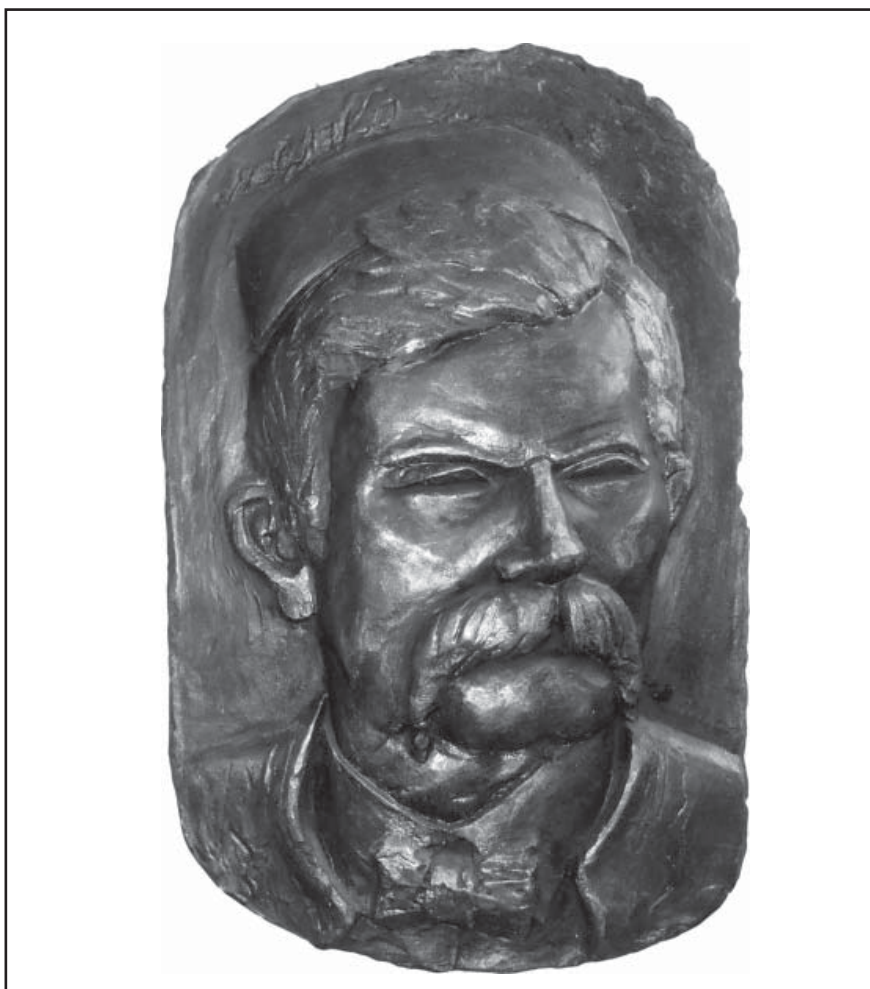
успомене, пред очима иста кућа у пламену, сеобе, сиротиња...

Изласком из града, насипом, преко моста, преко младог жита, све до јасена усред њиве у багремар сваком браздом загледана.

Ту стаде, окрену се и препознах на његовом - лице своје, само знатно старије, дубоким борама избраздано, без осмеха... И као да је малочас престао да плаче.

- За данас је доста! - строгим ће, очинским гласом. - Врати се у град! Није ти време! Овај пут те увек и засигурно чека!

Нисам се освртао. Знао сам да сада он мене следи.

Марко Миљанов

траг прозе - Давид КЕЦМАН ДАКО

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

СЛУЧАЈНИ СУСРЕТ

Почињем да заборављам, слике се мешају, смањују и повећавају, прекривају једна другу. Чини ми се да ме полако завејава прашина минулих година. Мој садашњи живот је празан, незанимљив, ужасавајуће једноличан, па се прошлост враћа, али у неким прерађеним облицима, увећањима. Складиште старих слика надире, затрпан сам сећањима и њиховим одсјајем у себи.

Свуда око мене био је неред и хаос. У Југославији људи су више од четрдесет година живели мирно и помислили су да је то истински начин живота, а за кратко време тај живот се срушио, истопио и људи су били затечени и почели су веровати да је овај метеж, ово лудило верског рата истински начин живота који ће се претворити у вечност. На тренутак би осетили мир у пијанству, дроги, сексу, краткотрајни предах, варљиву илузију чула, а онда би се све враћало у стварност смрти, рањавања, прљавштине, мрака, хаоса.

Све се ово рађа око нас случајно, стихијно. Хаотично повезивање чињеница свакодневице, стицај околности, цурење датума који на почетку нису најављивали готово ништа. Неки скривени механизми који покрећу драме и обележја заувек. Долазим на Грбавицу са Пала да направим неколико репортажа о урбаним борбама у срцу Сарајева и напорима Срба да одрже под контролом градске четврти у којима су апсолутна већина. Био сам испражњен и одсутан с погледом који је лагано и без тежине клизио по рушевинама спаљеног града.

Често сажимам свој живот, подвлачим црту за сабирање, ваљда и рат и близина смрти терају човека на то, а у суштини све се своди на број жена са којима сам спавао, слике нагих женских тела која се подају и то је све. Да ли је то довољно или безначајно мало, али подилази ме нека пријатна језа, неки осећај испуњености и оствареносоти. Слике које суштински нешто значе - нага женска тела, ласцивни осмеси, чудесна топлина и присност.

Пролазим поред спаљених зидина основне школе на Грбавици и то ме враћа на рана јутра поласка у школу после летњег распуста. Граја деце у великом дворишту школе на Ченгић Вили, очишћене

учионице, мирис нових столица и клупа, нови уџбеници, штампарска боја што улази у нос и дира чула, заоштрене оловке. Моменти снажног надирања прошлости, време сете и чини ми се да ће ме прошлост разорити. А онда бронзана светлост јесени у школи, сенке се продужују, све делује лако, слике као са старих разгледница.

Удара ветар нешкодљиво у прозорска окна носећи жуте листове са дрвореда Илићанске цесте поред школе, олујно је и ведро. Мисли ми лутају и не чујем жагор деце у пуној учионици. Јесен ме изводи некуд где сам сам и бестежински слободан. Родитељи седе за столом у кухињи. Млађи су од мене сада. Неко доба општег детињства света. Жудња да будем скривен, брањен, укопан у топлину дома, заштићен од оштрог вањског ваздуха. Прошлост као светло ушушкано уточиште. Стресам са себе хладноћу садашњости.

Пипци огромног октопода меланхолије све ме више стежу у самоћи Грбавице, па покушавам да их олабавим одлазећи у кафану. Напољу се осећало приближавање зимске вечери. Ваздух је био сивкаст и непомичан, нападали високи снег шкрипао је под ногама и ширио се у недоглед по неочишћеним улицама. Грбавица је тонула у сумрак, а понегде у прозорима палиле су се свеће јер одавно нисмо имали струју. Негде су бректели агрегати. Корачао сам ка кафани “Четник” смештеној у приземљу високог небодера добро нагорелог и нагрђеног гранатама. Загазио сам у широку просторију обасјану са неколико свећа са шанка у којој су се мешали обриси. За једним столом седело је весело друштво, опуштено алкохолом, помешани људи у униформама и цивилу. Над њима се вио густ дим цигарета, жамор пијаних гласова, звук стакла у додиру са дрветом, испарења алкохола и зноја, а у челу стола препознао сам школског друга Милана који је држао “банк” и приповедао о моћи бацача пламена, његовој непоновљивој убитачности спомињући и култни филм “Ловац на јелене” и бацач пламена у рукама Роберта де Нира. Чим ме је видео устао је и дуго смо се грлили и поздрављали не верујући где смо се срели и под којим околностима.

Памтим га из школе, из Треће сарајевске гимназије, по гласу који је гргољио и чудно праскао када би образлагао лекције научене до перфекције. Неки скривени страх, трема, изобличавала му је глас и за мене то необично створење са несаломљивом вољом, леденим погледом, претварало се у чудовишну птицу која крешти, изазива nelaгoду и језу. Чинило ми се да је он биће будућности, без душе и емоција, створ који ће владати светом. Видео сам тај нови ледени свет будућних људи који говоре птичији језиком, а Милана као прототип који ће произвести све те нове створове. Осећао сам страшну, готово патолошку nelaгoду у његовој близини, губио сам урођени смисао за шалу и козерију.

Алкохол опушта атмосферу за столом веселог друштва и из искиданих реченица, нарушеног природног тока разговора, жамора пијаних људи запажам да се са великим уважавањем сви за столом обраћају Злаји. Човек је ћутљив, повучен у себе, стално трепће, има чудне тикове на лицу, повремено дрма раменима као да струја пролази кроз њега. Човек, кога су ми поверили у штабу бригаде да ме прати,

на ухо ми говори да је Злаја ненормалан, да се стално тресе и има неконтролисани тетови, али када узме снајпер у руке савршено је смирен и све ишчежава. Мајстор је да зађе између наших и мислиманских линија и тада непогрешиво погађа доказане српске крволоке Французе са невероватном лакоћом. После информације трепћући човек који се тресе постаје ми симпатија. Нико није тако срамно и перфидно издао Србе у овом рату као наши “савезници” Французи. Они више и не крију да су главни покровитељи муслиманима у верском рату на простору БиХ против Срба. Наше поглавице са Пала, под утицајем кроатофилног Београда, не дозвољавају да српски новинари и медији разобличе улогу Француза у овом рату који нам је наметнут.

У дну стола примећујем девојку у маскирној униформи. Била је благо и ненападно нашминкана. На глави примећујем беретку са златном кокардом. Говорила је повремено са осмехом поседујући префињену кокетерију необичну за жену у униформи и оваквом окружењу. Посматрао сам је очаран музиком њеног гласа, пратио кретње упечатљивих и сензуалних усана које су се померале изазивајући у мени неки чулни немир и убрзано лупање срца. Тамне сенке преламају се по плафону и зидовима кафане. Све се око мене врти у неком колу пијаних лица, до ушију ми допире незаобилазни смисао за хумор ове “сарајевске раје” и молба да их као новинар сликам и о њима напишем репортажу, писани траг који ће их спасити од анонимности и заборавља. Пиће почиње да ме носи, покушавам да подиђем Милану и овим пијаним људима бираним речима, књишким фразима да оставим што јачи утисак на ову униформисану жену чији ме поглед магнетно привлачи.

После много попијених пића, приче која не обавезује, покушаја певушења, завршићу у стану ове жене што ме тако привлачи провлачећи се са њом кроз неке рушевине, мрачне пролазе, неосветљене ходнике што заударјају на трулеж и мокраћу. Непријатно хладни ваздух ме је потпуно отрезнио.

Скидала је једноделну униформу на доле лаганим заносењем тела. Свећа из друге просторије бацала је светлосни сноп на њене снажне ноге и бедра, широки стомак, видео сам велике груди и како се сагиње да покупи и сложи своју одећу. Лагано смо се додирнули у мраку и остали слепљени, приковани струјом спајања, уроњени једно у друго. Осећао сам како чудесном лакоћом обухватам њено једно тело, како ми руке клизе по грудима, бедрима, стомаку, како додирујем глаткоћу беле коже у тамној ноћи. Чинила је покрете и радње које сам очекивао и желео. Додиривала ме је и припијала се уз мене својом упаљеном кожом и у мени будила наслалу која ме је подсећала на водоскок. Осетио сам како трнем, оба мирем и како ме обузима нежност и потреба да је имам уз себе заувек. Узајамност наших додира водила нас је у провалију пожуде. Неуморно смо измишљали позе и откривали чари задивљени неочекиваностима. Повремене експлозије и блесци извана помагали су нам да се видимо у целисти предани телесним уживањима и захвални једно другом на открићу нечег лепог у овој пакленој кланици верског рата и лудила.

На мутно одсјају светлости, која је продирала извана, стајала

је нага жена и изгледала као статуа од прозирно - плавичастог стакла са израженим и уздигнутим грудима и широким бедрима. Све што сам замишљао и мислио о њеном животу било је безначајно према њој нагој и њеној заслепљујућој присутности. Савршено тело из мојих дечачких снова, неко привиђење које ми припада у овој ноћи нестварности у ужасу крвопролића.

На Грбавици нема струје, па се звездано небо боље распознаје. Под звезданим небом и месечином сијају кристали снега, палим цигарету на полећеном балкону и чини ми се да ме преплављује блаженство, срећан сам и испуњен. Отпухујем димове и осећам како хладни ветар струји с Требевиха.

Причала ми је испрекидано како се ратна несрећа сручила и однела сва задовољства, како недостаје светла, хране, воде, слободног кретања, а стално је разара страх од рањавања, погибије, силовања. Живот се претворио у трку за водом, кором хлеба, нарамком дрва, униформом и пушком, штити се од насртљиваца који ужасно заударају. Сваки дан је сличан претходном и ја сам дошао као освежење, “човек са друге планете”, неко ко није запуштен и прљав и ко јој се свиђа.

Желео сам да буде ушушкана са мном у заједничко ћебе и тај сан ме опседао као неопходност. Око мене је била хладноћа и мој осећај недовршености и предодређене усамљености. Сневао сам да је топлу дотакнем, да је чврсто држим у наручију у моментима савршенства и нечега што ће можда доћи. Мојој угрожености била је неопходна ова жудња. Сањао сам је у некој старој кући, поред упаљеног камина, обасјану светлошћу. То је рађало жељу да је задржим у њеној лепоти, сањивој усамљености. Лежала је на кожној простирци нагих бедара, нежно и топло биће у које треба уронити, коме се треба предати.

Кроз прозор надирала је дневна светлост, видео сам сиво и безнадежно небо. Спавала је окренута леђима према мени са израженим облинима које су изазивале пожуду и ритмично дисала. Замишљао сам њен живот слушајући је како дише, мој непоправљиви и помало сулуди нагон за сневањем и измишљањем. Вечито сам окружен фантазијама, ирационалним творевинама. Драма емоционалног, несвесног и душевног често навире из мене мењајући ми ток ствари, улепшавајући или кварећи простор око мене. Можда је ово суштина мог бића у коме се зачињу дубљи облици моје емоционалности и мисаоности. У мени је почела да расте похота и кренуо сам да је мазим и љубим по врату, раменима, грудима. Правила се да спава, али је већ била будна и наместила се на леђа. Осетио сам да је влажна и лагано сам клизнуо у њу осећајући надируће блаженство.

Досежући врхунац предмети у соби су почели као на неком филму да се померају. Помислио сам како сам бестелесан и могу да се бацим у ваздух и лебдим као перо ношен ваздушним струјама. Онда сам се поново вратио у стварност, припила се уз мене, обавила ме својим телом, била је врела и пуна неког жара, музика је допирала из неке даљине претварајући се у тромо и задовољно клизање тактова кроз ваздух. Отварао сам очи, а њена савијена рука прелазила је по мојој кожи. Осећао сам блаженство и видео моћно женско тело, тело из мојих дечачких снова и надамном треперила је срећа, једноставна

која није тражила никакво објашњење. Више смо ћутали и нисмо нарушавали тај склад, нису биле неопходне речи да би исказали пријатност. У том телу и савијеној руци била је радост живота. Више нисам чуо музику, напољу се одјекивале потмуле експлозије и повремене прасак снајпера.

После ноћи проведене са њом, лоше сам спавао лебдео сам између сна и несна, тонуо у полусвесне фантазије у којима је ова жена увек у главној улози. Опсесивно је загосподарила мојом свешћу и не знам више да ли је све било тако у стварности или сам поједине слике сам надграђивао. Магични сјај очију вољене жене, љубичасти дим њене цигарете што лебди над нама у моментима пауза, некаква тужна, пригушена грчка музика са касетофона помешана са експлозијама, а онда поамама страсти у нама, нимфа што ме испуњава срећом.

Кружили смо по Грбавици, помагала ми је да запажам детаље, обилазили смо ратне положаје и видели људе који су чврсто бранили право на своје постојање, ратовали највише против наших крволока из Брисела и Вашингтона који су уз помоћ комшија покушавали да нас протерају са вековних огњишта. Хођајући кроз снег, блато, учини ми се да јој је хладно и замотах је у мој шал. Нисам осећао оштрину северног ветра који је шибао. Та чудесна жена у снежном дану учини ми се блиском и познатом. Са побожним веровањем видео сам помешану неку лепоту и прикривени бол у њеним очима. Осетио сам сву дубину свог присуства на овом уклетом месту које личи на пакао загладан у врхове њених посребрених трепавица и сузних очију. Можда је једини смисао живота држати њене промрзле прсте у шапи. Видех усамљено дрво у парку којим смо корачали преко брисаног простора, грану окићену кристалима и велику наранџасту куглу сунца изнад полу срушене вишеспратнице. Додирнух јој руком образ и осетих да ћу се овом лицу испред себе увек враћати. Касније, у болним и дугим медитацијама послератног времена, чинила ми се ова љубав далеком од уобичајног живота.

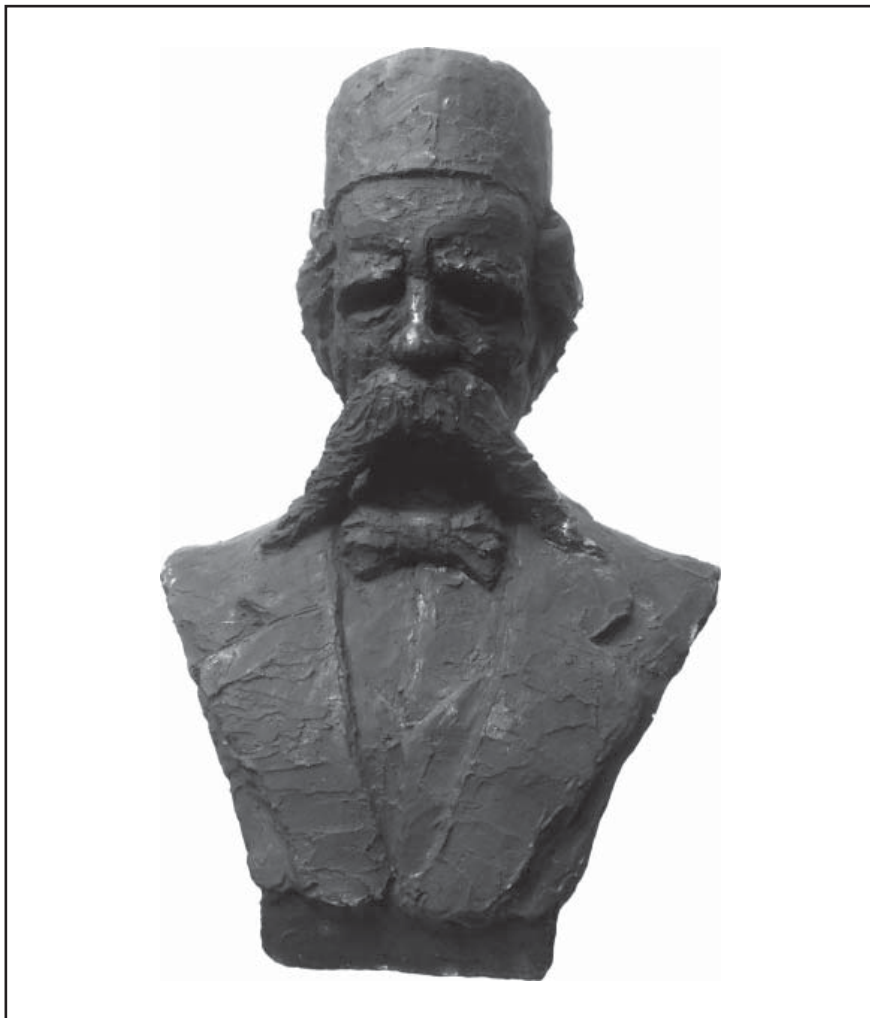
Привео сам репортажу крају и морао кренути требевећким путем назад на Пале. Веровао сам да ћу се ускоро поново наћи на разрушеној Грбавици, у загрљају жене која ми је подарила незаборавне тренутке. Следећи долазак био је болно трежњење - закључан стан, сазнање преко посредника, опрезним питањима да се искрала пут Београда, а даље вероватно у Канаду. Остала је у ушима мукла музика њених корака по снегу на завејаној Грбавици, смоласти задах дима у хладноме ваздуху. Целог живота ћеме пратити утисак да се сећам сваког тренуткаведеног са њом, сваког угла улице, сваког рова, утврђења које смо прошли заједно. Шкрипао је снег по ногама, царовала тишина ноћи, пуцкетало грање у пећи, а свуда ме држале усправно неке влажне очи.

Чекамо да падне вече како би се колима извукли преко Требевића јер снајпери обично ноћу не раде. Љути борци на обе стране ноћу ће заронити у чежњиву нирвану дроге, секса и пљачке. Порушени и нагрђени град без струје и воде постаће изгубљена тачка међу звездама.

Понекад ми се њена слика рађала у мислима, долазила је

непозвана, талас жудње прожео би моје биће. Једног љубичастог предвечерија, после летње кише, лежао сам на кревету пушећи поред отвореног прозора и јавила се у мени пожуда. Лебдела је као ореол око њене слике која се појавила у прозору. Испунила је простор, била је тако лепа и стварна, окупана кишом, са одећом припијеном уз раскошно тело. Онда је све нестало у влази, љубичастим испарењима. Био сам безнадежно сам, затрпан тугом.

Поново сам је видео са леђа, или ми се тако чинило, под неонима широке улице у којој су се шетачи ваљали застирући тротоаре. Удахнуо сам у себе њене покрете, стас, лелујаву косу и онда је заувек изгубио у мноштву пролазника.

Вук Караџић

Добрашин ЈЕЛИЋ

КОД ПСИХИЈАТРИЦЕ

Бојку Перачевићу пореметио се сан, и кад се уплашио да ће му неспавање нарушити здравље, одлучио је да потражи психијатра.

Његова изабрана лекарка рекла му је да ће му дати упут, али да психијатар дома здравља „Дунав“, на Новом Београду има толико посла да Бојко неће доћи на ред ни за пола године.

Бојко је помислио: не липши магарче до зелене траве, и вратио се кући. Трпео је неко време, и, пошто његове муке с лошим спавањем, нису престајале, поново је отишао својој изабраној лекарки; рекао да више не може да издржи, да му је све горе, да се боји да ће да полуди, и замолио да га психијатру упуту као хитан случај. Она је вртела главом, смишљала шта да ради, па се сетила да му да упут психијатрици, колегиници са студија, у дому здравља „Сава“, такође на Новом Београду, у којем је мања гужва. На полеђини упута исписала је њено име: Вишња Газобода, рекавши Бојку да каже да га је њој она упутила.

Већ сутрадан нашао се у чекаоници дома здравља „Сава“, на Новом Београду. Тек после два сата, иако никог другог од пацијената у ходнику, ни код ње, није било, психијатрица га је позвала да уђе у њену ординацију. Кад је ушао, није га ни погледала. Писала је нешто. Шврљала по папиру. Као да је проверавала да ли њена хемијска оловка добро пише. Ипак, стајао је, чекао да подигне главу. После десетак минута, психијатрица је рекла, а да га није ни погледала:

- На шта се жалите?
- Није ми добро.
- Ма немојте ми рећи. Да вам је добро, не бисте се мене ни сетили.
- Па, ја ...
- Колико имате година?
- Шездесет седам.
- И хоћете да се осећате добро.
- Бојко је угнуо раменина.
- А зашто се не осећате добро?
- Па, усамљен сам.

Усамљен?

– Да.

– Толики свет је усамљен, па шта? Хоћете да гутате таблете?

– Јављам вам се од муке. Умрла ми је, пре годину дана, жена.

– То вас је погодило у пету!

– Веома.

– То могу да прихватим, ако мислите на Ахилову пету.

– Ви сте Ахил?

– Ма не. Молим вас, само хоћу да потврдим да ме смрт супруге, с којом имам двоје деце, веома потресла.

– Ајте, молим вас, немојте да ме замајавате, да ми узимате време. Шта ви, у ствари хоћете од мене?

Била је млађа од њега, али је имала смежурано, борама изровано, лице, тршаву, масну косу. Уздахнуо је дубоко, па рекао:

– Ја сам изгубио редован сан. И кад заспим, пробудим се уморнији, но што сам био пре него што сам заспао.

– А шта мислите, како се осећам ја? Како се осећа више од пола нашег града, наше државе?

Био је изненађен овим што је рекла, јер он није лекар, нити је она дошла њему, већ он њој. А, опет, није хтео да каже да га није брига како се она осећа, како се други осећају, односно да се свако о себи стара. Помислио је да га је неко увукао у игру за емисију „Скривена камера“, коју, с времена на време, приказује телевизија. Али, одмах је одбацио ту помисао, јер он није ни певач, ни глумац, нити уопште популаран човек, већ обичан грађанин са завршеним факултетом и, пошто је одрадио колико је требало, пензионер. У другој ситуацији, скресао би јој у лице да се с њим не шегачи, али први пут се налази код психијатра и помислио је да психијатрица хоће да га испровоцира да се покаже какав је, како би могла да успостави дијагнозу.

Ћутали су и он и психијатрица. Психијатрица је наставила да шврља по папиру. Помислио је да то она, својим неким знацима, испишује своје утиске о њему. Али, она је шврљала и пре него што га је и погледала и пре него што га је питала на шта се жали. Одважио се да упита:

– Је ли то што пишете, у вези са мном?

– Је ли ви мене то испитујете? Јесам ли ја дошла к вама или ви к мени?

– Није, него...

– Јесте ли ви истражни судија?

– Ма не. Молим вас, ја сам социолог. Немам никакве власти – у пензији сам. Не радим ништа хонорарно. Писац сам. Књижевник.

– Објављујете књиге – себе чистите, а оне око себе блатите.

– Не знам одакле вам та идеја, кад тако што у мојим књигама нисте могли да нађете.

– Ја и не читам те фантазије, те симптоме болести. Нико ко је нормалан не пише књижевност. Али, да се вратимо суштини – ви сте дошли да ме испровоцирате, да бисте писали о мени, и то, свакако, ружно.

– Зашто ружно? Не мора ружно. Али, ја нисам новинар црне

хронике, и не пишем да бих, у новинама, некога ставио на стуб срама. У ствари, пацијент сам, који има проблеме.

– Проблеме? Које проблеме?

– Па рекао сам – не могу да спавам.

– То сам чула. Што понављате? Нисте папагај. Или можда јесте. Нисте покварена грамофонска плоча, или можда јесте.

– Ма нисам ни једно ни друго.

– Ви, онда, сумњате у моје памћење?

– Молим вас, ја ...

– Немате ви шта мене да молите.

– Постоји ли неки лек, неки савет, нека реч? Можете ли ми помоћи?

– Дошли сте да ми одузимате време. Ко вас је послао да ми једете живце?

– За то ме нико није послао. Упутила ме ваша колегиница Невена Машић, која је и потписала упут, и, на његовој полеђини, да ме примите, написала ваше име, што је, уједно, и њена препорука.

– И ви мислите да сте привилеговани ако вас је моја колегиница послала. Ја поступама једнако према сваком пацијенту, а ви сте се декларисали као пацијент, мада сте додали и да сте новинар.

– Нисам новинар, већ писац.

– Свеједно. Нема међу вама разлике. Сви сте ви... Нећу да кажем шта сте, али сте исти.

– У реду, али мени треба лек да пребродим несаницу.

– Сад кад вам је жена умрла, сетили сте се ње. А док је била жива...

– Немојте да вређате. Ја сам је волео и према њој био веома пажљив.

– Сумњам. Ви мислите да вам се она мртва свети и да вам не да да спавате.

– Мени то није ни на крају памети.

– То је код вас несвесно. Усамљени сте, па измишљате којешта. Бавите се собом, као да сте ви најважнији човек на свету. Погледајте мало око себе. Колико људи имају проблема: здравствених, социјалних, свакаких, тешко су болесни, ожалошћени, а вас за то није брига – ви само о себи бринете. Не спава вам се, па шта? То значи да је ваш организам одморан. Немојте да умишљате да с вама није у реду, већ, кад вам се не спава, узмите и нешто радите.

Он није више имао речи. Није наишао на човека с којим се толико не слаже, али надао се да ће му помоћи неки лек, ако му већ савети ове психијатрице не могу бити од користи.

Психијатрица је, затим, исписала на упуту два лека,ружила упут пацијенту и показала руком према вратима, што је значило да може да иде.

Није могао да оде тек тако – занимало га је и како се лекови, које му је преписала, употребљавају:

– Видим да сте ми преписали два лека.

– Је ли то мало? Хоћете пуну шаку?

Погледала га је тако оштро да је схватио да једва чека да га се

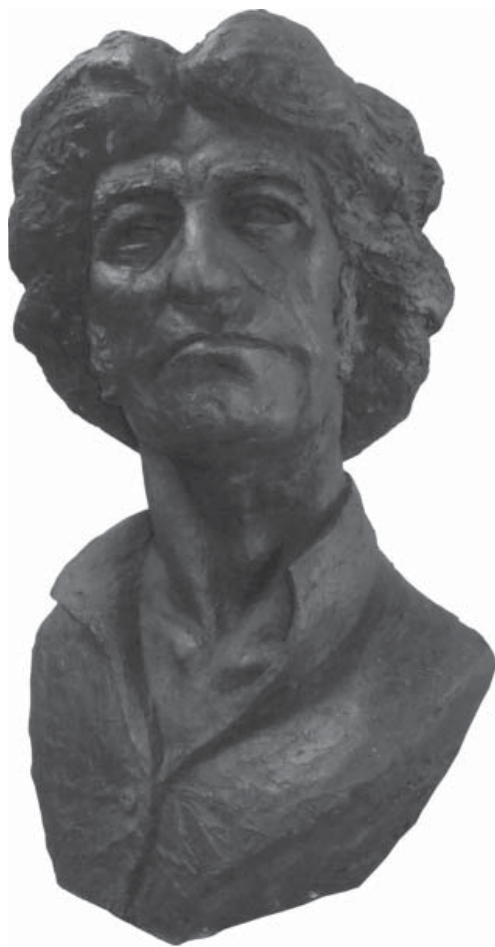
отараси. Ипак, није могао да се уздржи да не упита:

– Пијем ли оба истовремено...

– Јавите се својој изабраној лекарки. Она ће вам објаснити, а ако не буде имала времена да се с вама објашњава, кад преуизмете лекове из апотеке, нађите упутство и прочитајте како се употребљавају. Сами кажете да сте социолог и новинар, и, ваљда, сте писмени.

Па јесам, писмен сам – процедио је Бојко, и изишао.

Психијатрица је наставила да шврља по новом листу папира.

Данило Киш

Слободан ШКЕРОВИЋ

ЧОВЕК НА МЕСТУ

1.

Многи не умеју ни да изговоре *бозон*, мисле да је то исто што и *бизон*. Такође, многи су пошли од тога да се бозони могу нахватати као бизони или китови или овце и натерати на послушност, и да ће дозволити да се музу, или још горе – кољу, па да се обере кајмак и ужива у сласти и масти.

Али, не. Није тако. Оно што се доскора могло с електронима, сада више није могуће. Ове новопронађене и необичне честице не могу се просторно, а богами ни временски одредити, па према томе, ни поседовати. Чим је то допрло до свести, свако даље истраживање бозона и потрага за Божјим бозоном, заустављено је. Престале су финансије. Престао је разговор. Квантна физичка наука је ућуткана.

Такође, страх од амбиса се појачао, када су схватили да је својевремено и Тесла био доспео до те ивице, али га је нешто спречило да проговори о ономе што је видео. То нешто, владало је исхитрено уверење, био је баш – бозон. Тачно се сада зна. И више него икада, постало је неопходно да се спречи било какво примицање амбису који је значио непосредни додир с тамном материјом и тамном силом свеколиког постојања.

Јер оно што је недостајало у време када је Тесла мислио да је решио проблем преноса енергије на даљину – проводник који би то заиста чинио без отпора и прецизно – сада је постало јасно шта је. Не може се ни замислити паника међу моћницима када им је предочено какве ће бити последице коришћења тог новооткривеног медијума.

Што је најгоре, све им се већ извесно време одвијало пред очима, само се лажно представљало као нешто друго. И, када су се делићи загонетке склопили, било је касно да се спречи неминовно.

Принципи квантног прорачуна већ су били обзнањени. До тада појмљени хаос субатомских честица нагло је почео да се слаже у смисао. Одисао је током, детерминантама, интелигенцијом, превеликом и преоштром у односу на људску, каква је вековима моделована, намерно унижавана и кроћена.

Тако су сада, с одлучујућим закашњењем, не пре, него дуго

након првих петлова, хуље почели да се одричу ђавола. Али већ су горели са све смолом и паперјем, већ су бљувала гротла нервозних вулкана, већ се осећало да су сврхе потрошене, да иза жаришта могу остати само згаришта.

Одједаред, поверовали су у сопствену тлапњу о милосрдном Богу. Бациће они мрвицу свог богатства, никако не све, мислећи да је сламка довољна да се извуку из запаљене битуменске мочваре. И још су једну ствар спознали, да се Створ који урличе у мраку, не може умилостивити. Колебање и кајање, малодушност, гнев, паника, више и више подлости ври и скаче из блата, уједа, гризе, гута, нариче, рида. Горе је, све је горе. Примирили су се ко зечеви, дрхте. Створ је намах отишао, али ко зна... вратиће се.

2.

Допире музика из нечијих ушију. То су *Лед Цепелин*, „Лествице к небу“. Неки радник на утовару слуша. Војна лица, контрактори, радници. Техника, летелице, активност. Смрад. Аеродром. Ноћ.

Упс! Светла рефлектора се гасе. „Проклети бозони“, чује Џо нервозни глас. Сад су бозони криви за све, смеје се. Мрак је појео читав простор, али бљескају светла, батеријске лампе се пале, генератори, фарови, понеки упалач. Довели су га у близину авиона, још се у њега утоварује кабасти товар. *Имао си среће*, каже му Осипов глас. *Овај ће авион заиста стићи у Државу. Потрајаће мало, али оствариће ти се жеља.*

Шта ће мене срећа... смешка му се Џо кроз медијум мрака.

Џо памти своје прво искуство *мрака*. Где је био, негде где памћења нема. А сада има само то сећање на тренутак прелаза. После тога, више ништа није поуздано.

Пред њим, чује се зујање. Лодмастер потписује товарне листе, људи одлазе електричним возилом. Из утробе *херкулеса* допире зеленкасто, прљаво светло. Поред Џоа има још путника. То су војници с великим торбама.

За Џоа је машина као што је *херкулес* чиста опијеност. Опијум. Ако постоји парадигма човечанства двадесетог века, онда она управо сада вибрира пред њим. Од ње допире прича: путовање кроз време, догађаје, шапутаве умове, крике. Какво је само стравично усређење енергије било неопходно да би се створио свет с оваквим исходом. Сада је, додуше, већ почело, макар и неочекивано, одумирање, али овај баца пред њим, још је и те како жив. Џоа обузме радост. Све је ту: ритам, естетика, екстаза. Музика.

Углавио се коначно у једно од неудобних седишта предвиђених за људе у пуној ратној опреми, који заправо седе на својим меканим врећама. Није ни топло ни хладно, али видећемо кад авион доспе до крстареће висине. Лет би требало да потраје нешто више од три сата. А у *херкулесу* нема еркондишнинга.

3.

Војници нису баш разговорљиви. Углавном зуре у своје педове. Један од њих, чији нагласак Џо баш најбоље не разуме, прича о

томе како је било на Блиском Истоку. Затим, искрено се нада да у Сомалији није ништа горе. Једино може да буде топлије, што је лоше. Али, живот се углавном одвија у бази, и има мање патрола у густо насељеним местима. Све у свему, почиње Џо да сумња да се није укрцао у погрешни авион.

„Извините момци, а куда иде овај авион? За Лејкенхит у Сафолку? Или...“

„Кемп Лемоније у Џибутију, братац. А шта ћеш ти овде?“

„Е, јеби га!“

Џо се искобеља и пође да тражи лодмастера који се завукао тамо негде према пилотској кабини. Пажљиво је газио по патосу товарног простора, кад му се онај војник придружи. Изгледа да је и он хтео да провери да ли је ушао у „прави“ авион. Лодмастер срче кафу, или чај, и зловољно их одмери.

„Шта има? Пригустило?“

„Видите“, почне Џо да описује ситуацију. „Ови војници и ја треба да стигнемо у два супротна одредишта, а у истом смо авиону. Према томе, неко је починио грешку...“

„Нема грешке“, сталожено и успорено каже лодмастер, враћајући неусређени поглед пред себе и увис. „Ти идеш с нама до Западне обале, а ови момци ће да преседну у Енглеској.“

„То је, као, мало заобилазно“, побуни се војник, али му је ипак лакнуло.

Џо га значајно погледа и као да се извињава што је уопште правио панику. Окрену се и пођу назад својим импровизованим лежајима.

„Јеси ли ти Албанац?“, пита га војник.

„Не, ја сам из Београда.“

„А, добро. Онда, значи, пијеш?“

Џо се зграну. „Тја, понекад...“

„Имам шљивовицу из манастира. Набавио од монаха.“ Војник се заустави у међупростору и извуче пљоснату стаклену флашу из једног од многобројних џепова. „Не смем тамо да ме виде моји, забрањено је. Ал, волим да пијем у друштву.“ Пружи флашу Џоу да први потегне. Џо опрезно окуси, па цугне брзи гутљај. Беше доста јака ракија. „Добра!“, уноси му се војник у лице. „Куповао сам и раније од њих.“ А онда дода: „Има тамо и руских монаха, јел знаш?“

„Монаси, мало сутра. Они су све само не монаси.“

„Знам, знам. Зато нам је и забрањено да купујемо пиће код њих. Али, барем кад је шљивовица у питању, ту нема преваре. Они то пију.“

„А, откуда ви тамо“, чуди се Џо. „Зар нисте напустили Косово?“

„О, да. Већина. Шугава је то прича. Имамо ту још неку логистику. Проклети бозони...“

„А, шта је то с бозонима? Мислим, начуо сам нешто, читао сам, али често чујем то „проклети бозони“, јел то стварно има неког опиплљивог ефекта?“

„Гледај“, војник вади свој пед из џепа блузе. „Види, ово ми је трећи, за годину дана. Ми то добијамо, знаш. Сваки војник има. Е, после извесног времена, мислим, краћег времена, поквари се.“

„То сам чуо, да неки уређаји пропадају брже него што би требало...”

„Брже? Муњевито! Талози се у њима нека смола, катран. Из ваздуха, можда, вероватно ниоткуда. Јер, ови геџети су практично херметички затворени, па опет. Та смола произведе прекид струјног кола, разумеш, и ствар постане безвредна. Код крупнијих уређаја може и да се очисти, али код ових малих штампаних кола, не. Али, то је само део приче. Говорка се да је то од ЦЕРН-а. Али, није. Истина је да је сударац у ЦЕРН-у имао исти проблем. Него, није истина да га је он изазвао.”

„Тамо се прво појавило?”

„Не, синхронно с њиховим цепкањем атома и наводним открићем бозона, ствар је кренула. Како да кажем, има везе са сударацем, али индиректно. Или, тако некако. Не знам тачно, али чуо сам ове наше везисте који раде с широким спектром фреквенција да им је половина фреквенција блокирана. Забрањена. Јер се тада највише дешава та... кондензација.”

„А ови мобилни уређаји користе баш те фреквенције?”

„Не. И интерне, процесорске фреквенције се такође рачунају. Све што вибрира, а све вибрира, има тај проблем. Чак и жива бића су погођена тим феноменом. Ћелије организма. Знам једног који се разболео од тога. Стварно зајебано, а?”

„Сасвим бизарно.”

„Е, сад. Ово сам хтео да кажем. Земља има магнетно поље, и на неким местима оно је овакво, а на другим онакво. И то има везе. Сад је борба за та места на којима су ови ефекти минимални. То се сада премерава, мапира. Разумеш?”

„Рецимо да разумем. Још увек ми није јасно којих је размера значај тога.”

„Не могу да ти одајем војну тајну, јер је заправо и не знам“, зацерека се војник, „али мислим да већ сви знају да је значајно колико и основни извори енергије. Као вода, или пре – као ваздух! Тамо где је кондензација најслабија, ту се сада групишу електронски уређаји. Ту се релоцирају комуникацијски центри, какви су били до сад. А тамо где је најјача, то је исто важно, ту су покретне лабораторије и сонде, које истражују појаву. У току је права сеоба! Скоро као ратни маневри.”

„Али, рекао си да та материја не проводи струју.”

„Не, не проводи. Усисава је, неутралише, напон једноставно нестаје у њој. Кажу да нема атомску структуру. Ово ти говорим шта сам чуо, није моја струка. Ја сам саобраћајац. Патролмен. Али доста времена проводим на радио вези. Свашта чујем.”

„Мало пре је на аеродрому нестало струје. То није од тих... бозона?”

„Ма, не! То је од Шиптара! Узми још. Ово треба да попијемо до Лондона. Нећу да носим у Африку. Тамо пијем млеко од бафала.”

Американац гледа око себе и клима главом као да пева нешто у себи. Добро је расположен.

„А ти, причај ми о себи. Мени је то важно. Доста ми је војничких

исповести. Јеси ли ти контрактор?“

„Не. Ја сам у мисији од Бога.“

„Аха! *Blues brother*. Хе, хе.“

„Ја сам аутор. Видиш, то је занимљиво. Сад кад си ми ово испричао, можда могу да разумем шта се дешава са мнош. Ако су бозони баш толики проблем, дешава се нешто ненормално, и овај мој ангажман се уклапа.“

„А, а, а како се писац уклапа у све то?“

„Писање подразумева методологију, као и све друго што човек ради. Без ваљаног метода не може се разумети неки догађај.“

„Ти би, са своје стране, могао да објасниш ову *физичку* појаву?“

„На свој начин, да. Тамна материја, како си је описао, која је физички неутрална, није обавезно физичка појава. Ту је проблем, зар не?“

„Па, да. Има резона. А ко те је, уствари, ангажовао?“

„Па, више као да су се ствари саме од себе подесиле. Мени се, једноставно, отворио простор. Или пут, ако тако хоћеш.“

„Ја бих добро платио да ми неко објасни шта се дешава... И пустили су те да овако путујеш? Да скоро залуташ у Сомалиленд, ха!“

„Хе, хе. Кажу да сам и ја део *аномалије*.“

„Е, сад ти проклето завидим! Ти му дођеш као неки акциони јунак који спасава свет! Да попијемо за то!“ Натегну обојица из флаше, а онда Џо убаци:

„А ко ти је рекао да ја хоћу да спасим свет?“

Очи војника се намах смире и зацакле. Из њега провали искрено разумевање:

„Ти си, брале, човек на месту!“

4.

Џо је назирао шта би та црна смола, или прах, тај *кондензат*, могао да буде. То јесте, највероватније, црна рупа, само није рупа какву обично замишљамо, као нека лопта, у бескрај сажето небеско тело. Посвуда је распршена и то због тога што је нешто привлачи, или просто у нешто *пропада*. Као вода у удубљења и пукотине. Сâм простор је то у шта пропада. Она га, највероватније, сама и ствара-отвара.

Питање је, још, да ли црна рупа при томе следи или производи одређену матрицу? Систем би то, пре свега, желео да зна. Постоји ли нешто као структура црне рупе?

Џо колута очима док размишља и поглед му, преко рамена, падне на лодмастера. *Херкулес* се већ сигурно налази негде над Јадраном, а лодмастер, изгледа, мастурбира удреман топлим чајем.

(Одломак из необјављеног романа *Тамна страна силе* 2012.)

Симо Б. ГОЛУБОВИЋ

ПАС, ЊЕГОВ БРАТ И КУЧКИН СИН

Није још прошло, чини се, ни тристо добрих корака од неког крвавог рата, кога су по нечему назвали последњи, а на хоризонту се под великом црном небеском капом појавише некакви знаци да су они још живи. Како живи, питају се очевици? Сви су поубијани, поклани, спаљени, пресељени, расељени, у јаме бачени... Сви до једног, а и тај један је нестао нетрагом...

И рекоше да су их видели, чули, разговарали с њима. О њима су знали све: знано и незнано, оно што је било и што није било, оно о чему се причало и оно о чему се ћутало, оно што се видело и што се крило, постојеће и непостојеће, могуће и немогуће. Све, баш све. И више од постојећег. Али никако се очевици нису могли сложити око простог питања: ко је кога и где први видео, а они су једнако режали, вијали и завијали, лајали и облајавали, нападали и уједали, терали и повраћали, загризали и уједали. Баш онако како су то још пре тристо добрих корака покушавали заборавити.

Најстаријем међу њима бијаше једноставно и лепо име: Пас. Како му и само име доноси био је дрчан и одважан, охол, снажан и плах, једном речју: курчевит. Знао је све и о свему. Ништа потпуно и довољно, ни близу савршеног, али све, све да би у сваком тренутку могао да зарежи бар на свој реп, па и да га угризе ако стигне, па да га и одгризе, ако би то било на штету Његовог Брата или Кучкиног Сина. Само никако није могао да га подвије и никада није разумео шта значе речи: Подвиј реп пода се!

Тај Његов млађи Брат бијаше стар као и он али је увек желео доказати да је старији и мудрији. Мање је хтео да лаје а више да уједа. Изгледао је виталнији. Умео је повући ручну пре него се заустави, а то што се за њим диже прашина ништа му није сметало. И заиста, био је мудар. Можда је боље рећи био је лукав, мада ко није мудар, не може бити ни лукав. На своју сенку никада није залајао мада је од ње увек стрепео. Свој реп никада није јурио и ни по коју цену га не би одгризао, једино - ако је сугуран да би то засметало Псу или Кучкином Сину. Увек се више курчио и умео је да се боље додворава суседима и комшијама на које никада није лајао, али им никада није ни веровао

нити их волео.

Тек каткада би нејасно и кратко закевтао, више реда ради него из потребе, знајући добро да га за то суседи неће вући за реп или огребати по носу/њушци. Што се нос тиче то и није важно јер нос је везан за образ, а он образа и није имао, те за нос није ни марио. Своју охолост и дрскост, као и све најгоре намере, умео је вешто да прикачи на туђи реп, па макар то био и реп најмлађег брата кога зваху Кучкин Син.

Овај последњи брат, звани Кучкин Син, добио је то часно име случајно. Више из ината него из оправданих разлога. Сам га је одабрао и на њега је био врло поносан, мада се није никако могао навикнути на њега. Био је прави циник, заједљивац, чангризало. Непрекидно је лајао и на Пса и на Његовог Брата, мада се са овим задњим слизао и срепио, те је често и своје име заборављао као и то да је он Кучкин Син. Себе је често називао именом Његов Брат. Своје властито име и своје ја дао је за бадава само да покаже да је добродушан, лојалан и напредан, тако се са Његовим Братом везао репом и накада није ни помишљао да свој властити реп одгризе. Помирио се са тим да Он и нема властити реп, а када би лајао, што никако није ни престајао, увек се окретао према Псу, чак је био спреман у властити реп одгристи да би то наштетило Псу, али како га је већ везао за реп Његовог брата, ни то више није могао. То га је чинило нервозним, замарало га је и стварало у њему комплекс ниже вредности. Од силног и непрекидног лајања зуби су почели да му се тупе. Почели су и испадати. Његово лајање скоро више нико није ни слушао, нити узимао за озбиљну претњу. Чак и он сам почео се плашити свога лајања и у једном тренутку престао је лајати. Тада се јако уплашио властите тишине па је са лајањем наставио без прекида, без потребе и повода. Себе је убеђивао да ће му то донети корист као некада пре, за време оног далеког и крвавог рата и после њега, када су га сматрали жртвом иако је сам знао да је и жртва и целат. Није ни хтео ни смео престаи лајати, знао је да ће сви одмах схватити да је био више целат него жртва, а тада му ни ћутање ни лајање неће добро доћи. Реп је свакако изгубио, зубе преполомио...

* * *

Тако су у привидном миру живела живела тројица браће: ни заједно – ни одвојено, ни једнако – ни различито, ни лијепо – нити толико лоше колико су казивали, да не би могло бити и боље и горе. Могло се наставити тако, али би боље било да је другачије. Како другачије, то нису ни хтели, ни знали, али су се сви слагали и једном: ако не може никако другачије, може поштено, али тако поштено да је поштено само за онога ко то предложи и први промовише, а при томе није важно да ли је то предложио Пас, Његов Брат или Кучкин Син.

Чак и у ретким данима њихове ћутње, могло би се рећи и њихове подношљивости, сви су мудро и потајно режали један на другог и по сваку цену покушавали доказати да режи онај други, или бар да је други започео, те да је једино он миран, да он трпи и подноси,

да мора да се брани, те да је он жртва других лајања, неразумевања и злих и подлих намера друге двојице или чак свих паса који су заједно студирали пасологију на познатом Пасколошком факултету у Пасотамији. Више их је увек нервирало што други покушавају да их уразумљују него сама чињеница да су природно неразумни, покаткад мало глупави, чешће наивни и поводљиви, скоро увек кратковиди, сувише егоисти и ексцентрични, који више верују својим заблудама него туђим истинама, који из ината мрзе друге више него воле сами себе, а све са добро припремљеним циљем да себе промовишу као жртву неразумне завере и неоправдане мржње.

Покушавали су доказати да више верују туђим него својим очима и на тај начин постали су прави и неподношљиви шупколисци и дупељупци.

Пасотамија је била њихова заједничка жеља и волели су је више него властиту отаџбину, чували њене интересе више него властиту домовину, тако им је постала преча и од бабовине и личног поноса и среће. Тако је створено хаотично стање у ком се никако није могло разумети све и до краја. Краја овде и није било. Тако је сваки лавез лако постајао сукоб и нејасноћа, сасвим очекивано јер где није познат почетак, ни крај се неће сазнати. А крај, уствари, није никада тамо где га тражимо, где га очекујемо и надамо му се, он је тамо где ми не допиремо, где нећемо ни стићи а камо ли утећи. Тамо где је свака река Дрина, а све Дрине су криве, те се сви послови некако своде на исправљење те криве Дрине. Сви су на том послу осетили своју моћ и доживели своју немоћ. Сви су напokon схватили да су на том послу искривили кичму, а неки, богома и поломили. Некима је и лобања пукла па се оно мало мозга просуло. Другима су се ту угасиле наде и све се више јављале жеље да се баш ту истраје како би доказали своју моћ и углед, како би показали пут своје правде и свог нужног страдања. Све је то покушај да се немоћ прикаже као моћ, заблуде као врлине и мржња као љубав...

А Дрина и даље тече како је и текла: крива, поносна...

...

... Онда се једнога дана, неке давне године после неког дугог и крвавог рата кога су звали последњи, свега око тристо корака касније, сетише да је криву Дрину, ипак, много лакше исправити него ли је још више искривити. Сви се дадоше на тај најважнији посао. Треба доказати своју снагу, велику одлучност, моћ, генијалност и на тај начин непријатељима задати последњи, и то смртни ударац. Непријатељи су ту први суседи и прве комшије, баш они који све знају и све исто раде и једнако мисле, тако да ни сами никада нису сигурни да ли је нека генијална мисао синула у његовој глави или у главама његове браће. Једни су говорили да им је лајање заједничко, да се једнако чује, да много личи на лајање осталих. Други су тврдили да је њихово лајање нешто сасвим друго, да је то њихово лајање и да нико не лаје као они...

Пас је често лајао, али је понекад и престајао. Режао је често, али је умео и да ћути. Трпео је најгора понижења и сам себе прекоревао и осуђивао. Тражио је опрост што више није умео да се брани лајањем и режањем, а за уједање није било најпогодније време. За то треба мало јачи повод и убедљивији разлог. Схватио је да је дошло време да се измире, али никако није могао разумети на који и какав начин, и зашто би, када се то може и неким новим ратом, како су се и до сада кроз историју мирили и размиривали све док неко не би поломио све зубе, оне природне и здраве, а да и не размишља у протезама, вештачким уметцима, мостовима и свему ономе што их веже и повезује и развезује...

Његов Брат користио је вешто те глупости старијег брата, његову преосетљивост на неправду и ретко непаско понашање, па је увек углађеним и добрим манирима наученим по упутствима већих паса из бољих пасолошких факултета и пасоманских академија, издресиран до савршености, показивао осталом пасјем свету своју не/правду представљајући је као пасју правду да би на тај начин стекао симпатије пасје жртве и угрожености. Што је више мржње и властитог злолајања показивао свом пасјем свету постигао је све већу цену на тржишту лајања у коју нико није урачунавао цену истине, правдољубивости и историјских чинилаца, јер је сама истина за њега и његов пасји пород била болна а историја срамна.

Знао је да би оног тренутка када пролаје истину, морао престати лајати, а то би значило угристи себе за дуги и прљави реп и исти савити под себе и једноставно заборавити на сваки пасјалук и јавно се стидити себе. Знао је ако то уради једном, урадио је за навек. Тада би се његови лајосавезници осећали непријатно и без борбе били би поражени и у целом савезничком пасјем свету сви би морали подвити репове. То није одговарало ни њему ни њима.

Кучкин Син, као најмлађи члан тог пасјег света извештио се да вешто користи грешке старије браће по матери, а и оне далеке браће по замишљеном оцу, те браће по непостојећим теткама, ујнама, стринама, комшијама и суседима, и свим онима који су сличног пасјег рода и племена од прапостанка до ових последњих ратних догађања још увек свежих у сећању и где се још није осушила тинта са мировног шапотписа. Схватио је на време да је најлакше стићи до циља у оним тешким ситуацијама ако склопи ваљан савез са ђаволом и да се са њим репује пред очима целог света. То је најбољи доказ верности и оданости целом псећем свету у сваком пасјем времену. Проучуио је добро да је увек боље режати и лајати на старијег брата него ли покушати уједати га, јер су уједи често контрапродуктивни, нарочито онда када се у заносу режања и лајања угризе за властити дуги, прљави и кудрави реп. Сећа се да се то једног лета и догодило и да је од тада више пута морао да се угризе за властити реп, али га никад није савијао под властиту гузицу и уместо да јури главу, он је остао јурећи реп и остао вечити прирепак Његовом Брату. Чак је и његово лајање прихватио и научио боље од свога, кога, кажу није ни

имао. Да није било репа Његовог Брата, Кучкин Син би вероватно остао вечно јурећи за својим кусастим репом, не приметивши да је рат завршен и да наредни не мора ни почињати. Схватио је да је утонуо у његову сенку и да из ње никада неће ни изаћи. Тај хлад постајао је све тежи и неподношљивији.

У почетку је био љубоморан на Пса, потом на Његовог Брата и напокон на обојицу. Онда се љубомора прелила у мржњу и на крају, када га ја мрзовоља према њима већ уморила, замрзео је самог себе. Око себе је осећао властити смрад у који је тонуо полако и бескрајно. Осећао је страх од властитог режања, пролајавања и лајања. Схватио је да је самолајање горе од ичег познатог, јер ко дуго и предуго лаје, излајаће се, заћутаће и више никада неће бити пас. Узалуд му пасолошке школе и факултети, пасолошки саветници и инструктори, пасолози свих врста и профила. Узалуд му завршени керолошки курсеви и ћуколошке академије... Узалуд му је све кад се суочи са својом пасоманијом и пасофобијом и добро је знао да ће када се прелије та кап мржње настати поплава, потом потоп. Властита дечица, псићи и псетенца која још није појео и која су случајно претекла од оног рата, почели су му кезити своје оштре зубиће, плазити своје дугачке и знојне језике, вртити својим кусастим репићима и режати на њега свакодневно. Убрзо је схватио да има много више ловаца него зечева, много више пећи него дрва, гладних уста више него ситих, мање паметних и мудрих од оних који упорно авкају из своје затворене авлије ломећи остатке кржљавих зуба истрошених дугим и беспотребним лајањем. Приметио је и да његова деца имају више својих жена од властите деце, више уста него шапа које их хране, више бола од радовања, мржње него љубави, неспоразума него разумевања и разума.

Никако није могао да увиди да остаје сам, запуштен и напуштен. Предосећао је да ће, ако се ништа ускоро не догоди, остати сам на цедилу пасје историје, без пасје части и поноса. У том пасомишљању, утонуо је кратак лавезни предах.

* * *

Пас, не чувши у сваком тренутку нови и жешћи лавез Кучкиног Сина, помисли да је дошло време новог пасомирења и пасоварања, међусобног поштовања, поверења и уважавања, па му би жао што је и његово тако дуго и упорно лајање пропало, што је његово завијање више непотребно и што је његово примирје и очекивање свега тога трајало тако кратко.

Његов Брат мудро је прећутао овај минут nelaјања Кучкиног Сина, брзо је преобукао нове цокуле, променио излајану и истрошену протезу, мало понаместио пасвату и сео да у миру и спокоју чека нови сукоб за неколико корака касније, у коме намерава да без великог лајања просто почне да угриза, загриза, кида и откида, да намири све оно што је давно замислио, а никада није имао снагу да оствари. Задовољио се само повременим режањем. Ако није имао на кога, режао је на свој подавијени реп.

Дани су Тако пролазили у привидном миру а њих тројица су са својим многобројним потомством досађавали сан о новом долајавању за које никада није касно јер је лајање скоро било истрошено. Правили су нове протезе, стављали у њих нове, много оштрије и боље зубе. Наредили су својима пасостоматолозима да им праве челичне протезе са још јачим зубима, како би им, ако затреба, поново све било спремно за нова уједања, још јача, болнија и отровнија. Онда су код својих пасофтамолога поправљали старе наочаре, правили нове невидљиве за старе ране, помоћу којих су могли читати све оно што је записано између редова у старим књигама и новинама, што је снимљено невидљиво старим камерама, што је давно записано, избрисано и заборављено. Могли су кроз њих да виде све пасографске знакове, до сада невидљиве и непроучене.

Тако су наизглед безбрижно чекали сваки нови повод за ново и још жешће лајање, уједање и убијање.

Чекајући тако, уљуљкани неким необјашњивим дремежом који је истовремено био и радост и задовољство, и сан и јава, нису се осећали ни мирни ни спокојни. Осетили су неку невидљиву сенку која их је ускоро прекрила дебелом застрашујућом хладовином. Изнад себе и претећег неба спазили су огромну отворену претећу шапу звери неког њима познатог псоликог пријатеља. Осетили су пустињу испод себе, безизлаз из прашуме, застрашујуће блато и кал измешане са крвљу којом су се до малопре дичили. Видели су невреме у времену, јад и очај уместо надања, страх од од бивствовања, од постојања. Схватили су да су заточени у атару свога неразума, без милости и самилости, без смелости и оне донедавне дрчности.

А шапа је прилазила све ближе и ближе. Јасно су видели њене оштре канце и чекали тренутак да им се саме зарију негде у врат, у гркљан. Осећали су да се саме стежу, притискају...

Узалуд су оштрили своје поломљене очњаке, правили нове зубе и протезе. Узалуд су набављали нове наочаре помоћу којих су гледали невидљиво. Узалуд су се радовали да ће свако од њих једнога дана постати најјачи пас са највећим правима и најбољим пријатељима. Узалуд су прижељкивали смрт и дугу патњу своје браће, комшија и суседа. Узалуд су живели, надали се, радовали...

Изнад њих налазио се већи пас: Псина, Натпас!

Grado/Italija,

*пролећа 7520. године,
/Ни тристо добрих корака од последњег рата./*

Борислав ГАВРИЋ

ДОЧЕК НА КОЛОДВОРУ

Брзи воз, тако су га називали мада не бијаше одвећ брз, извукао се из сурових, босанских брда и дуго је хуктао и клапарао преко бескрајне равнице. У неком од његових купеа опет је дријемао и досађивао се путник Никола Динарац. Није знао зашто би, заправо, био тужан или радостан, али се осјећао грдно празан и усамљен. Није се могао ни на шта концентрисати мада је покушавао, па се најчешће препуштао дријемању. Само повремено би чуо шкрипање кочница и отегнуте звиждуке жељезничарске пиштаљке, жамор путника и повике поспаног станичног особља.

Те суботње вечери, кад је требало да инжењер Динарац допутује, спусти се порано ноћ и магла на загребачки колодвор. Спикер објави да воз који долази из Босне касни сто осамдесет минута. Та неочекивана вијест, напосто, обесхрабри и унервози жене које су чекале на перону. Ту, у друштву, бијаху: Стела, госпођа банкара Радетића, са кћерком Соњом коју је држала за руку баш као да је хтјела да је, још једанпут, покаже инжењеру Динарцу. Наспрам њезине гломазне, угојене фигуре, под веома наметљивом шминком, Соња је изгледала као висока и изблиједјела сјенка. Трећа особа бијаше, однедавно, млада госпођа старог трговца Андрије Динарца, инжењеровог оца. Свака од њих су имале по неки особито важан разлог да се ломи по колодвору у позне сате. Вечерас, госпођа Динарац бијаше спремна жртвовати свој, иначе немиран, сан да би дочекала и упознала пасторка. Опет, госпођа Стела је хтјела да удоми кћерку Соњу у Динарчеву кућу која, додуше, ни по капиталу, ни општем друштвеном угледу, није била равна Радетићевима. Али, то се могло надомјестити образовањем младог Динарца. Међутим, само госпођица Соња није, заправо, знала због чега је ту мада је изгледало да су оне, светри, на колодвору зарад ње. Од оног неспретног састанка са Николом, који се догодио прије много година у парку испод високих платана, сретали су се неколико пута. Но, није то никада било оно што би обећавало више од дружења двоје младих у кругу добростојећих породица. Вечерас је дошла ту само да би удовољила мајчином хиру, а никако да дочекује свога момка. Заправо, њезина љубав сагорјела је

у самом зачетку, када је Никола грубо и дрско поступио према њој у градском парку.

- Да се склонимо у чекаоницу, хладно је - предложила је Соња кад спикер најави поново да воз којег оне чекају касни.

- Било би, ипак, непристојно дочекати господина у чекаоници, таман посла! - побуни се госпођа Стела окренувши се према кћерки.

- Мамааа! - изврну дјевојка свој танки и дуги врат. - Не бих си ни допустила такву срамоту, него имамо превише времена, забога!

- Забога! Да, забога! Па може влак стићи сваког часа. Никада се не зна, драга моја! - рече Стела.

Она или није добро чула или није хтјела да прерачуна тих тричавих сто осамдесет минута у три сата, колико воз касни.

Возови су стизали и пролазили, а жене су упорно чекале. Имале су сасвим довољно времена и за боравак у чекаоници и за шетње по сумрачном перону. Таман негдје пред поноћ, најавише долазак воза из Босне.

Пруга је зујала и шкрипала док се воз провлачио између мноштва сигналних свјетиљки. Од силног замаха композиције, испод надстрешнице на перону, удари хладан вјетар. Воз стаде. Водена пара је куљала из локомотиве, а ваздушна пумпа неуједначено тукла, па готово ништа се није видјело, ни чуло. Жене су упорно натезале вратове и напрезале очи пребирајући путнике по перону. Кад бијаху изгубиле сваку наду, пред њих стаде Никола Динарац, као да је из земље изникао. Госпођа Стела га је, ипак, прва препознала. Имала је пред собом опуштеног, уморног, прије свега запуштеног, младића. С nelaгодом прихвати његову понуђену руку, осјетивши се као да има посла с неким станичним радником. Соња се поздрави са Николом хладно и немарно, не дожививши у себи ни мало младалачког жара. Заиста, госпођа Стела се нађе у недоумици и спопаде је стид што се нашла у неприлици да га представи младој госпођи Динарац. Но, госпођа Динарац лагано испружи руку и неразговјетно рече своје име. Снажнији стисак његове шаке, у којој се изгубише женски веома одњеговани прсти у бијелим рукавицама, мало је охрабри, али она није чула како се младић зове.

Са овим сусретом на коловозу нико није био задовољан. Но, чинило се да госпођа Динарац није имала разлога да буде превише незадовољна. Ипак, инжењеров наклон према њој није могао проћи мимо веома зазорног Стелиног ока. Међутим, Николи није било ни до чега осим да се домогне кревета. Заправо, ту се није могло знати, са сигурношћу, шта ће из тога произићи. И све је остало да пресуде наредни догађаји...

Навече, сљедећег дана, Никола се појави, први пут, пред оцем Андријом. Био је наспаван, одморан и донекле уљуђен. Тако, прије свих особа љепшег пола што бијаху на дочеку воза прошле ноћи, госпођи Динарац се указала прилика и задовољство да се сусретне са Николом. Спремила је породичну вечеру у част доласка свога пасторка. Уз јело и вино стари Андрија покуша окренути разговор о приликама у Босни. Разговарало се веома круто и усиљено јер инжењер није био пуно разговорљив нити довољно обавијештен о свему што је старца

занимало. Кад момак изгуби стрпљење, па није више могао чувати пристојност, рече:

- Оче, нисам ја тамо био амбасадор!
- Радио си нешто прече и паметније - приговори Андрија.
- Није то било нешто, господине! Пут сам радио и није ми остало времена да се бавим политиком.
- Андрија! - умијеше се у разговор госпођа. - Пустите дијете нека вечера.

Она намјерно рече дијете да би се дистанцирала и одредила свој однос према Николи који бијаше само за неку годину млађи од ње.

- У праву сте, госпођо! - одобри Никола њену примједбу и овлаш јој ухвати пламен у очима. Учини му се да је у њима препознао неко своје искуство. То га присили да залијепи поглед за столњак испред себе. Сви су заћутали схвативши да би од тако неугодног разговора могли имати више штете него користи.

Но, стари Андрија је наставио, потајно, да провјерава синовљев изглед. Могао је бити задовољан његовим физичким статусом, али му се није допадало младићево држање и понашање. Чинило му се да је његово душевно стање готово безнадежно, можда и критично. Никола је, по очевом мишљењу, попримио извјесну дозу примитивизма, оног јужњачког. „Ако се допусти да још дубље тоне у тај глиб, за њега неће бити повратка у иоле отменије друштво”, помислио је старац...

За то вријеме Динарац млађи је само физички остао за породичним, свечаним столом, а духом је лутао негдје по својој веома бурној прошлости.

Ко зна докле би Никола остао тако, само физички присутан за столом, у заносу, присјећајући се ноћи из куће у предграђу, да га није вратио у јаву очев продоран глас:

- Могли бисте, госпођо Катарина, дохватити нам још једну бутелјку бордошког вина. Та, нећу, ваљда, дочекати сина на једној литрици - рече стари Динарац, пошто су сви одавно ћутали.

- Дозволите, ја ћу! - скочи Никола на ноге, дохвати бутелјку, те успут набаци поглед на госпођин врат. Имала је високо подигнуту фризуру, па се иза лијевог ува, на њеном заобљеном, као снијег бијелом врату, јасно видео младеж попут зрна бибера. Више није било дилеме. То је врат низ којег је он бог зна колико пута свукао своје дланове док га је миловао. Зачудио се како то није одмах схватио? „Но, зар сам се и ја толико измијенио да ме она није ни по чему препознала?”

Госпођа хтједе да се куцне са пасторком, те диже чашу с вином, мало уврну главу и наклони се осмијехну. На Николиној чаши, испред ње, појави се кажипрст, деформисан и задебљао, којег му је она једне прилике оштетила вратима... Дакле, и госпођа је имала јасан доказ да се срела са момком из куће у предграђу...

Заиста, младић се тада нашао у изузетно смијешној и веома мучној прилици. Остало му је, једино, да, колико је то могуће, избјегава сусрете са госпођом насамо. Незгода бијаше у томе што госпођа, очито, није имала такву намјеру. Штавише, она је упоредо са Радетићевима играла своју игру око младог Динарца. Ту је свака

страна тражила неку своју прилику. Никола је такво понашање лако примијетио. Додуше, могао је знати шта би од њега хтјеле Радетићеве, а шта смјера Катарина, то није ни могао ни смио наслутити. Зато се држао од свега по страни.

Откад је дошао из Босне, једном су Радетићи посјетили Динарце, а други пут су Динарци ишли код њих. И ни једна посјета није могла проћи мимо Николе, јер су госпође од њега, ипак, нешто очекивале. Срећом, спасило га је то што је морао да отпутује у Беч.

За вријеме инжењеровог одсуства Катарина је примила писмо из Босне на његову адресу. Изложила га је, хотимично, на видно мјесто. Хтјела је да има и писмо и Динарца млађег на оку кад се врати с пута...

Никола је вјешто и хладнокрвно одглумио свој однос према тој пошљици. Отворио ју је немарно, прешао овлаш очима преко неколико редова, гурнуо папир назад у коверту и бацио је из даљине у креденац. Тако је учинио из још једног, чинило му се важног, разлога: Катарина, зацијело, неће одољети искушењу да не прочита писмо. Тако ће она дознати да он има дјевојку и одустаће од бацања веома опасних замки пред њега.

Често би сједили заједно и пили чај. Ћутали су и крали једно другом чежњиве погледе. Заправо, госпођа је покушавала да отпочне какав разговор, а Никола је све то спретно избјегавао. Било је очигледно да између њих владају неки усиљени односи, оптерећени осјећањем кривице. Сваком посматрачу било би то тешко да схвати, али они су знали зарад чега је то тако.

Никола је хтио да прекине ту опаку игру око себе, али му неке околности нису допуштале. Заправо, морао је да чека довршење изведбених пројеката другог дијела пута што га је требало градити у Босни. Тако се игра око њега продужила, а у продужетку могло је доћи до неког жешћег скандала.

У међувремену, ипак су Радетићеве приредиле помпезну журку у част Динарца млађег, односно поводом награде коју је он примио у Бечу, а то се није могло сакрити. Плес је отворила госпођа Стела у пару са Николом. Но, ваља знати да је он те вечери био прижељкиван од стране многих дама. Њему се хтјело да најчешће плеше са госпођом Катарином, али није могао бити, у односу на домаћице, толико неучтив да занемари госпођицу Соњу. Међутим, ипак, Катарина бијаше и љупкија и окретнија у игри. Она би залепршала испред њега заносно и полетно као пауница, док би госпођица била равнодушна и неосјетљива на музику и ритам. Поврх тога, он је био сав под утиском признања које је добио у Бечу. Стимулисан чашицом више него што би смио себи дозволити, осјећао се у свему супериорним...

Наравно, игра ремија за старог Андрију, није се никада могла завршити на једној партији и увијек би трајала таман толико колико је дуга ноћ. Тако се кочија Динарчевих вратила кући са једним путником мање, у односу на синоћну вожњу када су долазили код Радетића. Од тога што се Катарина често враћала кући сама, у кочији, а старац остајао да игра карата и испија чашице са старијом господом, нико

није правио скандал. Па ни ноћас то никоме не паде у очи, осим госпођи Стели...

Да ли случајно или намјерно, Катарина се утрпа на сједиште тик уз Динарца млађег. Стисну се уз младића да подгрије своје зимогрожљиво и љупко тијело.

Јездиле су кроз глуву ноћ испод прозирног неба. Ниско по земљи спустила се ледена магла, која се трпала уз ријеку. А они су, успут, гурали руке једно другом испод одјеће. Тако су прешли тих десетак километара, безмало у незнању. Госпођа бијаше јако немирна. Час би дубоко, а час убрзано дисала и повремено би уздисала необично отегнуто и изломљено. Ни Никола се није могао уздржати од излива узбуђења мада се осјећао, у тој прилици, развратним и подлим. Но, чим је изашао из кочије, глава му се провјетрила. Захвалио је госпођи на друштву као да се између њих малочас није баш ништа догађало. Заобишао је уобичајено туширање топлем водом и одмах завршио у кревету.

Обрадован чињеницом да му је морал надвладао страсти, брзо је заспао. Кад се мало расанио, осјетио је мучнину у стомаку и вртоглавицу од пића, те клизање Катарининих нагих и врелих бутина преко свога трбуха. Госпођа је, једноставно, промашила врата на својој соби и нашла се тамо гдје јој је некада било уобичајено мјесто...

Тек сутрадан, навече, нађоше се поново у друштву са Андријом Динарцем. Опет су заједно вечерали. Била је то за Андрију сасвим уобичајена породична трпеза. За Катарину и Николу то бијаше велико, нечувено мучење. Нису знали куда би са очима и како да се држе за столом у таквој грешности што су је починили. Једино чиме би се могли оправдати, јесте да они нису криви за то што им се синоћ, као старим познаницима, омакла још једна заједничка ноћ. Срећом по њих, Андрија је само вребао прилику да отпочне разговор са сином. То му се хтјело утолико прије што је Никола могао сваког дана да отпутује, а да се ништа не учини за његово „спасавање”.

- Средио сам да више не мораш ићи у Босну. Добићеш посао овдје, у Загребу - рече старац веома самопоуздано као да је учинио Николи бог-зна колику услугу.

- Оче! - узвикну младић изван себе. Кашика му испаде из руке. - Није требало трошити вријеме око тога. У најмању руку, није фер што се мијешате у моје послове. Допустите, ја сам пунодобан.

- Мислио сам, требало би те заштитити од пропасти у том јужњачком примитивизму, човјече! - узвикну старац.

- Чему толико трзање и јурњава око мога случаја - рече Никола помирљивим гласом. - Морате узети у обзир обавезе које тамо имам. Ваљда, довољно сам стар да могу сам одлучити шта ћу радити.

- Нисам мислио да си се тамо толико заробио, напротив - зажмиркао је Андрија, а то је значило да је мало љут на сина.

- Не требате се једити - погледа Никола, први пут, оцу у очи.

- Забога, дијете! - умијеша се и Катарина у разговор. - Андрија

је само мислио...

- Госпођо! - погледа младић Катарину. - Моји разлози да се тамо вратим су, ипак, озбиљни.

- Да! - исказа и госпођа, потајно, свој гњев. Хтјела је рећи, „добро ја знам те твоје разлоге“, али се уздржа, угризавши се за усну.

Кад Андрија, коначно, схвати синовљеву тврду намјеру да поново иде у Босну, одустаде од разговора о томе. Иначе, није се више пуно говорило. Старац се плашио да га син не прекори што се оженио тако младом дамом. Никола је, опет, страховао да нечим не ода своју везу са Катарином, а ова се чувала де не повриједи никога од њих.

Послије који дан госпође су, ипак, одмахале инжењеру поздрав док је његов воз напуштао загребачки колодвор. Тиме је био окончан тромјесечни боравак Динарца млађег у високом друштву. Завршила се, бар привремено, сплетка око њега. Шта се ту одмрсило, шта још више замрсило, видјеће се касније.

Јожеф Киш

Милосав Буца МИРКОВИЋ

УМИРЕМ СВЕСНО И ПО СВОЈОЈ ВОЉИ

*Дах преморена човека пробада, последњи дах можда боли као
ударац ножем. Куришум самоубице је већ у мозгу, а дах још чврсто
држи у руци револвер.*

Исидора Секулић

Свака смрт је, уосталом као и живот, различита, посебно кад се у њу одлази својом вољом. Ни песници се ту много не разликују од других људи који су као и они одлучили да се на овај начин опросте од живота. Статистика самовољне смрти, коју је у свом делу “Писац и самоубиство” навео руски есејиста Григориј Чхартишвили (познат под псеудонимом Борис Акуњин), показује да су политика, депресија и други психички поремећаји, болест најчешћи узроци самоубиства међу књижевницима. Најопаснији по живот је стих, будући да две трећине од 350 Чхартишвилијевих “јунака” чине управо песници!

Још у 1. веку наше ере, римски филозоф и писац Сенека (4-65) оставио је запис: “Човек, као прави познавалац, бира брод којим ће пловити, дом у коме ће живети. Па зар онда нема право да одабере и начин на који ће да умре? У избору смрти човек треба да се руководи пре свега сопственим укусом.” Самом Сенеки се није умирало, али, окривљен за заверу, добио је заповест да изврши самоубиство. Како сведоче Тацитови списи, њему су слуге пресекле вене на рукама и ногама, али је због сужења вена крв споро отицала. Сенека је онда попио отров и легао у каду с топлем водом да би крв брже прострујала. До последњег даха је разговарао с пријатељима. Слично је, давно пре њега, окончао живот и Сократ који је попио пехар с кукутом и умро, до самог краја разговарајући са својим ученицима.

Пре Сократа и Сенеке, Емпедокле (око 495-435. п.н.е), грчки филозоф и песник, заговорник реинкарнације, завршио је свој живот скоком у кратер Етне, док је Катул, римски војсковођа, оратор и песник, упалио ватру у затвореној просторији са свеже окреченим зидовима и угушио се од отровних испарења. Легенда бележи и смрт грчке песникиње Сафо (око 610-580. пре нове ере), прве жене песника, која се, због неузвраћене љубави према лађару Фаону, бачила са стене

на острву Лезбосу, касније су вековима на том месту извршавали самоубиство многи несрећни љубавници.

Многи песници били су и пророци свог добровољног изгнанства из живота. Тако је француски песник и прозни писац Рене Кревел (1900-1935) петнаест година пре смрти тачно описао начин на који ће отићи из живота: "Чајник је на шпорету. Прозор је био затворен. Пуштам гас. Заборављам да упалим шибицу. Репутација је спасена и време је да се чита молитва за исход душе..." На песниковим грудима била је причвршћена белешка. "Молим да ме спалите. Одвратно."

Најпознатији и најобјављиванији руски песник прошлог века Владимир Мајаковски наговештавао је свој крај и стиховима попут оног: "Срце хрли хицу, а грло за бритвом жуди..." а из живота је покушавао да побегне бар два пута када је искушавао смрт играјући руски рулет. Трећи пут јој није побегао. Његова сапутница, понајчешће и муза, Љиља Брик својевремено је записала: "Мисао о самоубиству била је хронична болест Мајаковског и, као и свака хронична болест, појачавала се у лошијим условима... Свакидашњи разговори о самоубиству! Био је то терор." Мајаковски се убио априла 1930. године. Тај његов чин остао је тајна. Песник је јавно изјавио "Мрзим све оно где се смрт јавља и снује! Обожавам живот па ма какав био." Он је осудио самоубиство песника Сергеја Јесењина, али је у опроштајном писму написао: "Ово није начин (другима га не препоручујем), али ја немам излаза."

Борис Пастернак је после смрт Мајаковског написао "Твој пуцањ је био попут Етне / у забрђу трусном међу кукавицама". Док је одмах после песникове сахране Исак Бабел упутио оштар прекор свима: "Схватите, ми смо за ово сви криви. Он је жудео за загрљајем, просто је можда, очекивао да га неко пољуби, да чује како га сви волимо. Једноставно, људски да га пожалимо - А ми то нисмо учинили. Опходили смо се према њему као према споменику. А он је био само обичан човек".

Годину дана пре смрти, у дневнику велике Марине Цветајеве исписана је и ова белешка: "Годину дана меркам смрт. Све је наказно и страшно. Прогутати-гадост, скочити-ужас, исконска одвратност воде... Нико не види-не зна да ја већ годину дана очима тражим куку..." Песникиња чија је судбина постала симбол трагедије руске књижевности 20. века и која је одговарала и Мајаковског и Јесењина од њихових сталних призивања смрти, после неколико безуспешних покушаја да себи одузме живот, коначно је завршила вешањем о куку на трему куће у којој је изнајмљивала собу. Невероватан стицај околности у овај трагичан крај умешао је и Бориса Пастернака. Пастернак је дошао да јој помогне око паковања. Донео је конопац да завеже кофер, хвалио је његову јачину и нашалио се како би тај могао све да издржи: ако хоћеш, можеш и да се обесиш. Касније су му рекли да се Цветајева обесила баш тим конопцем, и он дуго није могао себи да опрости ту злослутну шалу.

Исте ноћи кад је њен муж, Хасан Ребац умро, Аница Савић-Ребац је себи пререзала вене. Но, морфијум који је пре тога сама себи убризгала да би ублажила болове при сечењу вена успорио је крварење

те су је тешком муком спасли. Након Хасанове сахране комшиница и кућна пријатељица Даринка Грабовац предала јој је писмо које је Хасан оставио. “Кад бих се још једном родио, само бих тебе волео“, читала је и плачући рекла Даринки: “Метнућеш ми га у ковчег.”

“Ово чиним из уверења и у пуној луцидности интелекта и воље. То уверење да живот није вредан живљења ако изгубимо најдраже биће једно је од одредница моје животне концепције. То не значи да нисам волела живот, да га не волим чак и у овом часу, али баш зато не желим да живим бедно”, написала је у опроштајном тексту једна од најобразованијих Српкиња 20. века Аница Савић-Ребац. А онда је села на канабе, прекрила главу јорганом и испалила себи метак у срце.

Иако је јавно најављивала да ће се убити, и то два пута безуспешно покушала, њено самоубиство изазвало је велико запрепашћење и бројне коментаре. У колумни за “Републику” Аничин пријатељ Станислав Винавер написао је да је она одувек заступала идеју да “из живота треба отићи благовремено”.

Руској песникињи Нини Петровској покушај самоубиства успео је из трећег пута, исто као и њеној америчкој колегиници Силвији Плат која је тог јутра деци припремила доручак, чврсто затворила врата и прозоре, и гурнула главу у рерну.

Руски песник Виктор Викторович Гофман (1884-1911) покушао је да се убије пиштољем, али је само повредио прст. Осећајући да губи разум, поново је покушао, овај пут успешно. У једном од опроштајних писама написао је: “Треба покушати, успети, себе устрелити.”

Јожеф Атила (1905-1937), један од најзначајнијих мађарских песника 20. века, више пута је покушао да себи одузме живот. Први покушај је пропао јер га је неко предухитрио. Наиме, Атила је легао на шине, али се воз није појавио: испоставило се да је каснио зато што је, неколико километара пре, под његовим точковима неко други извршио самоубиство. Тада је написао: “Неко је умро уместо мене.” На крају је ипак успео да сачека свој воз...

Велики руски поета Сергеје Јесењин је, пре трагичног краја, неколико пута покушао да што пре побегне из живота: бацао се под точкове воза, секао вене комадићима стакла, покушавао да се закоље кухињским ножем. Неколико сати пре завршног чина, Јесењин је написао (сопственом крвљу пошто није имао више мастила), ове стихове посвећене Владимиру Мајаковском:

До виђења, друже, до виђења.
Чувају те, мили, моје груди.
Растанак је знак предодређења,
Сусрет нам се у даљини нуди.
До виђења, без стиска, без гласа,
И не тугуј спуштене повије.
Није ново мрет пре свога часа,
Ал’ ни живет, богме, није најновије.

Јесењин је сахрањен је на Вагањковском гробљу – Хумка с обичном крстачом близу улаза у гробље – неколико десетина метара главном алејом, па лево, постала је од тога новогодишњег предвечерја култно место руских песника.

На вечери успомена на Јесењина у Камерном театру Таирова, пет дана после песникове сахране, Сергеј Городецки испричао је о крику неке жене у тренутку кад су ковчег спуштали у гроб. У тужној тишини, разлегле су се њене речи: “Збогом, моја бајко!...”

Италијански песник Пјетро дела Виња побегао је из живота ударајући у затворској ћелији главом у зид. Српски песник епохе романтизма Дамјан Павловић убио се тако што је главом два пута ударио у отворени шестар на столу.

Колумбијски песник Хосе Асунсион Силва (1865-1896), рођен је у аристократској породици. На путовању по Европи, у Паризу се упознаје са Верленом и Рембоом. Писао је мрачну поезију опседнут утварама и сликама смрти. Био је везан чудном љубављу за сестру, која је умрла веома млада. Та њена смрт је и њега одвела на пут самоубиства. Из свих тих околности никла су три његова Ноктурна: песме блиставог склада и ритма, и по музици и речитости, и по непосредном путу ка смрти. После свих недаћа које су га пратиле, неопозиво му се смучило кад су му у бродолому нестали сви рукописи. Пуцао је себи у срце тек пошто му је претходно лекар обележио место у које треба да гађа.

Улдериико Донадини (1894 – 1923) хрватски књижевник. Уређивао је часопис “Кокот”, једно од гласила хрватске авангарде. Стил његових критика и есеја је изразито полемичан, што га је довело до сукоба с низом савременика, уз остале и с Крлежом. Писао је романе, драме, приповетке, есеје и песме. Припадао је боемском кругу уметника и један је од првака хрватске модерне. Тешко болестан од туберкулозе и шизофреније, извршио је самоубиство.

За разлику од Сенеке, који је био приморан да добровољно изабере “начин на који ће умрети”, јапански књижевник Јукио Мишима не само да је одабрао начин и време, већ је од своје смрти направио непоновљив медијски спектакл. Наиме, Мишима је са само једним мачем и четворицом помоћника отео војног команданта из једне од токијских база. Кад су полицајци и новинари опколили зграду у којој се налазио, писац је позвао у јуриш на парламент. Разочаран недостатком самурајског духа и охрабрен сопственом проницљивошћу, Мишима је отишао у другу собу и распорио себи стомак.

Слика ритуалног самоубиства, харакиријем, коју су новинари затекли по уласку - секундант с исуканим мачем поред беживотног тела без главе на раменима - била је стравична и до најситнијих детаља промишљена. Фотографија пишчеве одрубљене главе за тренутак је засенила читаву светску јавност те 1970. године и Јукио Мишиму коначно учинила најпознатијим јапанским књижевником 20. века. Јер, оно о чему је писао, применио је на самоме себи.

Несрећна љубав је, не само код аутора писане речи, чест повод да се потражи, али и нађе, пречица до смрти.

Највећи италијански песник 20. века Чезаре Павезе (1908-1950), на ужас свих љубитеља поезије убио се због неузвраћене љубави. Писца је очарала “жена коју је донео мартовски ветар” - америчка глумица Констанс Даулинг. Хладно га је и подсмешљиво погледала кад ју је запросио и убрзо отпутовала из Италије. Павезе се отровао у једном хотелу у Торину и за собом оставио збирку песама с насловом “Доћи ће смрт, и имаће твоје очи”.

У ноћи између 11. и 12. фебруара, у једној шуми покрај Загреба, по званичној верзији, српски песник Бранко Миљковић извршио је самоубиство. Имао је само двадесет и седам година. У књизи “Бранко Миљковић или неукротива реч”, Петар Цацић тврди да је Миљковићев одлазак из Београда у Загреб “узрокован љубавним јадом”. Цацић каже: “Постојала је једна жена – увек постоји једна жена, коју можемо и не можемо идентификовати, и која наноси песнику пораз, онда када му је тај пораз потребан”. Цацић цитира и писмо које је од Бранка Миљковића добио из Загреба, у којем он, између осталог, бележи: “Та Жена није била тек моја љубавница. Она је била прва и основна потреба мога духа... Сада моје песме траже моју главу. Више нема ко да ме са њима помири. То је само Она знала. А није знала да зна. Поред Ње најопасније мисли претварале су се у дивне и безазлене метафоре...” У пост скрипту моли Цацића да му пише све о Њој и каже: “Свака ситница која се на Њу односи за мене је од непроцењиве вредности. Ако престанем да мислим о њој, почећу да мислим о смрти.”

Четири-пет дана пре кобног догађаја, 7. фебруара 1961. године, Миљковић је Цацићу из Загреба послао сасвим другачије писмо: “Ја се осећам одлично. Као да сам се данас родио. Раскрстио сам са свиме што је било јуче и са поезијом и са животом...”

У “Књижевним новинама”, 8. априла 1960. године, непуних годину дана пре смрти, Бранко Миљковић је објавио текст поводом годишњице смрти Мајаковског, у којем стоји: “Кад год сам се запитао шта је то што је потегло обарач унутрашњег револвера којим је убијен, чуо сам његово другарско преклињање: “Другови не сплеткарите”, а нешто даље, у истом тексту је и реченица: “Можда ће овај век видети још мртвих песника, ако има песника”.

Непотребно је и неукусно током живота коментарисати нечију смрт, јер све што на ту тему жив човек може да каже спада у домен научне фантастике. Баш као и сам живот, свака смрт, нарочито она свесно и самовољно изабрана, јединствена је и само једном проживљена. Док живиш, буди жив.

Милан ГРОМОВИЋ

КРИТИЧКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ ПОЕЗИЈЕ ИВАНА В. ЛАЛИЋА

У савременом српском песништву, неизоставно место заузима поезија Ивана В. Лалића, која је, како је сам аутор једном приликом изустео, дуго домишљана изнутра, а на лист папира стизала тек у финалној верзији. Предраг Палавестра безрезервно говори о Ивану В. Лалићу као о прворазредном песнику и критичару свога доба, који је у поезији и критици био „истанчан дух, образован и миран интелектуалац, однегован и пажљив сабеседник, велики познавалац модерне поезије и искусан преводилац са највећих језика, писац кога нису привлачиле празне песничке безначајности и коме нису могла да промакну неуклапана огрешења о хармонични склад доброг песничког језика“¹. (Палавестра: 626) Иван В. Лалић огледао се у поезији и критичким огледима о поезији, у радио драми, у превођењу и приређивању¹. Александар Јовановић у сабраним делима Ивана В. Лалића приказао је прегледну библиографију нашег великог песника, из које се издвајају следеће књиге песама: *Време, ватре, вртови* (1961), *Чин* (1963), *Круг* (1968), *Сметње на везама* (1975), *Страсна мера* (1984), *Византија* (1988), *Писмо* (1992), *Четири канона* (1996) и др. Критичке интерпретације Лалићеве поезије многобројне су, али са потпуном слободом може се казати да дело нашег великог песника у овом тренутку недовољно осветљено од стране српске књижевне критике.

О дијалогу Ивана В. Лалића са савременом српском поезијом пише Јован Делић, осврћући се на Лалићеве есеје о другим песницима, како би се приближио поетичким начелима и истанчаном критичком критеријуму нашег песника. (Делић: 19) Делић се опредељује за критичарски угао посматрања, који полази од есеја до експлицитне поетике песника. Када пише о Христићу, Лалић каже да „треба изоштри фокус“ на Христићеву есејистици, односно на ономе што

¹ Важно је напоменути да је Иван В. Лалић приређивач многобројних антологија – енглеске, америчке, немачке и француске поезије, али и властито стваралаштво. Лалићева књига *Време, ватре, вртови* из 1961. год. представља својеврсну компилацију следећих пет књига: Бивши дечак, Ветровито пролеће, Велика врата мора, Мелиса, Аргонаути и друге песме.

се назива „елиотовски синдром“. Према мишљењу Ивана В. Лалића, важно је успоставити корелативне везе између Христићеве поезије и његових есеја, који су од велике важности за тумачење његове поезије – поетике. (Лалић, *О поезији*: 127) Делић сматра да оно што Лалић предлаже при проучавању Христића, треба применити на поетику самог Лалића. У овом критичком осврту Јована Делића Иван В. Лалић интерпретира се као песник високе теоријске самосвести – поовска, бодлеровска и елиотовска природа – какви су код нас Лаза Костић, Миодраг Павловић и Јован Христић. Као важан сегмент Лалићевог дијалога са савременом српском поезијом Делић издваја „поглед на свијет“, што је уједно и поднаслов његовог есеја. Према Делићевом мишљењу ниҳилизам је Лалићу био у потпуности стран, а чак га је и презирао као комфорну, лагодну и необавезујућу позицију. Лалићев основни став био је: рећи Богу–„да“, свету–„да“, чак и у тренуцима најболнијег и највећег губитка. Јован Делић види својеврсну храброст, која се огледа у великој психичкој и духовној снази, у поверењу у реч и уметност, у смисао постојања и писања. Лалић у есеју о Десанки Максимовић запажа њено „поверење у свет“, које је родило песнички језик са неисцрпном свежином. На примеру Лалићеве поетике, Делић запажа поверење у свет као својеврстан поглед на свет, што је примарно. Песнички језик и његова неисцрпна свежина су секундарни, јер их је родило поверење у свет. У позној поезији Десанке Максимовић смрт и љубав доведени су у склад, у чему Лалић види висок домет ове песникиње. Тематском пару „љубав“ и „смрт“ Лалић додаје „време“ и тиме ствара тројно тематско јединство: „љубав–смрт–време“. Лалић у својим есејима каже: „Мислим да постоји само једна фундаментална тема из које, чини ми се, извире цела светска поезија. Та тема уписана је у сазвежђе речи 'љубав–смрт–време'(...). Рекао сам да је поезија вид комуникације; покушавам дакле да пренесем читаоцу своје истине, препознавања, страх, наду, понос, у жељи да све то постане његова својина.“ (Лалић, *О поезији*: 266) Када пише о Васку Попи, Лалић спомиње „ресакрализацију света“ језиком, односно песмом, и присећа се једног става Зорана Мишића, његовог духовног оца: „Прави песников позив није да разуме свет, ни да га мења, већ да га прославља...“ (Лалић, *О поезији*: 123-124) По Лалићу, поезија Васка Попе слави и прославља свет, чак и у оним тренуцима када се среће са визијом његовог агресивног бесмисла. Овакви ставови у есејима Ивана В. Лалића, неминовно су и аутопоетички, што упућује на Лалићев поглед на свет, у којем се свет прихвата и прославља. Пишући о *Великој скитији* Миодрага Павловића, Лалић открива себе и свој однос према српсковизантијској традицији, према миту и историји, према времену, при чему поезија превазилази све и успоставља равнотежу у времену. Лалићева и Павловићева поезија комуницира са надређеним апсолутом, и упркос свим „сметњама на везама“, усмерена је на свето и божанско, на онострано. Лалић никада не скрива радост када као есејиста и тумач поезије препозна сродан поглед на свет, који је изразио у својој поезији. Према Делићевим речима, извесно је да Лалићева есејистика у потпуности потврђује Лалићеву песму. (Делић: 28)

У *Историји српске књижевне критике* Предрага Палавестре, постоји иста теза о тесној вези Лалићеве есејистике и песме: „Иван В. Лалић био је међу првим послератним српским песницима који су о поезији мислили као Рилке, који су прошли критичку школу Т. С. Елиота и пажљиво учили од његових следбеника међу англосаксонским 'новим критичарима'. Знао је да откључа затворене просторе песме, па су његова тумачења увелико скратила пут између критике и песме и премостила јаз између језика поезије и језика критике. Лалићева поетика може се учити из Лалићеве критике.“ (Палавестра: 628)

Из споменутог тројног тематског јединства које обележава Лалићеву поезију, „љубав–смрт–време“, у критичкој интерпретацији Милана Алексића посебан акценат стављен је на тему смрти. Према Алексићевом ставу, „у песништву Ивана В. Лалића смрт је саставни део човековог живота и представља тренутак достизања целине живота и због тога она има повлашћено место.“ (Алексић: 118-119) Лалићева поезија јесте својеврсни дијалог са прошлошћу (читај: традицијом) и са оним што прошлост чини у садашњости, због чега је важно позабавити се и Алексићевим есејом. За схватање поезије Ивана В. Лалића традиција има велики значај. Лалић је своје схватање традиције изложио у својој есејистици: „Баштина је оно што свако наслеђује самим тим што припада једној култури, једном народу, односно култури тога народа. Традиција је нешто што се бира, индивидуално. Песник, уметник, бира своју традицију.“ (Лалић, *О поезији*: 286) Милан Алексић уочава мотив смрти у више различитих тематских целина у Лалићевом песништву. На почетку стваралаштва Ивана В. Лалића, у збирци *Бивши дечак*, тема смрти повезана је са историјским догађајем–бомбардовање Београда. „Смрт је од почетка Лалићевог певања повезана са достизањем целине, односно зрелости, што ће бити важно за читаво Лалићево песништво. Дечаци из песме *Зарђала игла* нису достигли своју меру, још су били, како пева лирски субјект 'мекушни још ко сипа' “. (Алексић: 120) Важно место у Алексићевом есеју јесте указивање на темпорални карактер мотива смрти у Лалићевом делу: „Интересантно је Лалићево схватање о протицању времена у смрти: 'Замишљај оне који се родише кад и ја / Али који су сада дубоко у својој смрти. / Све то кротки питомци зеленог живота / Што су ме смрћу прерасли, ненадно, преко воље.' Протицање времена и с оне стране, у смрти, блиско је стиховима Лазе Костића из песме „Santa Maria della Salute: 'Старија она сад је од мене, / тамо ћу бити доста јој млад / где свих времена разлике ћуте, Santa Maria della Salute'“. (Алексић: 120) Песма *Опело* Ивана В. Лалића пева о усташком злочину почињеном за време Другог светског рата. Мотив смрти у овој песми такође је у вези са историјским догађајем. Овом песмом Лалић је поручио да мртви увек настављају да постоје кроз живе: „Нећу да прећутим; зидови су прећутали / И срушили се. Ја, један, носим њих у себи, / Урасле у моју зрелост, неизговорене, / Иструлелих лица.“ (Лалић, *Време, ватре, вртови*: 152) Важно је напоменути да је Лалић песму *Опело* (за седам стотина из цркве у Глини) уврстио у своје звучно издање поезије, из којег се може јасније чути и осетити ауторова боја и интонација гласа, приликом изговора

речи: „бдију незвани“, „лишени смрти“, „заклани, заклани, заклани“. „Бившег дечака“ погађала је смрт другова из детињстава, смрт Срба из Глине, утопљеничка судбина сина, али и смрт у читавом свету. (Congress library: *Опело*) Мотив смрти појављује се и у митолошком контексту у песништву Ивана В. Лалића. „Митови на које се Лалић ослања у свом песничком промишљању смрти су: мит о Орфеју и Еуридики, мит о Мелиси и мит о Аргонаутима. Уз наведене митове из античке традиције морамо поменути и Хомерове епове који су често подтекст Лалићевих песама.“ (Алексић: 124)

Било је речи и о Лалићевом песништву као о својеврсној упитаности о смрти. Александар Јовановић у *Поезији српског неосимболизма* говори: „ (...) ...ова поезија јесте и стална упитаност о смрти. Подстицаји из спољашњег света повод су песничком субјекту да – крећући се напред и назад кроз различите временске ситуације – проговори о човековом месту у времену и његовој коначности, настајању и нестајању, појединачном (*Requiem за мајку, Помен за мајку, Моцартов гроб*), колективном (*Зарђала игла, Опело, Војничко гробље, Плава гробница*), чак читавих народа и држава (певање о Византији) или умирању neroђењем (*Десет сонета neroђеној кћери*), о 'гласовима мртвих' који, допирући до нас, нису 'мртви гласови', о светлостима и делима љубави нужним да се у видљивом нескладу појединачних и колективних судбина наслути знак изгубљеног смисла.“ (А. Јовановић: 145)

Александар Петров у свом есеју *Циклуси у поезији Ивана В. Лалића* најпре даје кратак осврт на изучавање циклуса и циклизације у светској науци о књижевности. Петров, поред осталих, издваја став Андреја Белог, који тврди да се само на основу циклуса стихова једног истог аутора може искристалисати нека општа целина – индивидуални стил песника. Петров разликује циклусе, који су продукт ауторове интервенције, од метациклуса, које састављају приређивачи књига, критичари и историчари књижевности. За циклусе важан је однос дела и целине, а није редак случај да песма својим значајем превазилази значај читавог циклуса у којем се налази. Лалићева песма *Аргонаути* првобитно се налазила у истоименом циклусу, који је имао пет песама, док ће у каснијим издањима Лалић оставити само ову једну песму. Петров пореди циклизацију у делу Васка Попа са истим поступком у стваралаштву Ивана В. Лалића. Васко Попа у новијим издањима *Коре* изоставља циклус *Усправна земља* и врши модификацију циклуса *Далеко у нама*. Попа је циклус *Ћеле кула* пренео из збирке *Непочин поље*, у збирку *Усправна земља* итд. Попа није споменуо разлоге који су га навели на ревизију првих издања књига, а Лалић је истакао циљ којим се руководио када је одлучио да се прихвати уноса великих измена у формирању песничке „компилације“ *Време, ватре, вртови*. Лалић каже: „Покушао сам да од материје садржане у пет мојих претходних књига, као и једне прегршти нових песама, сачиним целину, која би по чврстости своје структуре и прегледности неких тематских линија представљала одређено јединство, пет књига сведених, односно преструктурираних у једну“. (Лалић, *Време, ватре, вртови*, 333). Нова Лалићева књига имала је девет циклуса.

У Лалићевом компоновању књиге *Време, ватре, вртови* Александар Петров уочава два поступка: неке циклусе је Лалић преузимао у постојећим облицима, или уз извесна скраћења (*Мелиса, Калемегдан, Дубровник, Зимска прича, О делима љубави или Византија*), док је друге циклусе потпуно разарао и градио нове. Поред грађења нових циклуса, Лалић је и песме тих нових циклуса поново премештао из једног циклуса у други, стварајући тако од накнадних циклуса првог степена, накнадне циклусе другог, још дубљег степена. И Попа и Лалић „деконструишу“ и „реконструишу“ песнички текст, али са знатним разликама. Попа је промене вршио на нивоу књига и појединих песама, али се строго придржавао облика првобитних циклуса, као да их је био исписао у камену. Лалић је заговорник знатно слободнијег односа према формирању циклуса.

Бојана Стојановић-Пантовић у свом есеју *Наративност поезије Ивана В. Лалића* уочава постојање наративног поступка у лирском поетском говору Ивана В. Лалића, изван поетских жанрова у којима се наративност подразумева (нпр. поема, балада, епска песма или еп). Дијалогичност и наративност Лалићевог песничког поступка, од његове прве па до последње књиге, према мишљењу Бојане Стојановић-Пантовић засноване су на две основне когнитивне схеме. „Прва почива на емпиријско-тематском оквиру: путовање, љубав, егзистенцијална усамљеност, успостављање крхке равнотеже видљивог у невидљивом или тзв. страсне мере. Друга подразумева сложену интертекстуалност, са бројним скривеним и отвореним цитатима.“ (*Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*: 102) Бојана Стојановић-Пантовић наводи пример Лалићеве песме *Офелија* и њене сродности са Рембоовом, али и са песмом Георма Хајма. За разлику од Рембоа чији се наративни субјект пројектује у лик девице Офелије и кроз њу остварује неку врсту песничке самоидентификације, Хајма и Лалића занима феномен тајне самоубиства, усуд лепоте и љубави који се на свом врхунцу доживљавају као самопорицање у лудилу и смрти. Код Лалића и Хајма заступљена је тзв. симултана нарација, која је широко распрострањена у лирској поезији, а подразумева приповедање догађаја који се дешавају у исто време када их он опажа и посредује читаоцу. Лалићево мајсторство језичке уметности управо се остварује у непрестаном евоцирању оног времена које је најпре било људско, а потом се прелило у вечну садашњост, у божанско време. (*Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*: 107)

Важно је указати и на критичке интерпретације Лалићеве поезије које својим насловом читаоца зачуђују и наводе на „дубљу упитаност“. Дobar пример интерпретације тог типа представља прилог Ивана Негришорца, *Поезија Ивана В. Лалића и дискурс лудила*. Став Ивана Негришорца огледа се у тврдњи да је дискурс са лудилом у Лалићевој поезији немогућ, а уколико и постоји, онда је реч о наговештају: „Тек наговештена одступања од нормалности у начину мишљења, вербалног изражавања и глобалног погледа на свет увек су у његовој поезији имала неки виши разлог и дубљи мотивациони склоп, тако да се свест лудила никада у његовој поезији није указала као упориште за сагледавање неких суштинских

одређења човековог бића.“ (*Постсимболистичка поезика Ивана В. Лалића*: 161) Декартово начело: „Мислим, дакле, јесам!“, одвело је Лалићеву поезију у пределе разума, смисла и лишило је сваког вида одступања, авангарде или радикалног модернизма двадесетог столећа. Иван Негришорац сматра да је Иван В. Лалић био легитимни пример „страсне мере“, за коју се, нажалост, није определило много песника у двадесетом веку. Лалићево приближавање дискурсу лудила постоји у неколико песама, а за први пример Негришорац узима песму *Јуродиви*. Лудило о којем је реч у овој песми јесте „свето лудило“, које постоји у бићу обузетом божанском енергијом. Иван Негришорац акценат ставља на композицију Лалићеве песме *Јуродиви*, која је изграђена системом „не круте симетрије“. Велико мајсторство нашег великог песника истиче се у завршном стиху треће строфе: „Облик се сећа безличја“, у којем Негришорац уочава својеврсно указивање на „апокалиптички чин поништавања свих бића, чак и основне идеје њихових облика, што значи враћање у стање пре стварања света, у доба када је владало потпуно безличје и када Творац није започео свој демијуршки чин. Песник, дакле, указује на то да у сваком бићу, па и у птици, постоји дубинско, архетипско сећање које сеже до самога искона и до трена постања бића као таквога, те да отуда и сам облик мора имати свести о сопственом безобличју“. (*Постсимболистичка поезика Ивана В. Лалића*: 169)

Поезија Ивана В. Лалића обилује интертекстуалним везама са *Библијом*. Никша Стипчевић, када пише о Лалићевој књизи *Четири канона*, констатује: „Било је нечег калуђерског, али у средњовековном смислу, у његовом песничком труду: светогорског, али и бенедиктинског, понекад и цистерцитског, у брушењу језичке муке, која има да помогне сјају душе, и, можда, нади у њено спасење. Молитва и рад. Тихо и ненаметљиво.“ (Стипчевић: 35) Иван В. Лалић огледао се у вештом препознавању прошлога у садашњем и садашњег у прошлом, кроз два смера мисли – „Гласови мртвих нису мртви гласови“ (*Византија*) и „Погледи мртвих нису мртви погледи“ (*Бивши дечак*). У *Учитавањима* Никше Стипчевића издвојена су четири станишта Лалићеве богате симболошке имажинације: „корен“, „стабло“, „лист“ и „ружа“. У књизи *Четири канона* Иван В. Лалић ће бити заокружен само „кореном руже“ („расап руже“, „пепео руже“, нови корен“, „корену новом храм“), што упућује на библијски подтекст – Богородицу. Стипчевић своје истраживање о Лалићу започиње речима: „Целог свог песничког живота Иван В. Лалић је волео себи да поставља границе.“ (Стипчевић: 35) Могућност за ограничење Лалић је пронашао у древној форми византијског религијског песништва – канону. Ограничења о којима је реч, односила су се првенствено на садржину, а не на форму. За плодну комуникацију са *Старим заветом* и *Новим заветом* била је потребна извесна форма, која би у себе апсорбовала хришћански страх и наду. У сва четири канона Лалић је вешто следио строгу садржинску структуру византијског канона, увек указујући на садржину библијске песме. Никша Стипчевић својим маестралним критичарским умећем разоткрива подтекст Лалићевих *Канона*, све до најситнијих и најхерметичнијих детаља. Стипчевићев

посматрачки угао критике базиран је на свести о целини библијских песама из којих је цитат извађен, и увек инсистира на Библији као прототексту. Стипчевић на крају свог есеја оставља препоруку читаоцима Лалићевих *Канона*: „Цитати су у песми као зрнца у шкољки око којих се окупљају слојеви бисерне материје. Само тако можемо разумети целину Лалићеве песничке метафизике.“ (Стипчевић: 53)

Мотиву мора у песништву Ивана В. Лалића Милица Николић посветила је подробну анализу у облику књиге – *Mare Mediterraneum Ивана В. Лалића*. Критичка интерпретација Милице Николић састоји се из четири дела: „Семантика *Мора*“, „*Море* и граматика“, „*Море* и звук“ и „Семантизам версификације *Мора*“. О књизи Милице Николић могло би се говорити знатно шире, али за ову прилику важно је напоменути да не постоји систематичнији приступ Лалићевом *Мору* у српској књижевној критици. Систематичност Милице Николић огледа се, првенствено у анализи сваког стиха *Мора*, из поменута четири критичарска угла.

Лалићева поетика изграђена је на релацији видљиво–невидљиво. Основна водиља Ивана В. Лалића јесте видљиво, у којем је могуће оштрим оком јасније видети просијавање невидљивог. „Елиотовски речено, песма не говори о ономе што је мртво у прошлости већ о ономе што је живо, о 'садашњем тренутку прошлости'.“ (А. Јовановић: 144-145) Критичка интерпретација Лалићевог песништва из пера Александра Јовановића споменута је два пута у овом раду, али, неизоставно се мора указати на још један битан моменат. Наиме, Јовановићев критички став поставља Ивана В. Лалића у специфичну позицију. Лалићева поетика далеко је од неоромантичарске, још даља од авангардиста, а као једино могуће одређење овог неизмерно вредног песништва Јовановић узима својеврсну „потрагу новог значења у већ познатим темама“. Светлана Велмар-Јанковић у свом раду *Призивање одсутне милости* говори о мотиву смрти у Лалићевој књизи *Бивши дечак*. Наручито је истакнута комуникација Ивана В. Лалића са невидљивим; са гласовима мртвих који нису мртви гласови и тематско тројство „смрт–живот–вечност“. Лингвистички приступ веома је заступљен у критичарском гледишту Светлане Велмар-Јанковић, што је добар маркер за даља истраживања и дубља вредна понирања у заумни језик Лалићевог песништва.

Иван В. Лалић јесте велики српски песник двадесетог века, чија поезија може и мора да „прогледа“ и у будућим временима, управо оним „погледима мртвих који нису мртви погледи“. „Прогледавања“ српских маргинализованих песника–стубова традиције, биће могућа само ако их не прећуте чувари нашег националног и културног наслеђа. Овај прилог о критичким интерпретацијама Ивана В. Лалића представља скромни допринос бици за проговор његове речи у нашем национу.

Литература

- А. Јовановић – Александар Јовановић, *Поезија српског неосимболизма*, Филип Вишњић, Београд, 1994.
- Александар Петров, *Циклуси у поезији Ивана В. Лалића - Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, Београд, 2007.
- Алексић – Милан Алексић, *Тема смрти у песништву Ивана В. Лалића*, у: часопису *Повеља*, година 15, бр.1, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 1985.
- Бојана Стојановић-Пантовић, *Наративност поезије Ивана В. Лалића - Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, Београд, 2007.
- Делић – Јован Делић, *Лалићев дијалог са савременом српском поезијом - Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, Београд, 2007.
- Иван В. Лалић, *О делима љубави или Византија*, приредио Александар Јовановић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- Иван В. Лалић, *Страсна мера*, приредио Александар Јовановић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- Лалић, *Време, ватре, вртови* - Иван В. Лалић, *Време, ватре, вртови*, приредио Александар Јовановић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- Лалић, *О поезији* – Иван В. Лалић, *О поезији*, приредио Александар Јовановић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- Милица Николић, *Mare Mediterraneum Ивана В. Лалића*, С. Машић, Београд, 1996.
- Палавестра – Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике*, други том, Матица српска, Нови Сад, 2008.
- *Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића – Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, Београд, 2007.
- Стипчевић – Никша Стипчевић, *Учитавања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Congress library – Audio production, recording, Congress library, Washington, 1983, Copyright: Branka Lalić and Ivan V. Lalić fondation; преузето са сајта: www.lyrikline.org

Милана РАЈИЋ

*ЕРОС И ТАНАТОС У „БЕОГРАДСКИМ ПРИЧАМА”
СИМЕ МАТАВУЉА*

Почетком прошлог столећа, односно 1902. године, када се реализам већ начет процесима дезинтеграције обеснажено отварао према надолazeћим литерарним гибањима модерне, Симо Матавуљ објављује *Београдске приче*, које у савезништву са осталим сродним, савременим књижевним остварењима, симптоматично оспољавају преврат у изразу и осећајности времена. Десет, обимом невеликих, приповедних проза Симе Матавуља представљају живе и свеже исечке из живота, готово репортажне записе оријентисане и проистекле из једног догађаја, а обједињене духовним простором Београда на прелазу столећа. Са *Београдским причама* Матавуљ се објављује књижевној публици као урбани, модерни аутор који по налогу поетичког профила ране модерне интензивирано испољава интересовање за ирационално, мистично, подсвесно и нагонско у човеку и дозвољава том интересовању да дубоко прожима и инспирише текст сваке од приповедака.

Окупљене корицама једне књиге, повлашћене приповести из београдске средине демаскирају занемарене поноре и скривене ходнике људске психе, наслућују моћи „мрачних ткања“ у просторима несвесног и опомињу на непредвидљиве глади човекове телесности. Међутим, независно од широког дијапазона порива и импулса који равнају људским бићем, тематску превагу у овим приповеткама односи проблематика вечито супротстављених пранагона - Ероса и Танатоса¹. Два нагона контрапунктне природе представљају у основи две ирационалне компоненте које сачињавају човека и које у

¹ Уобичајено се оба термина везују за психоаналитичара Сигмунда Фројда, који је уистину другом дуалистичком теоријом нагона из 1920. године креирао само термин Ероса, док му се термин Танатоса погрешно приписује. Њега је, наиме, у психоанализу увео бечки аналитичар Паул Федерн, а настао је по имену грчког бога смрти Танатоса да значи нагоне смрти (Требјешанин 2007: 257), исто као што је и термин Ерос назив позајмио од истоименог грчког бога телесне љубави и страсти, са циљем да именује нагоне живота (Требјешанин 2007: 67).

великој мери условљавају и ритмују његово земаљско бивствовање. Човеково унутрашње искуство заточеник је непрекидног трвења две елементарне силе, а у тренуцима превласти једне над другом човек је нагоњен да ствара и обнавља живот или супротно да га разара и укида.

Ерос као први из пара оштро конфронтираних представника несвесног не манифестује се само као гласник плоти или сексуални нагон, већ собом уједињује све нагоне одржања индивидуе. Када се јави као телесни, либидинозни импулс Ерос је најчешће изазван некаквим спољашњим надражајем, који даље мобилише и дисциплинује његова дејствовања. Спољашњи плен телесне пожуде из перспективе мушкарца природно јесте жена, која као носилац лепоте и чулности мами Ерос и трасира пут ка његовом самоиспуњењу. Жену као превасходни предмет еротске жеље постулира и Жорж Батај, француски теоретичар који се посвећено бавио проблемом еротизма и људске сексуалности. Он тврди да „сексуални живот најчешће почиње мушкарчевим трагањем за женом. Док мушкарци предузимају прве кораке, женама је дата моћ да распаљују њихову жељу. Било би неоправдано рећи да су жене лепше или чак пожељније од мушкараца. Али својим пасивним ставом, подстичући жељу, оне теже вези коју мушкарци остварују својим активним односом. Оне нису пожељније, оне се нуде жељи“ (Батај 2009: 105). Када је Емил Поповић из приповетке *Избор* крочио у плесну дворану угледао је „таласе разголићених женских плећа и жиже златних и бисерних украса“ (Матавуљ 2007: 215), што сугерише чињеницу да „пажња коју жена поклања свом накиту, њена брига за лепоту коју њен накит истиче говори о томе да жена сама себе сматра предметом који треба стално нудити пажњи мушкараца. Исто тако, ако се обнажује, она тиме опет открива предмет мушке жеље, посебан предмет, тако истакнут да би био запажен у својој индивидуалности“ (Батај 2009: 105).

Пасивно наметање пажњи придошлог госта спровела је и јунакиња приповетке *Мала жртва*, коју је управо са становишта њене лепоте и привлачности гост чиновник назвао Јуноном. Будући да је за време путовања, захваљујући својој проницљивости, гост има прилику да сачини некакву начелну представу о жени свог сапутника, донекле је очекивао њено слободније и изазовније држање. Када ју је по доласку у кућу упознао схватио је да „сви њени облици бејаху онаки какви највећма привлаче мушки поглед“ (Матавуљ 2007: 115) и осетио „оно што сустао и жедан путник осећа кад угледа здраво воће које му је на дохвату“ (Матавуљ 2007: 116). Охрабрујуће је на његове доживљаје деловао управљен поглед домаћице који је експлицитно говорио: „Слушај ти, коме ни имена не знам, ја сам јунак и у пороку, јер га тражим отворено и безобзирце, не притворно као многе друге! Не волим шеврдање ни лажно пренемагање! Моме је мужу доста милоште колико му је ја дам, а шта се кога тиче што он све не види? Да све види, би ли био срећнији?“ (Матавуљ 2007: 116). У оваквим околностима „отворених карата“ Ерос је неспутан и

еруптиван у намери да се до краја самореализује и никакви морални нити друштвено-културни кодекси не могу инхибирати месо на путу да задовољи своју глад.

Поред еруптивности и способности да се јави нагло и неочекивано, друго незаобилазно обележје Ероса, схваћеног као либидинозни порив, јесте његова неселективност, непробирљивост у одабиру жртве. Пробуђени Ерос способан је да се јави у сваком човеку тако да га никакве моралне, старосне, цивилизацијске и уопште рационалне норме не могу умиловити и угасити. У сусрет овој карактеристици Ероса иде и случај уважаваног судије Веље Глигоријевића из приповетке *Шематизам*, који је без обзира на свој друштвени положај и на чињеницу да је „претурио педесету“ читаво преподне посматрао младу и једру слушкињу како пере под. „Дуго је посматрао облике и облине младе женске у оном положају“ (Матавуљ 2007: 201), која се по привлачности дијаметрално разликовала од његове жене, масивне и неугледне домаћице. Такође, у приповеци *Сукоби*, крај Зоркиног самртничког тела седела је ванредно лепа Аница, коју су загледали „махом матори, прости људи, сем двају младића, синова мајстор Јована, који тек не могаху ‘напарити очи’“ (Матавуљ 2007: 288-289).

Исто тако, премда је јунак *Мале жртве* био уверен да Јунонин супруг према њему гаји топлу, искрену симпатију и да је „сушта доброта и поштење“, то га није спречило да, бар из нејасног сажаљења према њему, одговори на непристојне и развратне понуде његове супруге. Ова чулна успомена младог чиновника потврђује чињеницу да „људска лепота води телесном сједињавању“, али и да „уводи супротност између најчистије људскости и гнусне анималности органа“ (Батај 2009: 116). Без свести да је она туђа жена и да клизи са њом у грех и прелјубу, испуњен еротском похотом он јој је „бесно, дивљачки љубио (...) руке, врат, косу!“ (Матавуљ 2007: 117). Тек када је изашао из амбиса телесности и свој поступак исфилтрирао рациом обузе га осећање кривице и обременене савести, јер како признаје: „Ја сам исмевао поштовање пријатељства, сродства, кумства, а уистини био сам дубоко прожет старинским поштовањем према свему томе, јер, срећом, домаће васпитање беше јаче од притруне новогa духа времена!“ (Матавуљ 2007: 111). Управо због тих укорењених моралних стега гост ће схватити да је тело „у нама прекомерје што пркоси закону пристojности“ (Батај 2009: 75), одолети Јунонином последњем позиву на тријумф телесности и напустити заувек њену кућу и њу ташту и бестидну.

Удовољивши жељама тела, љубавници су се растали са незадовољством и тескобом у души, будући да су се неизбежно сусрели са илузорношћу Ероса и његовом немогућношћу да понуди истинску радост, трајнију од једног трептаја. Зашто страст љубавника „упркос обећањима среће којима је праћена, најпре доноси немир и поремећај“ (Батај 2009: 19), разумљиво је тек када се проговори

о имперсоналности Ероса, о његовој неповезаности са конкретном вољеном особом нити са љубављу, као искрено проживљеним осећањем. „У целини нашег искуства, еротско искуство остаје суштински одвојено од нормалне комуникације емоција“ (Батај 2009: 199) и када јунак приповетке у бунилу пожуде каже својој љубавници Јунони – „Та доста вас је видети, па да човек изгуби памет“, он потврђује ирационалну и нагонску природу Ероса, који је суштински лишен додира са емотивним, вољним и когнитивним аспектима човекове личности.

Привидним блаженством Ероса Јунона је била заварана и у наручју бившег станара инжињера, а могуће и многих других мушкараца са којима је начинила неверство, да би на крају сва та њена потоња разочарења у дарове Ероса остављала трагове на њеним образима, који су поред све веселости одавали неку тајанствену сету. Склопивши брак из интереса са човеком на положају, нимало привлачним за жене због свог женсколиког изгледа и недостатка мужевности у понашању, Јунона је своју полност без скрупула задовољавала у многобројним прељубама, јер „брак је, пре свега, оквир допуштене сексуалности“ (Батај 2009: 89). Њен супруг, стидљиви „женски светац“, силно ју је волео са изгледима да никада не спозна њену раскалашну и неверну нарав, склону глуми и ласки. Паралелно Јунони је и Радмила, јунакиња приповетке Избор, самоиницијативно остварила брак из интереса са Емилом, човеком завидног имовног стања, који је као и Јунонин муж имао „укус слабуњава, млитава човека, кога веома привлачи снага и бујност“ (Матавуљ 2007: 216). Занесен Радмилом Емил није могао објективно сагледати њену хировитост и фриволност, будући да је „у таком душевном стању логика (...) недотупавна и код умнијих“ (Матавуљ 2007: 221).

Раскорак који постоји између нејаке и суптилизоване појаве Јунониног мужа и њене горде и несвакидашње лепоте, навео је госта на помисао „да би њој требао друкчији муж, на пример, какав Ћида, суров и милостив наизменице, кога би се бојала, од кога би само дрхтала, а који би јој пред другима руку љубио!“ (Матавуљ 2007: 116). Претпоставка тек пристиглог госта да Јунона заслужује мужа чвршћег карактера, а можда и чвршће руке уопште не чуди, јер када говоримо о Еросу као чисто еротском стимулусу неизоставно је проговорити о његовој неразрешивој преплетености са нагоном смрти, чије дејство Ерос неутралише и ствара легуре као што су агресивност, садизам или фатална, кобна љубав (Требјешанин 2007: 68). У прилог датој чињеници стоји и Батајево реторско питање: „Шта значи еротизам тела ако не насиље над бићем партнера, насиље на граници смрти, на граници убиства?“ (Батај 2007: 17). Такође, можда је сувише смело, али не и занемарљиво, претпоставити да Јунона ту своју несвесну, али латентно присутну чежњу за снажнијим и охолијим мужем подмирује читањем прича о криминалу и разбојништву. Са друге стране њен љубавник жели да у Бајроновом лику Дон Жуана досегне свој еквивалент за љубавне подвиге, а *Дон Жуана* као радо читану

лектиру имају и Радмила и Емил из приповетке *Избор*.

Очигледнији пример сталне борбе између Ероса и Танатоса проналазимо у сну госта, који је уснио прве ноћи након што је искусио најинтензивнији чулни додир са домаћицом. Јунак приповетке са временске дистанце од дванаест година, садашњој супрузи износи садржај сна: „Почех још будан сањати. Најпре ми излажаху пред очи примамљиве слике, па онда друге, невероватно ружне, од којих ме хватала језа! Све је то излазило пред очи без везе, без реда, као што бива у грозници! Најпосле, у правом сну, необичном јасноћом пробудише се најнепријатније успомене из моје домаће прошлости – смрт моје матере и сестре, са најситнијим појединостима које су у вези са тим догађајима“ (Матавуљ 2007: 118). „Будан сан“, испуњен пријатним сензацијама, заправо представља душевну реакцију на још увек свеже и угодно проживљене интимне тренутке са Јуноном, а грозница набијена брзим смењивањем садржаја доима се као медијум или мост између маштарења на јави и „правог сна“, препуног немилих сећања на смрт ближњих. На екрану сневачеве свести ређале су се појединости везане за смрт и погреб његове сестре и мајке. Сестра и мајка као регулатори патријархалног васпитања делују из свог одсуства кроз сан сневача и одувраћају га да још дубље зађе у моралну кризу. Отуда је под утицајем сновних порука гост, чак и на сопствено изненађење, одбио своју снену и обнажену домаћицу када му је изненада преко ноћи крочила у собу. На тај начин је симбиозом чулних угођаја и опомена умрлих из сна младог чиновника, јасно потврђена извесна веза која постоји између полне надражености и смрти.

У имагинарним световима *Београдских прича*, усковитлани саживот Ероса и Танатоса објављује се учестало и увек у великом броју оригиналних манифестација. У том смислу податак да су се Радмила и Емил верили на Лазареву суботу, на хришћански празник двојбеног карактера којим се прославља Лазарева смрт и васкрсење, представља интенционални приповедачев сигнал. Будући да је Радмила њихову веридбу изазвала крајње усиљено и прорачунато, може се претпоставити да је на тај начин реализована веридба уместо брака и потомства, могла антиципирати само деградацију њиховог заједничког живота. Далеко отворенију тематизацију непрекидне непријатељске упућености Ероса и Танатоса једно на друго, њихове сукобљености, срећемо и у приповеци *Сукоби*. Реч је о чистој љубави двоје младих која се зачела у самртничком амбијенту, крај мртвог тела младићеве сестре. Непосредно након преране Зоркине смрти, њеног брата Милана, изузетно „запаљива срца“, занела је својом лепотом Аница, скоро придошла сусеткиња. Не обазирјући се на неприкладне и бизарне околности, када су се упознали „двоје младих заборавише где су, угасише се у њима сва остала осећања сем једнога, а оно једно букну свом силином, напрасно, неодољиво...“ (Матавуљ 2007: 291). Експлозивност Ероса учинила је да Милан заборави на своју породичну трагедију и доживи љубав према Аници као компензаторски чин живота, за све његове боли и незадовољства. У тренуцима када

су се чврсто држали, Милан и Аница осетили су еманацју смрти, њено живо присуство у њиховој непосредној близини: „Пламен воштанице чело Зоркине главе заигра, ветар тресну прозорком, петао у дворишту кукурекну. Ужасна утвара смрти, невидљива и нечујна, тренутно раздвоји два заљубљена срца, да се после тога јаче приљубе...“ (Матавуљ 2007: 291). Дакле, сабласно оглашавање смрти јавља се као опомињућа реакција деструктивних и разарајућих сила на љубавно сједињавање двоје младих које је Промисао доделила једно другом. А због чега су примесе смртног неминовно укључене у дела тела и срца, могуће је, макар једним делом, разумети кроз филозофирање о еротизму Жоржа Батаја. Овај цењени и за живота признати француски теоретичар и писац, сматрао је да се људи рађају као дисконтинуирана бића, а да само у тренуцима зачећа и смрти имају прилику да се сретну са континуитетом, за којим целога живота чезну. У часу када се два заљубљена бића најснажније прожимају и зачињу нови живот, они напуштају скучене границе дисконтинуитета својих индивидуалности и дохватају просторе континуитета. Дисконтинуитет је људска фрустрација, за коју верују да може нестати ако се потпуно и несебично предају вољеном бићу, које са собом доноси обећање дуго очекиваног континуитета и повратка у првобитно анорганско стање. Крајњи циљ како еротизма тела, тако и еротизма срца представља улазак у свевремени континуитет, који се налази увек на врхунцу чулних надражаја, а по снази раван је појавности смрти. У том контексту, Аница за Милана значи континуитет, а тренуци њихове најинтензивније блискости обележени су објавом континуитета, односно „мале смрти“.²

Поред Зорке у приповеци *Сукоби*, слику младости у самртничкој постељи емитује и лик Марије у истоименој приповеци. У болесничком кревету Марија је уснила сан, који се разликује од слојевитог сна чиновника из *Мале жртве*, тим пре што је био пророчанске природе. Закупљена предосећањем властите смрти, Марија је уснила сан који наговештава њену блиску смрт. Сањала је да у друштву покојне сестре Леле пролази просторима мртвих и да се понаша онако „као што не раде живи људи“. При крају њиховог хода по другом свету, Лела је оставила Марију, као Вергилије Дантеа, на корак од дивне, цветне, бескрајне пољане, која симболизује рај. Међутим, пре него што се њена смрт збиља догодила, она је у самртничкој грозници бунцала о жељи да њена пријатељица Радојка дође и остане у њиховој кући као супруга њеног брата Милорада. Дакле, у деликатним тренуцима када се Маријин живот растакао и гасио, наговештено је склапање нове брачне заједнице, која ће обезбедити породици Петрије Станковићке трајање кроз будуће потомке. Према Фројду циљ Ероса јесте управо одржање и увећање живота. „По својој природи Ерос тежи повезивању јединица живота у све веће целине, као и њиховом очувању. Он је основа не само брака и породице, већ

² Синтагма „мала смрт“ припада Жоржу Батају, који је тврдио да врхунац љубавног ужитка тако интензивно делује на човекову уобразиљу, да га овај у смиривању поистовећује са „малом смрћу“ (Батај 2009: 82).

сваке социјалне заједнице и културе“ (Требјешанин 2007: 67). Те животодавне претензије Ероса често су осујећене деструктивним стихијама Танатоса, па тако у Матавуљевим причама срећемо разорене бракове, подлегле танатоидним или мефистофелским моћима (приповетка Уочи развода), потом помрлу децу (Зорка у приповеци Сукоби, Емил у приповеци *Влајкова тајна*, Марија, Лела, Љубисава и Драга у приповеци *Марија*) и догађај спровода који лајтмотивски шара текстове *Београдских прича*.

Док се мотив спровода, као материјализовани показатељ Танатоса у неким приповеткама јавља на нивоу назнаке (*Фронташ*), у приповеткама Цигански укуп и Влајкова тајна он има смисленију улогу. У приповеци *Цигански укуп* погребне припреме за укуп Анке Циганке испуњене су појавама некарактеристичним за ситуацију спровода. Најпре су интригантни црвени крст и црвени ковчег, јер ако се осврнемо на уврежену семантику црвене боје, уверићемо се да она нема везе са смрћу нити погребним обичајима, већ супротно са животном радошћу, љубављу и здрављем. Такође, понашање присутних, а нарочито одећа, не манифестују жалост за покојником, већ све одише анимизмом и разгаљеношћу. У оближњој кафани, недалеко од куће у којој лежи самртник, весело је уз звуке циганске музике, а у самој кући „млађе Циганке, танковијасте, гипке, у шареним хаљинама, преукрашене ђинђувама и прстењем од гроша, једва се савлађиваху да се гласно не смеју. Уопште, ни на једном лицу не беше усиљеног израза жалости, него све очи весело гледаху проседог, натмуреног попа, сви се осмејкиваху, као да ће онога часа почети викати <живео>“ (Матавуљ 2007: 107). Смех ових разузданих, готово баханалијски расположених Цигана, заправо није исто што и сребрнкасти смех заводљиве Јуноне, нити банализовани и неумерени смех Радмиле, већ се ради о магијском смеху. Магијским смехом обезбеђује се утук на демоне и безбедан прелазак покојника у други свет (Видаковић-Петров 1990:49). Карневализација и инвертовано владање ових Цигана штити душу покојника и узима хумор као најачи апотропејон, па је зато један од Цигана што „дебело гуди“ наратору и рекао: „Знаш, кад је ђовек у жалост, најбоље је шјала!...“ (Матавуљ 2007: 108). Иако је изнад свега реч о обредно-обичајној пракси циганског фолклора, јасна је потреба човека да се атрибутима живота, а смех је његова најнепосреднија манифестација, одупре нечујним и немим нагонима смрти. Древна је човекова тежња да изнађе пут и утекне смрти, међутим, неминовна и неумољива смртност човекова снажно се испољила у случају Анке Циганке, на чијем крсту пише само њено име, без ичега што би ближе одређивало њен земаљски идентитет, јер он у крајњу руку више није ни важан, будући да су под хумком сви мртваци једнаки и безнадежни. Насупрот Анки, чије усамљено име на крсту сведочи о још једном неуспеху људског бића да досегне бесмртност, Веља Глигоријевић сматра да ће присуством свог имена у актуелном судском *Шематизму*, исту бесмртност остварити. Непостојање његовог имена међу угледним судијама у *Шематизму*, за Вељу Глигоријевића је значило смрт, мада је по свој прилици Веља

преко свог имена успео да овековечи своје постојање, бар у границама судских одаја, „те се задуго у њиховим круговима није говорило «криза» ни «промена владе» него просто: Вељин *Шематизам!*“ (Матавуљ 2007: 206).

Да Ерос не подразумева само сексуални нагон, већ све нагоне самоодржања индивидуе, показује и судбина дечака инвалида у приповеци *Влајкова тајна*. Емил, дечак са хендикепом, живи са немарном, самохраном мајком и баком, која га проклиње и затвара у мрачне просторије куће. Иако болестан и плашљив, овај млади страдалник не хули на живот, већ се читаоцу приказује као одистински биофил³, дубоко загрижен љубављу према животу, свету и светлости. Природа дечаковог бића доживљава живот као највишу вредност и благослов која се нуди човеку, али у намери да у целости афирмише своје земаљско постојање спречава га контекст рођења и предодређености да дише у границама инвалидске столице. Емилова имагинарна путовања са прстом на географској карти, његова љубав према животињском свету и његов радознао дух, указују на дечакову чежњу да грандомански обухвати и доживи живот и свет који га окружује. Међутим, такве дечакове жеље у реалности живе потиснуте, јер их је због објективних разлога немогуће остварити. Према Фројдовим теријским поставкама, ако животни нагони преживљавају стално сузбијање, због одређених моралних, друштвених или неких других животних околности, они могу проузроковати озбиљне менталне поремећаје. Начини да се остане здрав, чак и ако нагони за животом нису задовољени, због тога што припадамо цивилизованом друштву које нам прописују начине понашања, јесу уметност и маштарење. Своје нереализоване шансе да иживи живот, Емил је трансформисао и сублимисао у маштарење и замишљање купатила у Пирану, где је требало и он да борави заједно са осталом децом, за коју је такође то купатило имало вредност живота. Помирен са изгледима да никада неће dospети у Пиран, нити наћи лека за своје обољење дечак је жалосно рекао Влајку, свом станару и пријатељу, да жели да умре. То његово признање истинито је само на нивоу звука, док је суштински он то „изговорио као што би рекао: «Волим сунце!»“ (Матавуљ 2007: 190), што би свакако била истинитија изјава његове душе. Емилова жеља за одржањем у животу била је ванредно снажна и упорна, али је ипак у датом тренутку била недорасла убојитим нагонима силе супротног предзнака.

Напоследку, засигурно Емил није једина људска судбина осујећена у потреби да проживи живот по кроју властите индивидуалности. Јунак приповетке Фронташ, Драгиша Милутиновић, смењен је са официрске позиције након што је читав живот посветио војевању и образовању младих регрута и деградиран на понижавајуће место чиновника у војном министарству.

3 Појам биофилија припада Е. Фрому, а близак је фројдовом појму Ероса, „али се разликује од њега у томе што она представља психолошку страст произишлу из људске ситуације и основних човекових потреба, а не биолошки детерминисан нагон (Требежанин 2007: 36).

Утучен и резигниран, неожењен и без породице, Драгиша је остао без пришивене треће звезде са гомилом деце из комшилука, коју васпитава и припрема за живот у духу свог епског морала. Колико год та регрутска настава у сеоском дворишту Драгишином пријатељу изгледала комично и водвиљски, то је једини начин да Драгиша, макар и илузорно, настави да живи животом официра, у којем једино проналази своју аутентичност.

Перо Симе Матавуља је у *Београдским причама* исписало читав један диспут, једну филозофију Ероса и Танатоса, тих тако деликатних, за човекову природу суштински детерминишућих мовенса. Јунаци Матавуљевих престоничких прича тако представљају само невелик узорак, синегдоху човечанства, које без обзира на многилике и прогресивне цивилизацијске покрете, остаје у власти примордијалних порива, који га нагоне ка одржању или га супротно егзистенцијално поништавају.

Литература:

Батај 2009 – Жорж Батај, *Еротизам*, Службени гласник, Београд, 2009.

Видаковић-Петров 1990 – Кринка Видаковић-Петров, „Народне тужбалице“, у књизи: *Огледи о усменој књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1990.

Матавуљ 2007 – Симо Матавуљ, *Приповетке III* (Сабрана дела Симе Матавуља, књига 4), Српско културно друштво „Просвјета“, Загреб; Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2007.

Требјешанин 2007 – Жарко Требјешанин, *Лексикон психоанализе*, Нова књига, Подгорица; Службени гласник, Београд, 2007.

Тијана ЧУБРИЛО

„МОДРИ СМЕХ” РАДОЈКА ЈОВАНОВИЋА (РАДА ДРАИНЦА)
„НА ДУЧИЋЕВОМ ТРАГУ”

Биографске и библиографске податке о песнику Драинцу веома је лако пронаћи. Исти случај је и са критичким радовима о највећем делу његовог стваралачког опуса. Међутим, када у литератури потражимо детаљнија сазнања о његовој првој збирци песама, наилазимо на потешкоће. Проналазимо само површне чињенице и пуко бележење да је збирка издата. Овим текстом покушаћемо да попунимо празнину која постоји у познавању песничког стваралаштва Рада Драинца.

Збирка песама *Модри смех* објављена је у Београду 1920. године. Ова збирка штампана је под правим именом Рада Драинца (Радојко Јовановић). Песник на крају збирке каже: „Све ове песме написао сам од седамнаесте до деветнаесте године.”¹ Јасно је да је Драинац био млад када је стварао ове песме, што ће, касније ћемо видети, утицати на њихову књижевну вредност. Подељена је на четири дела: *Уздаси* (доминирају емоције, страх од тишине и смрти, јесен, пролазност, снови), *Из живота* (тематизује се живот, снови, срећа, али и смрт), *Своме Богу* (песме су религиозне) и *Јесењи уздаси* (крајњи песимизам и помиреност са смрћу). Мотив јесени је најчешћи мотив збирке и јавља се у већини песама. Јесен је увек повезана са пролазношћу, смрћу, нестајањем, песимизмом. Тако је и са мотивом ноћи који је такође чест у збирци. Многе песме одликују се тишином или потребом за тишином, а са друге стране, и страхом од тишине која се повезује, преко јесени и ноћи, са смрћу. Присутна је и љубав према жени, некада платонска, некада чулна. Читавом збирком провејава ветар који са собом доноси непријатне звуке, хладноћу и смрт. На моменте у збирци читамо и ведре стихове који опевају снове, љубавно осећање, сећање на срећу. Спас од пролазности овоземаљског живота лирски субјект проналази у молитви и окренутости ка Богу. То му, на крају збирке, и омогућава мирно помирење са смрћу. Постоји још

траг на трагу

¹ Раде Драинац, *Лирика Драинац, Сабране песме I*, приредио Гојко Тешић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998, 61.

нешто, можда и важније од овог религиозног спаса, што песника смирује и чини да не осећа бол и страх од смрти. То су његове песме. Последња четири стиха збирке, из песме *Епилог*, гласе:

И није ми жао, што ћу сутра, тихо,
Усахнут, без бола, к'о угасла звезда...
Јер сам *црне птице*, што сам *дуго њих'о*,²
Пустио у народ са срушених гнезда.³

Подвучени стихови сведоче о дугом временском периоду стварања ових песама (*црних птица*) и великом труду који је уложен у њихов настанак. Задовољство постигнутим, испуњава песника и даје снагу за даље стварање. Иако се збирка у целини не одликује великом вредношћу, ови стихови као да наговештавају будућег великог песника, не више Радојка Јовановића, него Рада Драинца.

У литератури је веома мало писано о збирци *Модри смех* јер се од тренутка појављивања чинила мање вредном због великог утицаја песништва Јована Дучића на младог Јовановића. „Песме у овој збирци миришу врло много на Дучића.“⁴ У овом раду покушаћемо да приближније осветлимо на које је све начине Дучић утицао на збирку *Модри смех* (тематски, мотивски, структурно, идејно), али и где Драинац показује своју индивидуалност и није доследан у праћењу поетичких принципа Јована Дучића. До одговора ћемо доћи паралелном анализом песама које имају сличне или исте мотиве и њихова значења, осећања и идеје. Користићемо Дучићеве песме настале у периоду између 1900. и 1923. године из збирки *Песме сунца*, *Песме љубави и смрти* и *Царски сонети*.

Чињеница видљива на први поглед је да Драинац несумњиво опонаша Дучића у врсти стиха којом су доследно написане све песме у овој збирци. Наиме, ради се о александринцу. Овај стих су писци наше модерне преузели из француске књижевности, и користили га у свом стваралаштву, а пре свих, управо, Јован Дучић. Тако нам се одмах указује сличност између ова два писца. Следеће што можемо да приметимо, не залазећи у анализу песама из *Модрог смеха*, јесте унакрсна рима којом су написане све песме. Познато је да је Дучић много пажње посвећивао рими и да је она била једно од незаобилазних начела при стварању његове поезије. Он се није искључиво опредељивао за унакрсну риму, као што је то учинио Драинац. Податак да је Драинцу било толико стало да свака песма има риму, показује велики степен истоветности са начином настајања песама Јована Дучића.

После ових сличности на нивоу врсте стиха и риме, прелазимо на сличности до којих се долази анализом и поређењем

2 Подвукла куризивом Т. Ч.

3 Раде Драинац, Лирика Драинац, Сабране песме I, приредио Гојко Тешић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998, 61. Сви наредни цитати биће рађени према овом издању.

4 Велимир Лукић, Нове публикације, у „Критичари о Драинцу“, приредио Гојко Тешић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, 15.

песама обојице песника. Те сличности ће бити много дубље од ових већ откривених. Кренућемо од најчешћег мотива у овој збирци, а то је јесен. Поменућемо неке наслове песама у којима је мотив јесени најдоминантнији - *Јесен*, *Јесен у мом селу*, *Исповести V*, *О дошла си снова*, *Крик*. Да бисмо показали шта све мотив јесени представља, навешћемо по неколико одговарајућих стихова из сваке песме.

Само грање шуми као душе јадне
И вихори ледни обалама бришу;
Са дрвећа често, мртав листак падне,
Алеје су мртве. Руже не миришу...
Само грање шуми као душе јадне...
(„Јесен”)

Тугом хладни ветри обалама плачу,
Недогледна сета... Шуме мутне воде...
Огладнеле вране над лузима гачу;
У мом селу сада мртво лишиће пада.

Стрепња што крв пије и тишина мртва
У свакоме куту мога села влада,
...
Девојке су тужне... Песма је увела...
(„Јесен у мом селу”)

Изгледа ми већма да не могу више.
Већ последња суза, из ока ми тече...
Моја бона душа лагано издише,
И живот се гаси к'о јесењско вече.
(„Исповести, V”)

Дошла си ми опет, о јесени моја!
Походиш ме снова с песама опела,
Док кроз пустош, бледа, расипље се боја
И нариче тужно васиона цела.

...

Ево певам исте самртничке песме,
Урличем и руке у небо распињем...
(„О дошла си снова”)

Магле... Пустош... Ладно... Монотоне кише...
Умрло је лето... Јесен је у тами...
На одвратну трулеж природа мирише;
У суморној тузи црни видик чами.

...
 Јесен... Пустош... Ладно... И *самрт се ближи...*
Досада и чама... Јецање и сузе...
 О с очију мојих *вал црнине* дижи,
 Ти, што прошлог лета, моје срце узе.
 („Крик”)⁵

Из наведених стихова види се да је мотив јесени увек повезан са тугом, пролазношћу, песимизмом, тамом, а првенствено са смрћу. Раде Драинац између јесени и смрти ставља знак једнакости. Сада ћемо потражити исте или сличне примере у Дучићевом песничком опусу. За пример ће нам послужити две песме - *Новембар* и *Јесења песма*.

Раширило се у немој висини
Јесење небо, оловно и празно.
 Поља су *пуста*; врх ледина њиних
 Силази вече *досадно и мразно.*
 Као *болесница* ходи бледа река,
Скелет врбака наднео се на њу.
 Чује се *јецај и потмула јака* –
 То *ветри плачу* високо у грању.
 И мраз се хвата над *трулим стрњиком*;
 Мокре су стазе и блатњави пути.
 Вечерње птице одилзе *с криком*
 У *мртву шуму*. Дажди *мрак*; све *ћути...*
 Ја не знам зашто само *тугу* снијем,
 А нит што жалим, нити желим друго;
 И не знам зашто тражим да се скријем,
 И негде плачем дуго, дуго, дуго...
 („Новембар”)

Први ветри с цвећа носе
 Све петелјку по петелјку,
 Селице за горске косе,
 И звезде за *црну реку*.

А ништа ме не погледа
 Још једанпут; све нестаје,
 Све се жудно овде преда
Овој смрти која сјаје.

Све су очи засењене
Тихог мрења том лепотом;
 И свака ствар што се крене,
 Зажуди да *умре потом.*

⁵ Подвукла и нагласила Т. Ч.

Вај, зна само дух човека
И за живот и за *мрења*.
Две обале усхићења,
Које плоди иста река.
(„Јесења песма”)⁶

Ови подвучени стихови нам потврђују да и Дучић и Драинац на исти начин посматрају и схватају јесен. Тачније, да Драинац има исто виђење јесени као и Јован Дучић и да је то доследно исказао у свим песмама ове збирке у којима се јавља мотив јесени.

Дучићева песма *Душа* говори да је само сећање на неки срећан догађај још увек срећа, па да је чак и туга коју осећамо један део среће који је остао.

Зашто плачеш, драга, сву ноћ и дан цео:
Изгубљена срећа још је увек срећа!
И тај *јад* у *души* што те нању сећа,
То је *један њезин заостали део*.
(„Душа”)

Са истом идејом сусрећемо се у песми *Успомене* Рада Драинца. У њој се лирски субјект, у тренуцима туге, сећа срећних дана из прошлости и они у њему буде срећу, али и свест о пролазности живота, што није случај у Дучићевој песми. Овде Драинац показује своју песничку индивидуалност и недоследност у праћењу идеја Јована Дучића.

И мој живот срећа венцем је оплела.
Моја душа младост да зажали не сме.
Јер она је некад, мада данас свела,
Преживела љубав, радости и песме.

Јер и ја сам *некад*, у ноћима мајским,
Трубадур од гласа поносити био,
И сладио живот пољупцима рајским,
Са усана њених што сам слатко пио.

...
О ја нисам увек плакао к'о сада.
Некад нисам знао шта је мрачна сета,
И у доба исто, када лишиће пада,
Осећах да живим топлинама лета.

...

(„Успомене”)

⁶ Јован Дучић, *Песме*, у: „Јован Дучић, Сабрана дела у седам књига”, Београд, 2008. Све наведене песме дате су према овом издању. Исти случај ће бити и са свим наредним Дучићевим песмама које се буду наводиле у овом раду. Изузетак ће бити песма *Хајдмо, о музо*.

*Хајд'мо, о Музо*⁷ је Дучићева програмска песма у којој износи идеју да није могуће доћи до праве истине и сазнања јер смо ограничени властитом чулном перцепцијом света.

...
И заман хита наше слабо око,
Куле тог мора да позна и спази;
Истина мора да лежи дубоко –
Ми над њом гремо по незнаној стази.

Питања наша шум нејасни срета
И жудном духу одговора није;
Гдје је почетак? Гдје је чудна мета?
У непровидним маглама се крије.
(„Хајд'мо, о Музо”)

Песма Рада Драинца *И ја имам тачку*, у последњој строфи, износи исту идеју о непостојању могућности да сазнамо најдубљу истину о свету око нас. Тачка о којој се пева у овој песми је у ствари граница људског сазнања.

Чешће ја откријем понајвеће тајне
И дођем до знања зашто тако бива,
ал' су црне за ме вечности бескрајне –
и у моме духу један крај почива.
(„И ја имам тачку”)

Цео један циклус у збирци посвећен је Богу. То је циклус *Своме Богу*. У овим песмама, а има их три, песник се директно обраћа Богу кроз молитву и слави његову величину. У гласу му се осећају понизност, велика вера, љубав према Богу и страх од губитка те љубави. Последњу строфу треће песме овог циклуса, повезаћемо са последњом строфом Дучићеве песме *Богу* у којој, такође постоји директно обраћање Богу, понизност, молитвени тон и љубав према Богу.

О ја доста, доста, знадем твоје тајне.
ал' је мисо мала све да схвати сада,
просторе времена, пустоши бескрајне,
И куд биће Твоје за векове влада.
(Драинац, *Своме Богу, III*)

⁷ Богдан Поповић, *Антологија новије српске лирике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, 23. Битно је напоменути да антологија почиње управо овом Дучићевом песмом и представља мерило по ком су биране све песме које се налазе у *Антологији новије српске лирике*. Драинац је сигурно имао свест о значају ове песме, па се идеја из ње налази и у једној његовој песми (*И ја имам тачку*)

А ти што сазда сунца и плод оранице,
Био си само Слутња. Болна и стравична:
Јер свака Истина духа знаде за границе,
Једино наша Слутња стоји безгранична.
(Дучић, Богу)

Сем што су повезане идејом Бога, ове две песме су повезане и идејом о граници људског сазнања и поимања Бога.

Жена је у Дучићевој поезији увек химерична, далека, а љубав према њој платонска, никако телесна. Такво поимање жене је веома значајан творбени елеменат његове поезије. Најјасније се ово начело осликава у његовој песми Залазак сунца коју одликују безразложна туга и песимизам који је необјашњив.

...
Опет једно вече... И мени се чини
Да *негде далеко*, преко трију мора,
При заласку сунца у првој тишини,
У блиставој сенци смарагдових гора –
Бледа, као чежња, *непозната жена*,
С круном и у сјају, седи, мислећ на ме...
Тешка је, бескрајна, вечна туга њена
На домаку ноћи, тишине и таме.

...
(„Залазак сунца”)

У песмама Радојка Јовановића из ове збирке, такође можемо да пронађемо песме које, делом или у целини, тематизују жену на начин као што то чини Дучић. За потврђивање ове сличности користићемо песму Зимски снови, мада химеричну жену можемо да пронађемо и у песми *Јесен у мом селу*. У песми *Зимски снови* лирском субјекту се прво чини да му се жена приближава, али онда схвата да је то само илузија, да она није ту, него негде далеко.

...
Сам сам... Дрхтим... Стра ме... Чини ми се сада
Да се дижу мртви. И осећам како,
Док по зиду белом *црна сенка* пада,
Једно биће к мени ближи се полако.

- То је она!... Ено – у бледоме сјају
Како мирно ступа. –

...
Ил’ не! – *То је варка. Далеко је Она...*
(„Зимски снови”)

Песма *У мајске вечери*, исто као и Дучићева песма *Залазак сунца*, описује вече и залазак сунца, са атмосфером туге и замирања природе.

Сада је погодан тренутак да наведемо песме у којима Драинац не следи Дучићеву поетику химеричне жене и нетелесне љубави, и тако показује своју индивидуалност и независност у односу на њега. Реч је о песмама *Илузија и стварност*, *Песма страсти* и *Слатко пиће*. Песма *Илузија и стварност* на најдиректнији начин негира идеју химеричне жене. Жена се у њој доживљава као нешто стварно, реално, а не као илузија. У песми не доминира осећање туге, него осећање среће због сазнања да је жена стварна. Прва строфа песме је директна алузија на Дучићево поимање жене, а исказује Драинчево неслагање са таквим ставом Јована Дучића. У овој песми Драинац као да води дијалог са Дучићем и исказује своје противљење.

Нећу да те зовем неком сенком, која
За тренут ишчезне. Далеко од ума,
Да си само нешто што трепти к'о боја,
Као светлост ноћи преко плавих шума.

У другој строфи, Драинац образлаже зашто неће жену да назива сенком и да је посматра као илузију:

Илузија ниси, јер осећам лепо
Да си стварно нешто, које живот носи; -
Да си дивно биће. ...
...
... Али зато ниси
Илузија нека. – Ведре стварност ти си –
О драга, драга!
(„Илузија и стварност”)

Песма страсти и *Слатко пиће* тематизују чулну, телесну љубав, па се тако Драинац опет удаљава од свог песничког узора за збирку *Модри смех*. *Слатко пиће* је песма која говори о чулности која је постојала у прошлости, а сада је више нема. У *Песми страсти* осећање чулности је више изражено (проткано је кроз читаву песму), па ћемо зато њу навести као пример.

Ја те голу желим, о кобнога срама!
На кревету меком, међу хрпом цвећа,
Да се тело твоје румени од плама
Под сањивим зраком упаљених свећа.
...
Ја те жудим такву. Друкчију те нећу...
Ја те хоћу, бујну, к'о пролетње вече,
Јер за лепше не знам, нит' за бољу срећу...
Хоћу твој пољубац што трепти и пече.
...
(„Песма страсти”)

Кроз наведене примере видели смо да се Драинац отргао Дучићевог утицаја али не у потпуности. Није био доследан у спровођењу идеје о реалној, а не химеричној жени. То је разумљиво, ако у обзир узмемо чињеницу да је Драинац био јако млад када је писао ове песме и још није изградио своју потпуну индивидуалност и песнички манир. Једно је сигурно, овде смо показали да је имао свест да треба да буде оригиналан и да се одважи да у песме унесе и своје идеје.

„Своју књижевну каријеру Д. је отпочео књигом стихова *Модри смех* (1920), у којој је штампао један део својих младеначких песама писаних у духу Дучићеве поезије. Тек после тога својом сарадњом у ефемерним модернистичким часописима и неколиким танким збиркама стихова он налази свој дефинитивни књижевни пут, с кога неће скретати до краја живота. То више није имитатор Дучића, већ лирски оригиналан, изразит стваралац.”⁸ Реченице сличне овим су једино што се у литератури може пронаћи о Драинчевој првој збирци песама. Овим радом покушали смо много детаљније да покажемо у чему се све огледа Дучићев утицај на младог песника, али и да укажемо на неке различитости и одступања, која су сигурно била предуслов за стварање једне велике поетске и песничке јединствености, оличене у каснијој поезији Рада Драинца.

Литература:

- Раде Драинац, *Лирика Драинац, Сабране песме I*, приредио Гојко Тешић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
- *Критичари о Драинцу*, приредио Гојко Тешић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Богдан Поповић, *Антологија новије српске лирике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.
- Јован Дучић, *Песме*, у: „Јован Дучић, Сабрана дела у седам књига”, Београд, 2008.

8 Ели Финци, Раде Драинац у: „Критичари о Драинцу”, приредио Гојко Тешић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, 515.

Срђан ОРСИЋ

*ЕЛАДИЈЕВА ПЕСМА ВИКЕНТИЈА РАКИЋА
У ЕВРОПСКОМ КОНТЕКСТУ*

Викентије Ракић (1750-1818), иако у нашој књижевној историји недовољно тумачен и читан, један је од најзначајнијих стваралаца епохе српског предромантизма. Од почетних биографских помињања у 19. веку¹, до непризнавања књижевне вредности његовог стваралаштва, али ипак изрицања става да „почетком 19. века, Вићентије Ракић је био један од најпопуларнијих и најзначајнијих писаца тога доба“², па преко реактуелизације у *Рађању нове српске књижевности* Милорада Павића³, која је новим читањем традиције довела до превредновања и коначног сврставања Ракића „у ред изузетно талентованих, али недовољно истражених песника српског предромантизма“⁴, овај аутор прошао је пут у коме је његов лик, чешће него његово дело, будио пажњу и интересовање стручне читалачке публике. Тек крајем двадесетог века, у његовом стварању уочен је и тренутак у коме је овај песник у мантији истовремено био у корак са највећим достигнућима епохе, а некада чак и испред свога времена.⁵

1 У новосадском *Гласу истине*, који је био лист за црквене проповеди, хришћанску поуку, духовну књижевност, животописе, старине и православне црквено-народне потребе, биографију Викентија Ракића написао је Ђорђе Рајковић 1884. године, у текстовима који су насловљени „Вићентије Ракић: животописна црта“, у бројевима 7 (стр. 50-51), 8 (стр. 57-58) и 9 (стр. 68-69). Исти аутор написао је и у *Јавору* за 1877. текст „Писмо Вићентија Ракића митрополиту Стратимировићу“ (стр. 766-767).

2 У зборнику *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, (књига 8, свеска 1. и 2, стр. 10-20, 360-370. из 1935; те књига 9, свеска 2, стр. 139-154. из 1936; цитат на којем заснивамо ову белешку налази се на 10. стр.), Драгољуб Павловић аутор је текстова о Викентију Ракићу, у којима је публици свога времена желео да освежи сећање на аутора кога је сматрао вреднијим у домену свеопштег културног и националног деловања, него по књижевном раду, за који је сматрао да „то наравно није никаква нарочита поезија, и спев у целини има много наивности и невештине“ (стр. 362), те да „Ракић уопште није имао песничког дара“ (стр. 365).

3 Милорад Павић истиче Викентија Ракића као важног ствараоца српског предромантизма на више места у овом капиталном делу, док о теми нашега рада оставља само једну белешку, где побројавајући дела која варирају омиљену тему епских спева српског предромантизма, житија светаца, истиче да Ракићевом опусу припада „и верзија *Песме о Еладију*, који продаје душу ђаволу“. (Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности*, СКЗ: Београд, 1983, стр. 489.)

4 Радослав Ераковић, „Трст у записима Викентија Ракића“ у делу *Скице рубних простора књижевног наслеђа*, Службени гласник: Београд, 2009, стр. 21.

5 У тексту *Еладије као Фауст* из 1998. године (објављеном, између осталог, у књизи

Овај самоуки ерудита, који је у животу прошао пут од сиромашног калфе, до више пута банкротираног трговца, преко породичних несрећа, до калуђерења и манастирског живота, службовања као војни свештеник, парох тршћански, управитељ и наставник прве београдске богословије, па до повратка у манастир свога пострига, био је пре свега и изнад свега неуморни књижевни стваралац. Пишући много, често и радо, те проповедајући са истим таквим жаром, својим примером настојао је да на позитивно деловање покрене сваку средину у којој се нашао.⁶ Природа његовог свештеничког позива, као и литература коју је успевао да пронађе у манастирским библиотекама, усмерили су његово стваралштво ка приказивању тема које су своје врхунце доживеле у нашој богатој средњовековној књижевности. Ипак, дајући у епском стиху сцене из живота светих, Викентије Ракић успео је да постигне популарност својих дела, пре свега јер је, иако добровољно спутан мантијом, био жив и радознао дух, искусан читалац који је знао да наслути развој књижевне мисли епохе, и да у малим дозама својим читаоцима пружи иста она узбуђења која су им доносили романи и епови из страних књижевности, а да при томе ни на какав начин не увреди част свога звања. Једна од таквих сцена, која је инкорпорирана у већи спев, епизода је *Песме Еладије*⁷ у Ракићевом епском спеву *Житије*

Ново читање традиције, Дневник: Нови Сад, 2002, стр. 263-272), Сава Дамјанов поставља Викентија Ракића високо на листи пионира српског књижевног стваралштва, говорећи да је управо Ракић дао „прво озбиљније литерарно уобличење не само фаустовског мотива него и дијаболичке тематике уопште у новој српској књижевности“, те да „*Песма о Еладију* обезбеђује свом аутору значајно место и у историји српске фантастике (место које је Викентије Ракић потврдио и многим другим поетским и прозним делима), пошто је у њој концепцијски доследно остварен један типолошки образац фантастичног дискурса (демонско-дијаболичка фантастика) који у нашој новијој књижевности није баш тако чест“ (Сава Дамјанов, наведено дело, стр. 270).

6 Овакво јасно истицање и настојање да управо он буде тај који ће све потакнути да буду бољи и племенитији, Викентију Ракићу нису увек доносили само добробит: од своје феначке манастирске братије и игумана био је називан погрдним именима („лудом региментом“, „генерал фантазијом“, „дрвеним адвокатом“, како наводи Драгољуб Павловић у наведеном тексту, стр. 13), а морао је и да тражи службеним, писаним путем заштиту надређених, митрополита Мојсија Путника и Стефана Стратимировића, који су, срећом, били на његовој страни.

7 У овом раду, песму коју Еладије, наследник светог Василија, представља читаоцима кроз перо Викентија Ракића, називамо већ и у самом наслову не *Песмом о Еладију*, како је то обичај био у ранијим текстовима ове тематике, него *Еладијевом песмом*. У књизи *Приповетка о човеку који се продао ђаволу* Павла Стевановића из 1934, о варијантама ове песме које постоје кроз историју светске и наше старе књижевности, аутор пише да постоје две верзије песме, прва у којој је Еладије „самовидац свечевих дела“ и друга у којој роб који у песми пролази кроз искушења носи име Еладије. „Ако оставимо по страну Ракићев спев који је у ствари обрада, а не издање старог текста, сва досадашња пуна издања наше легенде само су издања друге верзије“ (Павле Стевановић, наведено дело, стр. 98), једина је реченица у којој о спеву Викентија Ракића проговара у своме делу Стевановић, који истиче да и „по овој другој версији, приповетка је и у науци добила име *Приповетка о Еладију*“ (исто, стр. 107). Како је Стевановићево дело, заиста, само огроман каталог појављивања (између осталог) легенде о Еладију кроз историју светске и наше старе књижевности, о чијој тачности довољно говори конкретан став Светислава Стефановића да „већег галиматијаса, савршеније збрке појмова, испретураних тема, искривљених питања, извртнуте проблематике – ово нарочито у извођењу народних прича из литерарних верзија свих од реда – тешко ће се наћи у нашој научној литератури“ (Стефановић овај став износи у чланку публикованом у београдском часопису *Живот и рад*, који је потом, као сепарат, засебан памфлет под називом „Како се на науци не сме радити, Поводом Павла Стевановића Приповетке о човеку

Василија Великаго из 1808. године. Управо у овој песми, коју Ракић од остатка спева одваја версификацијском разликом (остатак је испевао у десетерцима, ова песма испевана је у осмерачким стиховима), а коју је написао потакнут занимљивим житијем свеца по којем је и сам добио, на крштењу, своје првобитно, доцније монашањем у Викентије промењено, име Василије (што је и име које је понео и његов унук, 1807. године у Земуну рођени син Ракићевог сина Константина, пароха земунског), писац нам суптилно скреће пажњу на свој читалачки укус, који на самом крају поучног житија („Више но остали његови спегови, *Житије светог Василија* је испреплетано побожно-моралистичким рефлексијама пишевим“, напомиње у помињаном тексту Драгољуб Павловић, на стр. 365) даје, као кришом, занимљиву апокрифну причу у *Еладијевој песми*, која својом темом надживљава целокупно дело из кога исходи. „Ово издвајање апокрифне приче о Еладију свакако није случајно. Како је познато *Живот св. Василија* (хагиографија, оп. С.О.) приписује се св. Амфилохију и званична црквена књижевност није сматрала увек причу о Еладију као оригинални рад тог писца“ (Павловић, стр. 366), па је мудри парох тршћански решио да, стиховном разликом и посебним местом које заузима, ову песму, због њене занимљивости издигне тако од остатка спева на својеврстан пијадестал, на коме је она, захваљујући својој мудро и у прави час одабраној теми, до данас остала, указујући на Ракићев истанчани осећај за детаљ и, из реторске традиције наслеђено, изванредно истицање и подвлачење битнога у исказу.

У нашој књижевној традицији средњег века, чести су примери присуства ове песме у оригиналном преводу и преписима. Са страница манастирских књига, ова песма отишла је у народ, који је њен сиже инкорпорирао у приповетке.⁸ У контакту са хагиографијама, које су

који се продао ђаволу, студији из југословенске књижевности, Београд, 1934“ о своје трошку издао 1935. године), сматрамо да, по истом обрасцу по коме је и савремена транскрипција имена Викентија Ракића, ради тачности, исправљена са Вићентије на Викентије, ово дело заслужују да носи свој и правилан наслов. Уместо појма који потезе подпојам који захтева гранање и додатна објашњења, а којима је склон Стевановић који легенду, песму и приповетку узима као један исти књижевни облик, једноставно ћемо песму коју Еладије у Ракићевом спеву пише назвати *Еладијевом песмом*, док сматрамо да наслов *Песма о Еладију* остаје сасвим примерен варијантама у којима је Еладије сам протагониста у делу испеване песме

8

У помињаном делу *Приповетка о човеку који се продао ђаволу* Павла Стевановића из 1934, истичући да је легенда о Еладију „у ствари, прва пуна обрада нашег мотива у светској књижевности, и из ње су постале остале приче са тим мотивом, па и прича о Теофилу“ (стр. 78), те да је „апокрифно житије светог Василија које се приписује св. Амфилохију, а које је са грчког у деветом веку превео Атанасије Библиотекар, чији је превод можда баш онај (типичан пример нагађања и својевољног закључивања аутора у овом делу, оп. С.О.) који је ушао у Acta SS (Acta Sanctorum, оп. С.О.) (стр.36)“, аутор такође наводи и на више места различите спискове у којима ову легенду прати у појавама у сачуваним сведочанствима о старој књижевности (у *Каталогу Ј. Стојановића, као Рукопис Народне библиотеке у Београду број 104; као Тиквешки рукопис*, који је варијанта првопоменутог, те међу *Рукописима манастира Крушедола*, „које Шафарик меће у 15. век“, као основнима, и у преписима које у танчине приказује под редним бројевима који у више спискова доносе свеукупно око четрдесет сачуваних различитих појава Еладија код Срба до епохе модерне), те и сам доноси закључке упоређујући сиже народних прича са основним мотивом о додатним манифестацијама Еладија код нас („Наша народна приповетка Одрекао се, уствари је нешто мало упрошћена прича о Еладију из наше старе књижевности, и то њена прва варијанта“, стр. 112).

му у манастиру биле доступне, и у непосредном контакту са народом, који је манастир походио, са којим је у рат полазио и коме је у цркви службовао, Викентије Ракић сазнао је за ову причу, и уметнички је уобличио на крају свог остварења. Иста прича, са друге стране, била је позната и западном кругу европске културе, у коме је, на рубним просторима српског књижевног наслеђа, у Трсту, Ракић и написао ово дело, само што је, наравно, свети Василије у свету западних цркава транскрибован у светог Базила.⁹ Док је код западних народа ова прича временом прерастала у материјал за стварање највеће књижевне легенде везане за људске уговоре са ђаволом, Фауста, код самог Викентија Ракића представа ђавола прелазила је из дела у дело¹⁰, да би 1808, исте године када је и Гете на свет издао први део свог *Фауста*, у *Песми Еладијевој* „српска предроматичка књижевност још једном додирнула актуелне европске токове свог времена“¹¹.

Сиже саме *Еладијеве песме* у Ракићевом спеву је следећи: наследник светог Василија, Еладије, оставља запис о догађају у коме је слуга римског сенатора Протерија заволео ћерку свога господара, али, свестан класне разлике међу њима, није могао ни да сања о узвраћеној љубави. Девојку, коју је отац мислио да пошаље у манастир и замонаши, слуга осваја тако што преко чаробњака ступа у контакт са самим ђаволом, Сатаном, са којим саставља уговор у коме се одриче Христа и своју душу завештава врагу. Уз помоћ злих сила, девојка се смртно заљубљује у слугу, за којег је отац, напослетку, и удаје. У браку младих супружника, суседи примећују да младожења не походи цркву и не исповеда се, што његова супруга прима са великим болом и разочарењем. Притиснут нападима свој супруге, младић признаје свој пакт са Нечастивим, након чега девојка, након почетног очаја, позива у помоћ Бога и светог Василија. Уз покајање и снагу молитве, млади човек одолева искушењима и ђаволу. Пред пуном црквом, која се за његов спас моли Богу, уговор са ђаволом, који му ветар доноси, свети Василије цепа на комаде, и тиме ослобађа душу покајника, који се, након свршетка литургије и причешћа, на радост свих, враћа у заједницу верних. У тачно стотину деведесет и два стиха¹², Викентије

9 „Хинкмар из Ремса је, у 9. веку, забележио овакву причу о св. Базилу: један човек је желео да задобије наклоност лепе девојке, па се за помоћ обратио чаробњаку и сагласио се да ће га платити тако што ће се написмено одрећи Христа. Чаробњак, радостан што је угодни свом мрачном господару и регрутовао новог човека, саставља писмо за Сатану, наређује блуднику да изађе у ноћ и писмо баци у ваздух. Он то и учини, позивајући силе зла. Мрачни духови силазе и одводе га пред самог Луцифера. (...) Ђаво, задовољан погодбом, учини да се девојка заљуби у блудника, а блудник од девојчиног оца потражи дозволу да је ожени (...)” сиже је приче коју у књизи *Принц таме* даје Џефри Б. Расел (стр. 116, у преводу Милене Петровић-Радуловић, књига је у Србији штампана 1995, у издању београдског Поинта), а која по много чему, уз извесна одступања, личи на варијанту наше (односно, византијске) приче о Еладију.

10 „У прозном спису *Чудеса пресветлија Богородици* из 1800. он објављује друге две фундаменталне варијанте мотива о човеку који је продао душу ђаволу (*Богородично чудо с Теофилом и Приповетка о Агатију Карулу*), а његово интересовање за дијаболичко долази до изражаја и у кратком осмерачком дијалогу *Собеседованије грешника с ђаволом при разлученију души от тела из 1801.*» Сава Дамјанов, наведено дело, стр. 267.

11 Исто, стр.270.

12 У овоме раду, као основни текст користимо рукописну савремену транскрипцију из оригиналног, првобитног издања дела на црквенословенском (Житіе иже во свѣтѣх° отца

Ракић изнео је ову стару легенду на начин у којем је, заиста, ђаво у детаљу. Пратећи кроз песму фабуларни ток, можемо паралелно да сагледамо и начин на који је тему ђавола и обраду старе легенде Ракић, свесно или не, уклопио у контекст европске књижевности свога времена.

Слуга који невину девојку, манастирском животу намењену, покушава себи да приволи, обраћа се „неком чаробнику/ бесовском угоднику“ (стихови 19, 20), као посреднику преко кога ће до самога ђавола доћи и испунити своје жеље. „Чаробњаштво је, појачано верским и политичким напетостима реформације, истовремено било и узрок, и последица оживљавања ђавола, чија је снага већ малаксавала, али се он тада, у пуном сјају и окићен краљевским знамењима, вратио у своје краљевство“¹³. Начитани Ракић, пратећи оригинално житије, савршено користи екстеријер, који подешава да одговара просторима из традиционалних веровања („Све што је некад било посвећено паганским боговима, за Сатану је постало светиња. (...) Ђаволова омиљена доба дана су подне и поноћ.“ (Расел, стр. 113), и речима чаробника, Протеријевог слугу шаље „На поганско гробје иди,/ у поношци тамо буди“ (стихови 27, 28), стварајући тим сликовитим и помало готским пределом енглеског романа страве код читалаца осећај језе, као у правом готском роману¹⁴. Свестан да „Сатана се најозбиљније позива када постоји намера о склапању формалног уговора“ (Расел, стр. 115), Ракић подешава сцену за долазак *дијавола*¹⁵, који се појављује у овој песми другачији него што би га можда читаоци очекивали.

У епским спевовима пријашњих епоха, ђаво је већ својом појавом морао читаоцима дати до знања и свој карактер. Као основни негативни лик, он је увек био приказиван и као физички и естетски крајње одбојан приказ, као на пример у *Ослобођеном Јерусалиму* Тарквата Таса, у коме „Сатан је имао језовиту средњовековну маску, сличну маски јапанског ратника“¹⁶ и био „Гнусан је и страшан у

нашег Василија Великаго архиепископа Кесарии Каппадокијске : Писано в° свободном° градѣ Триестѣ, 1808. лѣта. Іаннуаріа / сочиненное стихами Викентіем° Ракичем° Фенечким°, В° Венеції : При Господині Пани Θεοδοσίю, 1808), коју је сачинио Радослав Ераковић (*Едино от чудеса С.Василија [Песма о Еладију]*). Као одреднице у тексту користимо редне бројеве стихова, да би, након накнадне пагинације дела при прелому и штампи, сналажење у будућем издању текста било могуће.

13 Џефри Б. Расел, *Принц таме*, превела Милена Петровић-Радуловић, Поинт: Београд, 1995, стр. 158. (у даљем тексту, да би се избегло нагомилавање фуснота, користимо скраћеницу Расел и редни број странице)

14 „Готски роман је користио – или деградирао – узвишено како би произвео узбуђење, језу, сензацију. Његова омиљена тема било је пропадање које се одвија унутар наизглед доброг, рационалног и познатог.“ Расел, стр. 212.

15 У своме епу, ђавола Викентије Ракић назива именима *дијавол*, *Сатана*, *враг* и *прокелти*. Како „реч ђаво индиректно потиче од хебрејске речи сатан, онај који омета, па су ђаво и Сатана, по пореклу и идеји, једно“, јасно је да Ракић користи ову реч као синоним, али је и симптоматично да се ђаво назива именом Сатана у сценама у којима исти и уживо партиципује, док у осталим сценама, речи дијавол и враг мењају његово властито име. Незазивање врага, по науку хришћанскоме са једне стране, стоји одмах поред песничке вештине: у сценама у којима је Сатана протагониста, он постаје прави књижевни лик, који се разликује својом појавом од својих дотадашњих приказа у нашој старој или народној књижевности.

16 Марио Прац, „Метаморфозе Сатане“, у *Агонија романтизма*, превела Цвијета Јакшић,

мрачном сјају/ Пакленог онога свог мајестета./ Очи му отровне погледе дају./ Подобне злокобној зраци комета./ Од којих човек се нада белају./ Чупава брда му гадно се крета/ Кад уста разјапи да збори, којим/ Слична су бездану с грозама својим/ (...) Као што излази прамење дима/ Из Етне, и она сумпорна пара./ У виду ријечи њему из уста/ Покуља паклена поганост густа¹⁷.

Викентије Ракић, с друге стране, Сатану у својој песми слика стиховима у којима Протеријевог слугу када *бесови*¹⁸ поведу са собом, они „Сатани га отведоше/ На престолу он седјаше./ У сјајности се видјаше./ На глави му светла круна./ Такова је то обсена./ А бесови око њега./ Око тога великога/ одевени у богато./ На њим се сија злато“ (стихови 50-56). Иако свештеник, Ракић Сатану приказује у маниру правог песника, успевајући да избегне замке при приказу ове заводљиве фигуре. Иако Ракићев Сатана није „најсавршенији тип мушке лепоте, Сатана – на Милтонов начин“, како је то Бодлер написао¹⁹ (пре свега, јер Ракић избегава икакве натрухе патетике и стварне – или хињене - симпатије за лик ђавола), и Ракић је, као и Милтон у *Изгубљеном рају*²⁰, „на самом почетку поеме показао Сатанину величанствену појаву како би његови читаоци осетили сав гламур зла“, јер „читалац којег Сатана привлачи, само тако може да препозна сопствену склоност ка злу, и схвати срамоту и патос Сатанине коначне пропасти“ (Расел, 182). Другим, Шилеровим речима, „Спонтано стајемо на страну побеђеног: то је лукавство којим Милтон, панегиричар пакла, и најкроткијег читаоца претвара на тренутак у палог анђела“²¹. Без приказа пакла, и са само једном строфом посвећеном Сатанином лику, Ракић је успео да основну Милтонову идеју инкорпорира, свесно или не, и у своје дело.

Као и Ракићев, и Милтонов Сатана седео је на трону „Горе на трону владе царске, што ј’ виша/ Нег’ сјај обиља Ормуза и Инда./ Ил’ оних где расипни Исток свесрдно/ Лије на царске варваре бисер и злато./ Сатана узвишен сеђаше“²², који је, такође, како је и у својим стиховима Ракић истакао обсена. Права Сатанина природа исказаће се у наставку дела, а трон и престо биће замењени бездном у којем ће

Просвета: Београд, 1977, стр. 63.

17 Тарквато Тасо, *Ослобођени Јерусалим*, превео Драгиша Станојевић, СКЗ: Београд, 1957, певање IV, строфе 7, 8.

18 Бесови су демони, ђаволове слуге: „Ђаво је принц легије злих духов. Порекло ђавола и демона је готово у потпуности дефинисано. (...) Демони су нижи духови, ђаво је оличење самог зла“ (Расел, стр. 49). Појаву чаробника, бесовског угодника, такође можемо објаснити хришћанском подземном хијерархијом „Ђаво није само принц демона, већ и принц злих људи. Овакви људи називају се ђавољим следбеницима или синовима (Мат.5.37, 16.23; Мар.8.33; Лука 22.3; Јован 8.44, 13.2, 13.27; Дјел. 13.10; 1 Кор. 5.5, 1 Тим. 1.20, 3. 6-7, 8.15; 1 Јов. 3.8-12)“ (исто, стр.50).

19 Цитирано према: Марио Прац, наведено дело, стр. 63.

20 Џон Милтон, *Изгубљени рај*, превод Дарко Бофлан, препев Душан Косановић, Филип Вишњић: Београд, 1989. Желећи да опише пређашњу Сатанину божанску, принчевску природу, Милтон је, стављајући Сатану у директно поређење и наспрот Бога, написао стихове: „Преко Сатан спреман/ Стајаше пабирчећ’ све расуте снаге своје,/ Непомичан ко Атлас ил’ Тенерифе:/ Висном је свод достиз’о, а на перјаници/ Кезио му се ужас“.

21 Цитирано према: Марио Прац, наведено дело, стр. 67.

22 Џон Милтон, наведено дело.

Нечастиви завршити, постепено током дела деградирајући свој лик и откривајући своју праву природу. Већ на самом почетку, ђаволове зле намере писац и наглашава, стиховима „Али дијавол козни/ добру делу препјаствује“ (стихови 13, 14), којима нас упућује на то да је несрећни слуга помоћ од врага затражио, као и Гетеов Фауст, не свесном вољом, него из очаја. Мефисто, који је у *Фаусту* распаљивао научникову пожуду, прво за сазнањем, а затим и телесно, за младом и невином Гретом, исти је онај зликовац који на грех наводи Протеријевог слугу, који, као и доктор Хенрик, постаје одговоран за пропаст једне невине девојачке душе. Док Гетеов невољни ђаволов слуга, коме се прво у облику црног пса појави, а затим и као странац помоћ понуди сам Мефисто, жели да стекне сва знања којима човек може да овлада, духом простији слуга из *Песме Еладијевој* жели само жену у коју је заљубљен. Слуга је једноставан, и до свога циља жели да дође брзо, те се ђаволу непромишљено обавезује потписом, док учени Фауст, на Мефистов садржајнији предлог погодбе: „Ја ћу на овом свету теби служити,/ Без починка и станка што год ти срце жели/ набављаћу ти, и нећеш се потужити./ А кад на оном опет будемо се срели,/ Ти ћеш се мени истим тим одужити“²³, не нуди одмах потпис, него опкладу: „Ако ме икад сколи лењи мир/ нека ми сместа дође крај!/ Ако ме ласком кад засениш/ да допадем се себи сам,/ ако уживањем ме сплениш/ то последњи нек мој је дан! Опкладу нудим!“²⁴. Гетеова дуга припрема рада на Фаусту, и сам предани, готово шездесет година дуг истраживачки и сам песнички, стваралачки рад на уобличавању дела, довели су до тога да већ у првом објављеном делу Фауста, 1808, мотивација лика буде беспрекорна, и разрађена до у танчине. Развојни пут његовог искушеника, са бројним етапама које су описане стиховима који указују јасно на ауторово стихотворачко велемајсторство, за крајњи резултат има чињеницу да на крају првог дела, љубав која се у Фаусту буди када види да неко невин због њега страда и пати, (а коју је невољно и несвесно проузроковао сам ђаво, који своју несрећну судбину и своју проклету природу и сам потврђује речима: „Део снаге сам која вазда/ жели да твори зло, а увек добро сазда“²⁵), савршено одговара тренутку у коме се и у *Песми Еладијевој*, истим поривом мотивисан, на покајање нагони и грешни слуга. Док је други део Фауста стваран до 1832, када је, након ауторове смрт и објављен, разрешење судбине ликова у Ракићевом спеву уследило је већ у наредним стиховима, у којима запоседнуте душе, које делују по такту ђаволових наредби којих нису ни свесне, постају делатне и успевају да се изборе за своју слободу.

Силе таме које могу човека да нападну изнутра, да га поседну, мотивисале су на склапање уговора са ђаволом слугу које се написмено одрекао Христа, да би уз вражију помоћ остварио своје жеље. Након тога, Сатана почиње да делује силама које споља нападају човека и

23 Јохан Волфганг Гете, *Фауст*, превео Бранимир Живојиновић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Гетеово друштво: Сремски Карловци, Нови Сад, Београд, 1999, стихови 1740-1745, стр. 72.

24 Исто, стихови 1776-1783, стр. 73-74.

25 Исто, стихови 1392-1393, стр. 69.

које, у намери да га *опседну*, делују у *Песми Еладијевој* у лику младе девојке која, до тада безгершна, „Стаде она јаукати,/ И безстидно говорити./ Ил’ за слугу она ити,/ Или мора сад умрети“ (стихови 68-72). Иако њен отац препознаје да су посредни радње које нису разумом мотивисане („Кајаћеш се дшчери драга,/ То је теби све от врага“ стихови 79,80), ћерку коју „жеже огањ вражиј“ (стих 83) он ипак не шаље у манастир, него удаје за слугу.

Приметивши да младожења не походи цркву и не извршава своје хришћанске дужности, суседи младу девојку упозоравају да живи са човеком који је под управом Нечастивог. Тако слична Грети, невиној четрнаестогодишњој девојчици коју Фауст упропаштава вођен ђавољим нагоном за остварењем телесне пожуде²⁶, *девица* (стих 17), након почетног очајања и дефинитивног схватања да је „муж ах без вере“, почиње „у цркву га нагонити,/ Испитује то да знаде,/ Нити мира њему даде“ (стихови 109,110), а затим постаје делатна, те „пак остави женску немошћ,/ Бога зове себ у помошћ“ (стихови 117, 118), и „К Василију иде берже“.

Егзорцизам који ће уследити наступа након искреног покајања слуге, који уз помоћ светитеља, жели да се врати Христу. „Реч егзорцизам води порекло из грчког паганизма, а на грчком реч ексоркио значи заклетвом осигурати, или усрдно молити“ (Расел, стр. 118). Заклетвом осигурана реч ђаволу да ће га служити, коју је дао слуга, поништена је деловањем више, божанске силе, која делује у сагласју са молитвом у цркву сакупљеног народа кога је свети Василије окупио да из греха на тај начин избаве слугу. Усрдна молитва за помоћ коју чини девојка, само покреће процес покајања, у коме слуга мора подвижништвом окајати своје грехе. У искушењима која, у лику бесова који долазе и хартијом са његовим потписом плаше подвижника док он, прво три, па четрдесет дана у молитви Богу покушава да измоли милост Свевишњег, Сатана исказује своје најјаче оружје, кушњу²⁷, којој младић ипак, уз помоћ светитеља и Бога, не подлеже. Иако Сатана, *дијавол* („diabolos- клеветник или кривоклетник“, Расел, стр. 37) како га назива Ракић, који се Богу „свом снагом опире, јер не поседује способност кајања“ (Расел, стр. 65), покушава да докаже да на грех није наводио слугу, него да „Сам је к мени овај дош’о,/ К њему нисам ја сам иш’о“, и, не разумевајући чин покајања и измољен опроштај греха, хартијом са потписом покушава да оклевета слугу, он остаје немоћан пред снагом искрене молитве, која спашава душу, тако што папир са потписом, оверени уговор са ђаволом, пада на земљу, са које га светац купи и „раздера ју на комаде“. Након завршене литургије, и причешћа које и фактички слугу потврђује као поново једнога са Христом, сви греси бивају опрошени, и живот се наставља без ђаволових уплитања у свакодневицу и љубавне јаде младих у сенаторовом домаћинству.

Ракићева *Еладијева песма*, по неким аспектима, изнад је

26 У тренуцима несигурности, у чувеном дијалогу, Грета Фауста испитује о његовој религиозности, у сцени Мартина башта, стихови 3690-3650, стр. 161-168.

27 „Кушња је Сатанино најделотворније оруђе (Мат. 6.13; Мар. 4.15; Лука 8.12; 1 Кор 7.5; 2 Кор 2.11; Еф. 4.27, 6.11; 2 Тим. 2.26; 1 Пет. 5.8).“ (Расел, стр. 50)

стваралаштва епохе у развоју српске књижевности којој припада, а несумњиво је дубоко уроњена у европски контекст и може се читати као релевантан извор података о почецима дијаболичке књижевности код Срба у светлу развоја исте у европским оквирима. Ипак, за разлику од дела са којим је, по години издања савременик, Ракићев епски спев, за разлику од Гетеовог *Фауста*, није антропоцентричан. *Фауст*, у коме напетост влада директо између човека и ђавола, несумњиво је савременије и боље дело од нашег спева, али, његова антропоцентричност условљена је и Гетеовим религиозним схватањима. Гете, који према цркви као заједници верних није гајио осећања припадности и дужности, и који је природу узносио изнад свега, Фауста није могао да пошаље, напречац, на исповест или причешће. Његов *Фауст* није средњовековни грешник који би се покајао и бивао спасен Божјим деловањем, јер није ни припадао кругу верника који би уживали заштиту светаца. Напослетку, Гетеов *Фауст* не бива спасен од самог греха, него од интелектуализма и путености, за разлику од Протеријевог слуге, који у Ракићевој песми као појединац у коме се огледа цела верујућа заједница добија, пре свега и изнад свега, опрост самога греха као највећи дар, од највећег дародаваоца, Господа, преко светог Василија, чију је личну заштиту, као разметни син који је опет враћен у породицу верујућих и Христу припадајућих, уживао. Звање и занимање Викентија Ракића одредиле су, како његов став, тако и његово коначно одређење према греху и опросту.

Сличан Милтону по хришћанству, Гетеу по појединим сликама које су оба песника истовремено уочила и у дела инкорпорирала, Ракић остаје, у свом одређењу према греху, ђаволу и грешнику, ипак, у целокупној светској књижевности, најсличнији великом Фјодору Михајловичу Достојевском, чије искрено, животним искуствима стечено и прекаљено православље и дух православне хришћанске саборности живе и у делу фенечког мохана, иако су, по времену настанка, сцене из романа Достојевског (нарочито, *Браћа Карамазови*²⁸ и *Зли дуси*) дошле након Ракићевог епа. Зло, које у самом темељу није апстрактно, него стварно и опипљиво, представљено је у Ракићевом епу једном сликом Сатане који не изгледа као бајковита приказа ђавола, него као било који други грешник на Земљи, чак својом појавом истакнути и заводљиви појединац међу људима. Као и Достојевском, и Ракићу је ђаво био опипљива сила, чије се деловање најбоље види по поступцима људи у чијм душама он борави. Називајући зло правим именом, и Достојевски, и Ракић успели су да дају своју визију победе над том рушилачком снагом у природи: веру у Бога, који је љубав, а љубав је најјача снага, која све савладава и побеђује.

Управо у овој линији, у којој се дело Викентија Ракића може сврстати у нит која у свом најјачем ткању, испреплетена са Милтоном и Гетеом, напослетку има и великана попут Достојевског за својеврсног настављача, можемо присуство нашег песника у европском контексту

28 Фјодор Достојевски, *Браћа Карамазови*, превео Јован Максимовић, Просвета: Београд, 1975; Фјодор Достојевски, *Зли дуси*, превео Вељко Марковић, Рад: Београд, 1983.

да схватимо као чињеницу на коју до сада пажња није било довољно скренута, а која указује на то да је већ почетком 19. века српска књижевност неоспорно била присутна као ентитет у књижевном свету, јер је реактуелизацију извесних традицијских токова зачетих у ранијим епохама почела да спроводи давно пре времена Вукових језичких реформи које су, по погрешним схватњима, дуго нетачно означаване као званични почетак озбиљног књижевног стварања у Срба. Ракићева Еладијева песма смештена у европски контекст само је један од бројних примера из обимног асортимана српске књижевности предромантизма који може да послужи овој тврдњи као илустративан пример.

Литература:

- Житіє иже во свѣтѣх° отца нашегѣ Васіліа Великагѣ архієпископа Кесаріа Каппадокіскіє : Писано в° свободном° градѣ Трієстѣ, 1808. лѣта. Іанніаріа / сочиненное стіхами Вікентієм° Ракичем° Фенечким°, В° Венеціі : При Господинѣ Пани Θεодосію, 1808.
- Викентије Ракић, *Едино от чудеса С.Василија [Песма о Еладију]*, уредио Радослав Ераковић, дело у рукопису.
- Ђорђе Рајковић, „Вићентије Ракић: животописна црта“, *Глас истине*, Нови Сад, 1884, бр. 7 (стр. 50-51), 8 (стр. 57-58) и 9 (стр. 68-69).
- Ђорђе Рајковић, „Писмо Вићентија Ракића митрополиту Стратимировићу“, Јавор, 1877, стр. 766-767.
- Драгољуб Павловић, „Вићентије Ракић: Живот и дело“, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, Нови Сад, 1935, 1936, књига 8, свеска 1. и 2, стр. 10-20, 360-370; књига 9, свеска 2, стр. 139-154.
- Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности*, СКЗ: Београд, 1983.
- Радослав Ераковић, „Трст у записима Викентија Ракића“ у делу *Скице рубних простора књижевног наслеђа*, Службени гласник: Београд, 2009.
- Сава Дамјанов, „Еладије као Фауст“, у делу *Ново читање традиције*, Дневник: Нови Сад, 2002.
- Павле Стевановић, *Приповетка о човеку који се продао ђаволу* – студија из југословенске књижевности, Београд, 1934.
- Светислав Стефановић, *Како се на науци не сме радити*, Поводом Павла Стевановића *Приповетке о човеку који се продао ђаволу*, студији из југословенске књижевности, Београд, 1934, Београд, 1935.
- Цефри Б. Расел, *Принц таме*, превела Милена Петровић-Радуловић, Поинт: Београд, 1995.
- Марио Прац, „Метаморфозе Сатане“, у *Агонија романтизма*, превела Цвијета Јакшић, Просвета: Београд, 1977.
- Тарквато Тасо, *Ослобођени Јерусалим*, превео Драгиша Станојевић, СКЗ: Београд, 1957.
- Џон Милтон, *Изгубљени рај*, превод Дарко Бофлан, препев Душан Косановић, Филип Вишњић: Београд, 1989.
- Јохан Волфганг Гете, *Фауст*, превео Бранимир Живојиновић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Гетеово друштво: Сремски Карловци, Нови Сад, Београд, 1999.
- Фјодор Достојевски, *Браћа Карамазови*, превео Јован Максимовић, Просвета: Београд, 1975.
- Фјодор Достојевски, *Зли дуси*, превео Вељко Марковић, Рад: Београд, 1983.

Момчило ГОЛИЈАНИН

У СВИЈЕТУ КРИТИКЕ И БЕЛЕТРИСТИКЕ

Књига академика Радомир В. Ивановића „*Знамења аутентичности*“, са симболичним насловљењем и обимом (преко 450 страна) је сигурно крунско дјело овог неуморног ствараоца. Дијапазон Ивановићевог интересовања, чији се књижевни опус приближава граници снова од стотину књига (до сада је објавио осамдесетак!) је веома разноврстан. Ту су монографије, студије, огледи, расправе... из српске, црногорске, македонске, те шире - из свјетске књижевности. И то, по правилу, увијек велике теме и велики аутори (Његош, Андрић, Љубиша, Лалић, Конески..., Томас Ман, Шолохов, Маркес, Умберто Еко...), увијек „веља крушка“ која би многима у грло запала. Ивановић је историчар књижевности, критичар, естетичар који је тражио и налазио изазове, који се није поводио за мишљењима, није бирао утрте стазе, него покушавао да пронађе тајне улазе у књижевно дјело, у душу дјела и његовог аутора. Оно, међутим, што је значајније за овог ствараоца јесу проблемска питања која се не ослањају на појединце (мада и на њих!), него на књижевне појаве, на бројне рукавце у које скрећу критика и естетика, на поједине вакууме који се јављају у тим областима. А те вакууме, те празнине треба попунити. Не смије се, примјера ради, посматрати дјело једног Шантића, о коме Ивановић отвара нову страницу посматрања, само афирмативно, или само негаторски, а да се притом не укаже на један битан сегмент његовог стваралаштва, на пишчев *стваралачки мит*. А бројне су пјесме које могу послужити као материјал за такву анализу.

И књижевна критика, као и језик је „жив“ процес, у сталној динамици и сопственом надрастању, па отуда ништа необично што се аутор не може и неће помирити са достигнућима на том плану. Ново вријеме изискује нове методе, нове приступе и животним проблематикама и књижевним дјелима, нуди нове „дотоке знања“.

Књига „*Знамење аутентичности*“ се дијели на двије цјелине: Поетика и Критика. У првом дијелу значајан простор заузима Алекса Шантић (7-105), потом Петар Кочић 106-136), Иво Андрић (137-242) и Ерих Кош (243-257). Други дио је посвећен критичарима: Славко Леовац (261-325), Предраг Палавестра (326-366) и Радован Вучковић (367-393). У овај дио је уврштен рад и о Меши Селимовићу (394-422).

Сљедећих тридесетак страница посвећени су Поговору (425-450) и подацима о писцу (451-456).

Ивановић већ дуже времена темељито и систематски проучава Шантићево дјело. Видљиво је то, између осталог, и из његових радова с којима је наступао на научним симпозијима о Шантићу у Бијељини 2000. године и у Невесињу 2005. године. На овим скуповима Ивановић је бацио ново свјетло на Шантићево дјело. „У досадашњим моделима анализе“, подвлачи аутор, „предност је давана опису над мишљењем и слици над идејом“.

Пјесник је као и сваки човјек, располаже личност; он има своју емотивну и интелектуалну сферу. Анализирајући једну већу групу пјесама, Ивановић издваја двије тријаде, од којих прва *„Љубав- бол- вјера“* припада емотивној сфери и исказана је лирским рефлексима, док је друга тријада: *„Љепота- пјевање- смисао постојања“* исказана философским рефлексима и она је доказ пищевог естетског панкализма. Аутор код Шантића уочава двојну енергију: конкретну (стварносну) и виртуелну (стваралачку) које су примјерене двјема категоријама Шантићевог поетског говора: конкретном и виртуелном, показујући се нарочитом снагом како у интениционалном, тако и у лингвистичком луку. Аутор, уствари, нуди нови начин читања, по коме би се Шантићеве пјесме стваралачког мита сврстале у три круга: 1. програмске пјесме; 2. шире схваћена поезија (од религије до социологије), односно од духовне до егзистенцијалне сфере, и 3. најшири круг о стваралачком миту, који је по разноврсности најудаљенији од првог, програмског круга. Своје стваралачко егзистенцијално интересовање Шантић је, по Ивановићевим судовима, усмјерио на три врсте бића: биће свијета оличава Бог као стваралац; биће поезије Муза или Вила, као митолошко, религијско биће и стваралачко биће Пјесник као одабраник Космоса.

Пјесник покушава да се вине у просторе Љепоте и Хармоније у које би хтио да уведе и свог читаоца, да га изведе из свијета банализације и уведе у свијет идеализације. Тамо, у свијет висина га одводе три врсте мита, преузета из античке митологије и естетике: орфички (односи се на поетеме), антајски (на митеме) и прометејски (односи се на философеме).

Ивановић истиче да је све код Шантића саткано на принципу бинарне логике или бинарне опозиције: овдје и тамо, некад и сад, реално и иреално, регионално-универзално, песимистичко-оптимистичко. Биналност је и у монолошкој функцији (лиризацији) и дијалогској (епизацији) текста. С тог становишта су за аутора посебно интересанте поеме *Претпразничко вече* и *Кириције*.

О Шантићу је доста писано. Судови су често били опречни. Аутор покушава да те супротстављене ставове критике о Шантићу постави на нове теразије вредновања, не прејудирајући ничији став и не робујући именима критичара. Тако ће у полемици између Марка Цара и Богдана Поповића бити ближи Цару који брани суштину (есенцију), а не форму (технику): „По свему судећи, Цар је много ближи Шантићу у емоционалистичкој естетици (када је у питању степен усаосјећавања, на примјер), док му је Поповић ближи

у рационалистичкој естетици (када је у питању степен провјере стваралачке норме у складу са дотадашњим естетичким моделима, на примјер). Уједно, Цар показује много већи степен поштовања стваралачких слобода. Он инсистира на доказивању предности интерпретативне над филолошком или естетичком критиком, замјерајући Поповићу да ствара *оштру и формлистичку критику*".

Полемика између Цара и Поповића личи на ону народну- "Свађале се јетрве преко свекрве, па свекрва остала поломљених ребара". Избијале су, наиме, на површину нека мишљења која нијесу ишла у прилог Шантићу, а која не би била релевантна без ове критике. (Интересантно је, нпр., касније размишљање Црњанског који је био за слободан стих, суматраизам, презирући утврђене форме. Катрен је погрдно називао баналним четворокутом!).

Ту су, даље, полемике Васа Стајића и Владимира Ђоровића, Исидоре Секулић и Пера Слијепчевића, и др.

„На основу свега до сада реченог“, констатује Ивановић, „лако је закључити да се анализиране полемике условно могу подијелити у двије групе: прву представљају оне у којима се полемика синхронно или дијахронно распламсава, будући да су ставови опонената сасвим супротстављени и да нема изгледа да се могу ускладити (такве су полемике Б. Поповића, М. Цара и В. Стајића), а другу оне у којима по априорној концепцији мире противурјечности на некој вишој теоријској равни, у покушају коначног разрешења суштински важних проблема и апорија (такве су полемике И. Секулић и, нарочито, В. Ђоровића и П. Слијепчевића)“.

Ивановићев рад о Кочићу условно би се могао назвати полемиком, јер аутор овдје супротставља своје ставове ставовима И. Секулић, које је ова изнијела у својој студији из 1935. г.-*Петар Кочић, савременост његова*. „Мада у цјелини прихватљива, Исидорина студија садржи и неколико мишљења која захтијевају специјалистичко преиспитивање, као и допунску аналитичку аргументацију“, каже аутор и оспорава неке њене ставове. Ту се, прије свега, аутор задржава на Исидорином ставу како је епска поезија –памћење, на њеном тврђењу да је он „човек једне реалности“, те њеној констатацији како је „тешко узети цитат из његовог текста“... Посебно је спорна њена тврдња о Кочићу као „човеку једне реалности“. „Она је потпуно неприхватљива са становишта поетологије (као „симболичко чвориште“) стога што се њоме анулира употреба веома разнородне дискурсивне праксе овог вехементног ствараоца и прегаоца“, тврди Ивановић. Кочићев однос према класично-реалистичкој продукцији, с једне, и према Модерни с друге стране, показује да је он *човјек више реалности*, „јер пише поезију, поетску прозу, ритмичку прозу, драме, сатире, критике, публицистику, полемику, а истовремено је још и епистолограф и ретор, етнограф и фолклориста“.

Аутор Кочићеву поетску прозу дијели у четири концептрична круга:

- први је посвећен програмским пјесмама, у којима се пјесник показује као мисионар и апологет;

- дуги круг су надахнуте алегоријске слике, у којима се види тријумф имагинације;
- трећи је посвећен апологији бола („Жалобитна пјесма“), и
- четврти круг који је посвећен „поетским прозама високе реторичке чујности“ („Тежак“ и „Кмети“).

Ивановић је направио и типолошко разврставање Кочићеве прозе на основу њене жанровске разлисталости и интенионалног и лингвистичког лука. И овдје имамо четири круга: „записи душе“ („милосрдни лиризам“); архаизација језика у библијски конципираној ритмичкој прози; законитост интерференције жанрова, и четврти круг који се приближава самој граници наративне прозе.

Кочић је кроз интертекст издашно користио српску народну лирску поезију, чиме је доказао своју емотивну везаност за народ и његове духовне вриједности.

Кад говори о Андрићу, о његовим „Знаковима поред пута“ и есејима о Гоји („Гоја“, и „Разговор с Гојом“) Ивановић показује једну нову димензију свог стваралачког интересовања. Наиме, поред књижевне и позоришне критике на чијим је теренима увијек, аутор се представља и као сликарски критичар. Ваљда је ово јединствен случај да је есеј о есеју (Ивановићев о Андрићевом) шири, обухватнији, с низом излета до свјетских сликара и умјетника. Аутор се понекад зна задржавати на једном детаљу, руци, нпр., и исписати читаве странице о имагинарном Андрићевом виђењу руке, десне руке која ствара, а која је сада на столу. Ауторови „погледи“ на Андрићева виђења меандрирају у мноштво рукаваца. Гојине руке ће аутора подсјетити на руке Омер-паше Латаса или Богдана Зимоњића (из недовршеног и постхумно објављеног Андрићевог романа „Омер-паша Латас“). Она је код Андрића петрифицирана, скамењена, али са чудним стваралачким способностима.

За тренутак ће нам се учинити да је овај рад о Андрићевим есејима врста расправе у којој аутор понекад супротставља ставове компетентних стваралаца, људи од науке и умјетности, махом философа и сликара. Но, то је превасходно студија у којој аутор показује изузетну научну акрибију, као и истанчан осјећај за сликарство као вид умјетности. Не оставља ништа недоречено, даје објашњења у бројним фус-нотама, те се читалац с правом пита - може ли се и има ли се више шта рећи о овом Андрићевом есеју. У биографском огледу „Гоја“ аутор заступа спољни, а у естетичком огледу „Разговор са Гојом“ унутрашњи приступ умјетничком дјелу.

У анализираном огледу Андрић је примијенио два типа приповиједања и два наратора, што упућује на *дијатрибу* као тип релативне жанровске иновације и античког дијалога, јер оба стваралачка субјекта воде расправу са непознатим опонентом. Први тип представља линеарно, а други алинеарно приповиједање.

Исти приступ има и у Андрићевим „Знаковима поред пута“, али с мање пропорционалне аналитике него на Гоју, што је оправдано и разумљиво; није се могао заузети исти аналитички став према дјелу од хиљаду страна као у есејима од неких педесетак страна. Могао је,

али при оваквој минуциозној анализи, то би изискивало вишетомну студију. По аутору, овдје Андрић истиче само *казивање*, без обзира на теме и мотиве, облике, језик и стил, те се у „„Знаковима поред пута“ као *аутобиографско-медитативно - есејистичко-фрагментарној прози* могу препознати три врсте субјеката: физички портрет, стваралачки портрет и лирско-епски или епски субјект.

Из мноштва Андрићевих запажања, савјета, сугестија Ивановић је навео њих неколико, тек толико да поткријепи своја виђења овог изузетног дјела. Па иако је мало навода, они су довољни да покажу Андрићеву мудрост живљења: „Писац треба да се креће тако да се никад не приближи граници својих моћи, а још мање да удари у њу“; или: савјет за писце „да не очекују никакве захвалности од околног свијета, будући да је захвалност садржана у самом чину, да се не узнесу пред похвалама и не поклекну пред покудама, јер осим суда савременика постоји и суд наслједника“, итд.

Ивановић је с једнаким прилежностима анализирао и морфолошки склоп, и семантички, и естетички.

Своје ставове о Андрићевом дјелу аутор издашно поткрепљује Андрићевим ставовима, али и мишљењима других, прије свега философа, а потом естетичара и књижевних критичара.

У одјелку „Поетика“ аутор се осврнуо и на књижевно дјело Ериха Коша. Студија је настала поводом књиге о Кошу „Да не овлада мржња-Огледи о Ериху Кошу“. Аутор је веома студиозно, што је иначе његова одлика кад се бави проблемом писаца и њихових дјела, указао на књижевну појаву овог писца, на разноврсност његовог дјела, на неправде које су му нанешене због неадекватне анализе његовог дјела, због одсуства овог писца у школским програмима, због неуједначеног става књижевне критике према њему. Указао је на веома богат књижевни опус овог писца (роман, приповијетка, есеј, студије,...), на његово мјесто у нашој сатиричној књижевности, истичући оправдано да је један од најзначајнијих сатиричара савремене српске књижевности.

Други дио ове своје књиге, насловљен као „Критика“ Ивановић је започео веома обимном студијом о Славку Леовцу. Шездесетак и нешто страна Ивановићеве студије о Леовцу најбоље говори о пишчевом приступу овом истакнутом књижевном посленику. И већ на самом почетку констатација да је Леовац „беспрекорни поштовалац закона филијације (...), да је од поетике класицизма преузео теорију о укусу (...), од предромантизма и романтизма теорију усаосјећавању, а од реализма теорију дјелотворности“. Тиме аутор даје предност проблемског над системским, истичући истовремено, како констатује Ивановић, категорију аутентичности као доминантну у односу на друге способности интерпретатора.

Његова књига „Трактат о књижевности“ представља побуну против постмодернистичке поетике и ноетике. Он је приврженик супстанцијалне књижевне теорије. Он брани идеју теорије дјелотворности. Ивановић истиче да Леовац заступа став гдје је „тек у целинама поетског дјела могућно (је) потпуније доживјети поезију“.

Он указује на Леовчева одступања од досадашње лексике када су у питању термини „наука о књижности“, „литературологија“, те подјела на књижевну теорију, историју и критику. Умјесто њих аутор употребљава опште прихваћене уже појмове, који нијесу омеђени, али не захтијевају додатна тумачења. Интегрална визија свијета има предност над парцијалном. Да Леовац има нови приступ књижевном дјелу Ивановић доказује тријадама - Идеја, Љепота и Тишина (естетички план); Природа, Човјек и Повијест (егзистенцијални план), те Критика о егзистенцијалној и друштвеној проблематици, Критика о књижевности као умјетности и Критика књижевних дјела и њихових дјеловања.

Аутор види Леовца као интерпретатора који своје рецепијенте придобија *умијењем* више него *знањем*, који је усвојио Емерсоново мишљење да је „мудрост живота (је) у усредсређености, а зло живота је у расијаности“, те да предност даје инвенцији над конвенцијом, имажинацији над емпиријом, интуицији над интелектом, конвергенцији над дивергенцијом. Новину код Леовца аутор види и у односу спољашње и унутрашње хармоније (експлицитне и имплицитне поетике). Види, такође, одређену подударност Леовца и Дучића у схватању умјетности, јер је и по једном и по другом умјетност „најискључивија творевина људског духа“, те и стварање умјетничких дјела и промишљање о њима није ништа друго до стваралачка и критичка авантура духа.

Леовчев афирмативни метод у вредновању дјела, по овом аутору, највише је дошао до изражаја у монографији о Момчилу Настасијевићу, чиме се потврђује правило да се „степен успјеха крије не само у избору предмета него и у изборном методу елаборације“.

На основу свестраних сагледавања Леовчевог дјела, Ивановић констатује да је овај „од почетка критичарског дјеловања (1952) до данас (1998) био и остао заговорник естетског плурализма, односно да је у свим фазама стваралачке метаморфозе остао противник естетског монизма, чак и у вријеме кад је монизам представљао владајућу догму“ (271.стр.), те да је „настојао да укине границу која дијели ствараоца од критичара, односно ствараоца од читаоца, да спаја њихове креативне, интелектуалне и интуитивне напоре у жељи да оствари циљ или систем циљева који је заједнички сваком творачком духу“. Ивановић констатује да Леовац користи достигнућа поетике, те наратологије и версификације, док мало и ријетко користи достигнућа генологије, што би резултирало пишчевим ставом да му је стало до психологије и философије стварања. Вриједна пажње је и ауторова опаска да је Леовац, проучавајући туђу психологију стварања, створио сопствену („Научио се критичар да испитује увијек себе пре него што критикује друге“). За поткрепу својих ставова о Леовцу као критичару који је настојао да се укључи у „духовну сферу модерне умјетности“, Ивановић се позива на мишљења и других критичара (Милана Радуловића, Предрага Палавестре и др.).

Аутор Леовчева монографска дјела, а на основу композиционе и конструкционе шеме, дијели у три групе, мада Леовац умјесто лексема *монографија* користи израз-*студија*. Но, било да се ради о

монографијама, студијама, огледима, Леовчев допринос књижевности 20.в. је велики и он се, како наводи аутор студије о његовом дјелу, подједнако огледа и у теоријској и у примијењеној равни. Истина, аутор истиче да би се могло полемисати са извјесним Леовчевим ставовима, како у примијењеној, тако и у теоријској равни. „То се, прије свега осталог, односи на његово мишљење о односу супстанцијалне и релацијске теорије, потом традиције и модерног, филозофије и књижевности, односа романтизма (неоромантизма) и релизма (интегралног или магијског), као и поводом низа наратолошких и, поготову, генолошких питања (особито дефиниција пјесма, поема, проза, повијест, роман и хроника). Посебно задовољство пружила би, по нашем мишљењу, наратолошки заснована расправа о односу фрагментације и интеграције наративне прозе, њене уже подјеле, као и о односу фикционалне и нефикционалне прозе“.

Ивановић у Леовчевом стварању и промишљању види „четири идеографска чворишта, посвећена четирма областима духовне дјелатности. У спољном концентричном кругу, који припада релацијској теорији, налазе се филозофија и естетика, а у унутрашњем, који припада супстанцијалној теорији, налазе се поетика и критика“. Аутор се, надале, позива на четири постојеће теорије у филозофији науке и филозофији критике: *миметичку* (која проучава однос дјела и свијета), *прагматичну* (однос дјела и читаоца), *експресивну* (аутор) и *објективну* (која је најпримјеренија у предмету истраживања). Ауторов став је да Леовац своје ставове махом заснива на овој посљедњој- *објективној*.

Потребно је било аутору студије о Леовцу да „прошета“ и до Хегела и његове подјеле духа (субјективни, објективни и апсолутни дух), и до Крочеа, и до Франческа де Санктиса, е да би овог посљедњег повезао са Леовцем у панкалистичкој теорији, јер и код једног и код другог Љепота и Хармонија представљају „супстанцу самога живота“.

Значајно мјесто у Ивановићевој књизи заузима још један Херцеговац. Ријеч је о Предрагу Палавестри, човјеку веома широке културе, чије се интересовање не ограничава само на нашу националну књижевност, него који прати европске и свјетске токове књижевности. За овакву врсту аналитичара аутор тврди да му је ближа супстанцијална него релацијска књижевна теорија. Примјетно је, наиме, Палавестрино континуирано бављење међусобним односом трију дисциплина науке о књижевности (теорија, историја и критика). Са ових позиција Палавестра ће прећи на односе традиционалног и модерног, односно на процес социјализације естетизације.

У оваквим Палавестриним релацијама аутор покушава да одреди његов однос према системском и проблемском и констатује да системско преовлађује у монографијама, а проблемско у књигама студија и огледа. Притом аутор уочава да су у монографијама примјењивани разнородни аналитички поступци, те да се у својим радовима издашно користи достигнућима и других дисциплина, осим књижевности. Тако широко поимање књижевности и науке о њој, али

и других дисциплина, дало му је за право да се упушта у полемике (са представницима догматске критике, нпр.)

Прихватајући нова сазнања Палавестра се све више одређује за плурализам метода, односно тотални метод, како га види Ивановић. Он налази најрепрезентативније примјере из Палавестрина дјела за поткрепу својих, али и пишчевих ставова. Јасно, бирао је и налазио оне текстове којима је аутор могао указати на промјене у Палавестрином виђењу умјетности, што је највјероватније долазило са Запада, па није ни чудо што ће у једном тренутку Палавестра тврдити да свака епоха треба да има свој систем вриједности. Додајмо томе – и вредновања. Он је, по мишљењу аутора, знатно толерантнији када је у питању књижевна историја, него када је у питању критика. Ивановић констатује: „Књижевна критика је овој врсти критичара омогућила непосредан контакт са дјелом, изразиту субјективност у приступу, тумачењу и разумијевању, а књижевна историја максималну објективност“.

Аутор посебну пажњу скреће на Палавестрину монографију „Послератна српска књижевност 1945-1970“, сматрајући да је она изазовна, у процесу рекапитулације свих аналитичарских достигнућа. Указује, такође, на проблеме са којима се суочава аутор, прије свега у одређивању критеријума по којима се писци могу сврстати у поједине националне књижевности. Па, ипак, он је по овом аутору, од радио пионирски дио посла и у теоријској и у примјењеној равни. „Његов књижевнокритички и књижевноисторијски систем, које узето заједно називамо аналитичким системом, показује флексибилност, у односу на домаће и стране системе“.

Велики дио студије о Палавестри аутор је посветио његовој монографији „Послератна српска књижевност“, релацијама: реализам-модерна, истичући притом да је Палавестра за модернизацију књижевности, али и за објективно књижевно-историјско вредновање. Аутор такође наглашава често присуство полемике у монографији, те навођење бројних теорија реализма. Од четири дијела, колико их има монографија, аутор се задржава на трећем дијелу књиге, истичући да је управо ту Палавестра истакао развојне етапе у српском пјесништву. „Пета етапа поетског обраћања, промјеном поетског сензибилитета и новим поетским идејама, допринијела је афирмацији низа аутентичних талената (аутор монографије тврди да се ради о најјачим пјесничким талентима српске поезије)“. Ваља, на крају, напоменути да аутор студије о Палавестри овом замјера, кад је у питању одјељак о прози, што је заобишао нека значајна имена (А. Тишма, Б. Петровић, С. Селинић, С. Велмар-Јанковић, и др.

Дужну пажњу је аутор посветио истакнутом књижевном критичару, романсијеру, приповједачу, мемоаристи... Радовану Вучковићу и његовом дјелу „Модерни роман двадесетог века“. Ово капитално дјело од 700 страна обухвата, по принципу периодизације, следећа поглавља: *Роман Модерне, Авангардни роман, Роман модерне класике, Егзистенцијалистички роман, Неоавангардни или нови роман и Постмодернистички роман*. Поред ових главних цјелина, ту су још

и оне пропратне: Увод, Закључак, Регистар имена...

Кад говори о овој Вучковићевој монографији, аутор се позива на врхунске романе из свјетске и наше националне књижевности, који су на неки начин послужили као полазни темељац и аутору монографије.. Ту су, прије свих *Буденброкови* Томаса Мана, од кога и потиче процес иновације, потом *Уликс* Џемса Џојса за кога аутор истиче да је у процесу модернизације. Ивановић ту види даљњи искорак у односу на Буденброкове, који су између традиционалног и модерног, и најзад Кафкин *Процес* који представља процес радикализације. На националном нивоу ове процесе би представљала *Лелејска гора* М. Лалића, *Прољећа Ивана Галеба* Владана Деснице и Пекићева *Атлантида*.

За овакву класификацију Ивановић сугерише и тријаду коју је Вучковић могао користити, или три импулса Модерне: критички, магијски и утопијски. Очито, Вучковић се определио за проблемско над системским, о чему аутор каже: "Типу аналитичара попут Вучковића много су ближе, прихватљивије и примјењивије патогене филозофије, које основну пажњу усмјеравају на елаборацију програмског и апоретског, а много даље теоретичке филозофије које основну пажњу усмјеравају на систематику и систематологију".

Обим грађе и велики временски распон принудили су Вучковића да свјесно и вољно своди све проблеме и апорије на одређен низ који му је априорно гарантовао постизање циља.

Уочиће аутор у Вучковићевој монографији и дискусбилна мјеста, прије свега одређену едукативност која је ближа примијењеној него теоријској равни, потом омјер који је дат страном и нашем роману, и др

У примијењеној равни анализе, по аутору, најчешће сусрећемо аналитички и интерпретативни метод, гдје Ивановић указује на три такве равни: „1. расправа о облицима духовности, глобалним идејама времена или водећим естетичким и поетичким идејама; 2. расправа о владајућим стваралачким парадигмама које се редовно јављају као покушај негирања до тада остварених парадигми(...), и 3. расправа о односу садржине и форме, о уцјени и процјени свих реалних и латентних текстовних и вантекстовних звучења и значења“.

Посебну пажњу заслужује Ивановићева студија о Меши Селимовићу-критичару, из простог разлога што је код мање обавијештених читалаца Селимовић познат као романсијер, и то превасходно као аутор „Дервиша и смрти“, романа који спада у врхове наше белетристике. Несвјесно се притом правила неправда према Селимовићу као књижевном критичару и естетичару. Стичемо утисак да је ту неправду исправио Ивановић овом својом студијом, да је направио правичан биланс између Селимовића -романсијера и Селимовића- критичара.

Откуда Ивановићева заинтересованост за овај вид Селимовићевог стваралаштва?

Па, ако знамо да овај аутор не иде утртним стазама, да тражи нове изазове, онда у тој констатацији ваља тражити пишево одређење за мање освијетљеног Селимовића, за његове студије,

расправе, критике... из области науке о књижевности, о којима је засигурно мање писано него о његовим романима.

И позив којим се бавио (гимназијски, а потом универзитетски професор), и вријеме у коме је живио, и бројне апорије којима је то вријеме било бременито, налагале су Селимовићу као мислиоцу и високом интелектуалцу да изналази нове форме, да се сналази у бројним правцима који су ницали као печурке после кише. А његова опредељеност за умјетност (за белетристику) и за науку о књижевности пружале су му велике могућности. Његова крилатица-„Бесмислу живота и његовој ефемерности супротставља се само умјетност“ постала му је главни путоказ.

Аутор Селимовићеве погледе на књижевност, на умјетност уопште, смјешта у три концептивна круга.

У најширем кругу је пишчева апофтегма-„А спас данас није религија него умјетност“, да би у следећем ужем кругу пажњу усмјерио на категорије *стваралачка самосвијест* и *критичка свијест*, при чему појму критике придодaje и остале сродне дисциплине (философија, психологија, социологија, етика, естетика, поезика...).

Из бројних Селимовићевих мисли о књижевности и о критици аутор издваја оне најкруцијалније које показују писца као располућену, или боље- *стопљену* личност писца и критичара. „Мислим да је критика једино могућа као разумијевање и љубав“, истиче писац. Зато већ у следећем, најужем кругу аутор код писца види тежњу да се однос умјетности и науке (писца и критичара) као дијада сведе на монаду.

Пишчева приврженост стваралачкој критици можда је и највише настала под утицајем Исидоре Секулић. (Угледао се Селимовић и на Антуна Барца, и на Милана Богдановића, као и на Исидору Секулић, али је убрзо показао самосвојност, одредио сопствене критерије у вредновању књижевног дјела). Оваква критика спаја књижевност и науку о њој у једно биће и писац јој даје предност над другим критикама. „Сваки савремени писац је истовремено и критичар. Критичка свијест, без обзира да ли пише критике нужен је предуслов за стварање односа према ономе што пише. Од критичке свијести и способности за анализу, до писања критике, само је један корак“. Очито је да је Селимовић-писац најкомпетентнији да буде истовремено и критичар. За овакав став Ивановић наводи примјер из пишчевих „*Сјећања*“, наглашавајући притом његово убјеђење да писац не смије другоме да препусти судове о себи: „Зар није боље да ја сам о себи, док сам жив, кажем оно што знам, него да други, кад умрем, пишу о мени оно што не знају, а ја у гробу жив да се поједем, што никоме не могу да одговорим по заслуги“.

Послије свестране анализе Селимовићевог критичарско-есејистичког дјела, Ивановић закључује да је Селимовић *стварање* претпоставио *промишљању о оствареном*, односно да је *креативна сфера* претпостављена интелектуалној, чиме је ријешен однос белетристике, као примарне, и критике као секундарне дјелатности“. Притом констатује да у књижевноисторијским прилозима писац даје предност „спољњем приступу“ (егзотопији),

а у књижевнокритичарским „унутрашњем приступу“ (ендотопији), „што практично значи да предност даје социјализацији умјетности над естетизацијом, као и садржини над формом“. Аутор, такође, код писца уочава отпор према радикалном модернизму (експресионизму и надреализму, нпр.), те да процес индивидуализације претпоставља процесу унификације. То зато што ће прави писац „увијек пронаћи начина да се обиљежи посебношћу која ће га издвојити између осталих“.

Велики допринос Меше Селимовића нашој књижевности аутор види у његовом дјелу „За и против Вука“. Писац уочава да је Вук својом „агресивношћу“ прекинуо стваралачки рад својих претходника (Доситеја, Венцловића, Соларића, Мркаља...) који „нису били незналице и дилетанти, ни идиоти, већ учени и способни људи“.

Ако се имају у виду његови критички радови обројним писцима, есејистички радови о теоријским проблемима у књижевности, философски радови о суштинским проблемима живота, те радови о језику, и на крају његови белетристички радови, - ето слике о Мешу Селимовићу и ето разлога што му је аутор студије о њему посветио толико пажње и уступио толико простора. Надамо се да је Ивановић овом својом студијом успио у постављању тог баланса о коме је било ријечи на почетку рада о Селимовићу.

Поновимо на крају овога рада Ивановићева запажања да књиге, попут, нпр., Вучковићеве монографије „захтијевају читаоца са великом предспремом и адекватним знањем“. Ову исту реченицу бисмо могли ставити на почетку и на крају Ивановићеве студије „Знамења аутентичности“, јер је ријеч о дјелу које се може назвати изложбом знања, књигом широке књижевне културе. Јер оно што је одлика Ивановићевих студија и огледа о књижевним критичарима јесте да знатно проширује запажања тих аутора, да анализирајући дјела тих стваралаца надограђује сопствена запажања, по принципу- „Могло се говорити још о ...“

И за сам крај, оправдано питање које се поставља пред читаоца Ивановићевог дјела- зашто „Знамења аутентичности“?

Ова двочлана синтагма као да нас наводи на пут објашњења. Ивановић спада у ону групу научних радника који веома студиозно прилазе свом послу, који књижевно дјело посматрају из мноштва углова, који прати периодизације кроз које пролазе и писци и њихова дјела, да би на крају дошао до *своје бинарне опозиције - ваља: не ваља*, или, блаже речено - *аутентични и неаутентични* ствараоци. Аутор се у својим студијама определио за ову прву скупину, што доказују и имена која смо већ навели на почетку рада, али која заслужују да се још једном понове, јер се ради о самим књижевним врховима свјетске и наше књижевности: Ман, Шолохов, Маркес, Еко..., односно: Његош, Андрић, Љубиша, Лалић, Конески...

То су, дакле, та знамења, те аутентичне величине, на које су се други могли угледати, који су били путокази долазећим генерацијама. И у овој Ивановићевој књизи су имена, белетристичка или књижевнонаучна, која су знамења на националном плану.

Руперт БРУК

СУМЊЕ

Док она спава, њена душа, знам,
Кроз ваздушне лута висине,
Док лежи тако лепа, тиха сва,
Крилом се где ја не могу винe,
Лежи на боку и празна чека,
Као на столици хаљине,
Познајем то, а ипак то је, знам,
Непорекнута сумња нека.

Ако душа није ту смештена,
Шта ствара муке сред лица њена?
Ништа видно, нит мудрост дубока
Иза завесе њена два ока,
Шта је то, свога сопства тама,
Те нежне и пролазне сене,
У углу на њеним уснама,
Осмех је суштине њене?

Ако јој дух себе односи,
Зашто јој је мирисност у коси?

МРТВАЧКА ЉУБАВ

Био је песник успешан проклето,
Била је као сунце жена.
И беху мртви. А нису знали то.
Ни да је њихова прича завршена.
Нису знали да тишина плени
Химне његове. Бокови њени,
Што љубави верно служише некад,
Сад су прашина и прљави смрад.

Једног дана, ко увек што чине,
Пружених руку, припијени јако,
У ватру журе уз пољупце њине,
Да у оку другог угледа свако
Танано лице своје,
Да се дугим загрљајем споје
Да се усна с усном и грудима сплете
Топлину груди да осете.

Таман да су се колена такла,
И смех уз смех, рекоше ми једном,
Кад одједном низ улице пакла
На ветру се затекоше ледном,
Припијени тесно тада
Спознали су ветар хладан,
И кроз кужност која сину
У очима празнину.

ПОЧЕТАК

Оставићу пријатеље једног дана
Да те тражим сред далеких светских страна,
Твоје ми се чари открише,
(Додир руку, коса што мирише),
Једини мој Бог дана који бише.
Наћи ће те опет жудни мој корак,
Мада те мрачно доба и чемера знак
Изменише пуно, препознаћу лако
(Како да заборавим кад волех јако?)
У сетном полусветлу ноћног мрака,
Лик што би мој сјај свих сунчевих зрака.
На крају света, ја стајаћу тамо,
За обе руке држаћу те с пламом,
Кад старост и косу пепељасту згледам
Ја клећу оно што си била некад,
Промена, старост и бледило се осу
(На скерлетне усне и на златну косу!)
Волех те пре но поста мудра и стара,
Кад је оком сјао плам младосног зара,
Сећање ми болом сада срце пара.

СЕЋАЊЕ

Кренух, док зора још сванула није
Тамном стазом нежно, твојим одајама,
У сну те нађох, крај тебе тиха тама,
Над сном ти светост разливена бдије.
Клекох док ти будна рука не овије
Главу моју. И одмарах се без наде
Том страном Неба, грудима ми лежај даде.
Клецах дуго нем, ни суза да се слије.

Много се огреши о мене, за трен јадне
Нежности и пукe лагодности ове,
И мајчинску утеху снену!
Дете, знаш како крену
Лагодно љубав у овакве снове,
Ти их доживе. А љубав што се прену,
Узме их да опет дуго у сан падне.

ПРЕЛАЗ ПРЕКО КАНАЛА

Клизи и љуља се проклети брод. Хитро без звука
Букти моје хладно ждрело, бујно море пени,
Морам да мислим на нешто јер биће ми мука,
А ти, једино си ти у мислима мени!
Ти и само ти, владаш мојим сновима!
Тугу ми је, резак бол, сећање донело.
Мучна јетра ил' срчани удар – избор имам!
Од тебе болна душа, од мора болно тело!

Да те заборавим? Повраћање цеди мене,
Бљујем тамну твар, старо месо, оброке фине.
Да се сећам? Опет жуч с киселином крене,
Прошлогодишњег бола јецаји и слине.
Љуља се мучни брод. Кажем, није избор лак,
Морска болест ил' љубав, срце или стомак.

Белешка:

Руперт Брук (1887 – 1915), рођен је у Рагбију. Путовао је по Европи и у том периоду, написао је рад на тему елизабетанске драме, која му је обезбедила стипендију на Кембриџу. За време студија, припадао је песничком кружоку *Bloomsbury group*, где је пленио својом харизмом и физичким изгледом. Јејтс га је назвао „најзгоднијим младићем у Енглеској“. Године 1915. објављује неколико сонета, међу којима су *Мртви* и *Војник*, који ће га учинити славни. Мобилисан је почетком рата у морнарицу и 1915. за време пловидбе умире од тровања крви које је највероватније изазвано убодом комарца.

Брук је песник чију вредност треба тражити у појединачним песмама. Иако, у погледу схватања поезије и језика није нарочито иновирао енглеско песништво, његове најуспелије песме, својом лирском снагом и трагично-сатиричним тоновима, спадају у сам врх ратне лирике. Брукова песма *Прелаз преко канала*, атмосфером блиске смрти и њеном физичком манифестацијом, спада у најснажније песме икад написане на енглеском језику. Дела: *Five sonnets, 1914. and other poems*

Превео Бојан Белић

Никола Тесла

Вилфред ОВЕН

ЛЕПОТА

Лепо, дивно, отмено, како Кант каже,
То је оно што нам је најдраже,
А да никад на корист не помишљамо.

Гледах људе кад о лепоти крене прича
И пратих њино одушевљење.
И старца, док гледа сунце где се пење,
Како га тек из дужности велича,
Према вечерњем смирају и сопственом добу.
Знам другог, што никад Лепоту не велича
Већ о коњу крене хвала.

Ретко људи о лепоти зборити знају,
Чак ни љубавници о њој не размишљају.
Жене, наравно сатима зборе
Испред огледала.

Кад тане
Уплива баш где је блескање коже,
Ко сасвим отворена морска саса,
Сви кажемо „О, каква лепота!“
Знам да у тај цвет гледа с надом
Да руже свог дома опет видети може.
Лепота је оно што нас весели и радује,
А да корист личну не доноси - по Канту.
Али касније чух
Да тај цвет гримизни поста рана жива
И потону са њом
Да уз остале доверске сасе почива.

ДЕЧАК И ОРУЖЈЕ

Пустите дечка да оштрицу ножа глади
Челик леден и оштрицу крви гладну,
Сетну у својој злоби ко лудак у бљеску,
Пресвучену танко у крви гладном бесу.

Нек удари тупу главу метка што грца
Слепа у чами сред оловног срца.
Дајте му назубљен набој од цинка фина,
На ком је жалости и смрти оштрина.

Зуби су му за радост због јабуке дати.
Из меких прстију канца не прети,
Ни бог неће канце на пете да му спусти,
Ни рог да провлачи кроз увојке густе.

ИНСПЕКЦИЈА

„Ти – шта ово треба да значи?“ – Режим.
„Усуђујеш се да се такав на параду јавиш?“
„Молим вас господине“ – Ал’ наредник плану „завежи!“
„Да му узмем име?“ - „Да, молим, затим га отпрати!“

Да напусти камп, казном би спречен,
Јер би прљав парадног дана.
Проклета мрља, најзад ми рече,
Његова је крв. Казах „крв је испрљана“.

„Прљава је крв“, смеши се, гледа у даљину,
Тамо где му крв истече из рана
И скоро заувек потону у глину.
Каза „светом ће та мрља бити спрана,
Јер не воли наша лица руменилом ткани,
Млада крв значајан је разлог,
Кад смрт нам спере тела, бела и ваљана,
Поднеће инспекцију што врши фелдмаршал Бог.“

АНТЕЈ (Фрагмент)

Непопустљиво врат уз врат, упорних колена,
Рву се њих двојица, и Херакле несвладани
Не може да превагне, нит’ надмоћ да стекне.
Ове огромне руке што сламаше силне змије,
Пушта да клизе низ Антејеве зглобове,
Херојске руке што уврташе вратове бикова,
Круже неспретно низ Антејеве танке бокове,
Спутане. Тад бес навре у Хераклу,
И он страшно шчепа дрзникове руке,
И одлучније постави стопала своја моћна.
И набрекнуше и сјануше мишићи на леђима
Као пропете обале и сводови растућих облака.
А они који гледаше рвање, кажу да се смејао,
Али не тако гласно као старом Еуристеју.

ИЗ МОГ ДНЕВНИКА, ЈУЛ 1914

Листови
Жуборе од Миријада кроз дрвеће у трептавом сјају.
Живи
Будећи се у чуду у Пиринејима устају.
Птице
У зору весело цвркућу песму своју.
Бардови
Кроз сено косе и о лету поју.
Пчелама
Дрхти на лишћу и цвећу тешка роса.
Момци
Ломе површину рибњака од абонеса.
Бљеском
Пливачи режу кроз искрење леда.
Месо
У влажном бљеску злату зоре се преда.
До
С крајева дрхтави потоци ивиче.
Дева
Горда због лепоте, са мном смехом љубави кличе.
Грца
Врелина између врха и литице.
Њено срце
Страшћу дрхти стиснуто уз моје лице.
Плетење
Течног пламење кроз веће планинских страна.
Бдење
Тишине и уздисање грана.
У тами
Врева лишћа, плусак нежних латица креће.
Тамо
Звезде се шире уз ноћно звездано цвеће.

Белешка:

Вилфред Овен (Оуен) (1893 – 1918), рођен је у Освестрију. Кратко је радио као учитељ, да би почетком рата био мобилисан и послат на фронт. Овен је мајстор версификације, са вештом употребом асонантних, дисонантних и непотпуних рима (што поједине песме чини јако тешким за превођење), сјајним ритмом и дубоким психолошким опсервацијама човека у рату. Ратну трауму, умирање рањених, халуцинације и слутње блиске смрти, претворио је у песништво високог домета, које је по мишљењу многих критичара покошено пре свог пуног зенита. Погинуо је свега неколико дана пре свршетка рата 1918. Дела: *Collected poems, Collected letters*.

Превео Бојан Белић

Елисавјета РИЧИ

ЖЕНА КОЈА ЈЕ ДАЛА СОК РАДНИЦИМА НА КРОВУ

Крупна је, плава, сисата и нико је не пита за године. Из даљине неки мисле четрдесет, биографи наговештавају више. Побогу, зашто јој је пало на памет да носи тежак ручни хладњак пун леда са соком из њеног стана у поткровљу четири нивоа степеница до дна мердевина усред гомиле отпадака дрвета, крова и катранисаног тера искиданог у трапезоиде, искривљених зарђалих ексера, и уврнутих олука исувише изрешетаних рупама да би могли изаћи на крај са прошлогодишњим лишћем јавора.

А уопште се не ради о њеној згради, него једној од цигле прекопута уског заједничког пролаза. Кровови су им на истом нивоу, њени прозори подигнути и отворени, па обе зграде деле оркестрацију ћускија, чекића, тестера, удараца дасака једне о другу, док се код ње извија *Аида*, *Травијата*, *Моћ судбине*.

Она сад чека да јој спусте конопац пет спратова ниже. Да ли би могли да је дигну као анђела на чекрку све до њихове висине?

Везује термос, кесу са шољама и топле колачиће тек извађене из рерне. Они полако вуку терет нагоре поред балкона све до крова.

Па што да не, кажу суседи, она и тако нема никоме да кува и пече, иако су радници на крову прашњави, тетовирани, влажних и прљавих кошуља слеплених за тело, или потпуно без њих, ноктију заувек црних од катрана. Њихов енглески нема граматике али зато има доста страначког нагласка, обилних осмеха и коврца, црних сјајних очију, а један од њих, можда је Пољак, уствари јој је пољубио у руку као да су и она и они племићи, претпоставља се да се купају на крају дана, а и она би могла ослабити кад би само покушала, иако ни сам господ не може да зна кад су у питању укуси.

С крова наздрављају, њој, урамљеној у прозору спаваће собе у поткровљу, с њеним зеленим пластичним чашама сока од поморанце, желећи да је то шампањац или бар пиво, док једу њене колачиће упаковане у беле папирнате марамице. Она пушта *Фигара*, док у лонац ставља црни лук, шаргарепу и пилећа леђа, мало жалфије и мајчине душице из саксије на прозору, а онда пегла своју плаву хаљину.

Напољу је још увек врућина и сунце пече, али се тамни облаци

гомилају све ближе.

Све је ово због ракуна. Два су нашла рупу, или је избушили у греди код суседа, ту се настанили и родили још шест малих. Сада сваку ноћ њих осам се пењу до прозорске даске на прозору њене спаваће собе и моле банане, мрвицу остатка сардине, рибље кичме, или играју крикет с кором од јабука.

Али суседи су бесни због ноћних напада на њихово ђубре, стално табанање над главама, као да станују испод куглане!

„Силно смо закаснили са поправкама,“ инсистирају. „Кад радници скину кров који цури, ослободиће нас од штеточина. Радници за кровове знају како да то ураде, имају кавезе и спреј (хумано), камионе да их пребаце у шуму где могу да започну нов живот у дивљини. „Ракуни се,“ убеђују ју је, „лако прилагођавају“.

Да ли би она...

Дакле, преговори. „Пребаците их само до парка на углу.“

„Парк већ има своје ракуне.“

„До гудуре, у шуму на крај друма? Не можемо их оставити близу, морамо гарантовати да неће поново прогристи пут унутра, или ћемо се морати стално враћати да поправљамо.“

Зар не виде како се смешка док додаје кромпир, бели лук, и мирођију у чорбу, посматрајући прве капље кише како шарају новопостављене шперплоче, и док се пресвлачи. Као изгубљени овчарски пси из детињства, расељени ракуни се могу вратити из велике даљине, преко целе државе. Дрво је иструлило и у њеним гредама, забати су високи, а власник цицијаши с оправкама.

У међувремену, ракуни се сабијају испод последњег слемена, под ћускијама, ударци чекића разносе прашину у њихово крзно и малецке носиће.

Мирис белог лука и зачина лебди кроз димњаке, упркос јаке кише. Куцање на вратима. Блистави од кише, радници јој враћају празан термос и шољице. Па добро, али само док киша не престане, могу свратити да пробају чорбу, скинуће своје радне ципеле... Договор је увек могућ. Вратиће се. Вратиће се.

ЛЕКЦИЈЕ У ЛУЦИ НЕНТАКИТ

Окружени рибама које се праћакају
со у коси
отац и ја клечимо на молу.

Сунце нас испржило
после целог дана
у малом отвореном чамцу
мени је шест а оцу ?

Не изгледа стар.
Леп је, шармантан
бркови уредни.

Колико жена је досад волео.
Ја растем да волим многе мушкарце.

Да ли икада мисли о томе
делу мога живота...прича ми
своје љубавне везе једно поподне
док плоча свира циганске гитаре
а у другој соби ненајављено
моја нас мајка запањи смрћу.
Са 6 година само бринем
како ћемо очистити рибу
која ми личи на послужавник
чије се очи преврћу нагоре.
Отац узима танак нож
реже трбух, баца изнутрицу
ситним рибицама које се роје као пчеле.
Онда ме учи како да је чистим од костију
шчепај врат репа и сеци страшно близу костију.

ЕЛЕГИЈА ЗА ДРУГУ ЖЕНУ

Дабогда јој авион експлодирао
са само једном жртвом!
Ако не, дабогда та друга жена
бригала сталну дизентерију
од ваше прве ноћи заједно надаље.
Дабогда бљувала афричке пчеле
и аргентинске зоље
дабогда се кобре омотавале око њених бедара
дабогда је појело не нешто
драматично као лавови

него обично као ружна брадавица.
Не желим да падне у бунар
и загади воду
нити да умре на путу
и омета саобраћај.
Рађе нешто једноставно и јевтино
да добије трипер на путу
од неког другог мамлаза
и ако ипак преживи
све ове критичне могућности
дабогда нечујно умрла
од досаде с тобом.

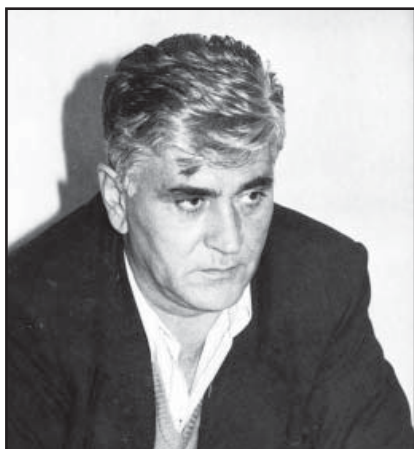
Белешка:

Елисавјета Ричи је америчка списатељица и песникиња (руског порекла) која је преводилац и ко-преводилац са француског и руског, али се окушала и у словеначком и македонском језику. Много је путовала, па је посетила и Београд за време Међународних сусрета писаца 1979, Бугарску и друге Балканске земље, Русију, итд. Тада је издала збирку песама са балканским темама. Ко-преводилац је Чернобилских песама Украјинке Љубов Сироте. Живела је на разним континентима, а сада у Вашингтону. Своју поезију и прозу читала је свуда по свету, па и код нас. Превод Мирјане Н. Матарих њене две приче („Зауставити сат на неко време“ и „Без пратње“) објављен је у *Књижевним новинама* у пролеће 2009.

Превод с енглеског Мирјана Н. Радованов Матарих

Милош АРСИЋ

СРДАНОВИЋЕВО ВАЈАРСКО УМЕЋЕ

Љубисав Срдановић је по основном образовању правник али и вајар и то не само у слободном времену већ непрекидно, у сваком тренутку, подједнако када је у непосредној вези са одбраним материјалом и у тренуцима када је стицајем околности удаљен од непосредног чина вајања. Он једноставно мисли као скулптор, осећа се као вајар који је тајне те дисциплине ликовних уметности учио самостално, гледајући друге вајаре, заљубљенички проницао у тајне тог захтевног заната. И као што то чини већина аутодидакта,

педантан је и стрпљив, тежи сопственом, „како знам и уметн стилу“ који му доноси бригу и захвалну стрепњу али и само њему знано задовољство постигнутим. Несебично жели да их подели са другима, да сопствени „хладни став“ правника поколеба управо погледима и виђењима „имагинарних посматрача“ којима се, не увек дискретно, али са притајеном стрепњом, обраћа. Нуди им бисте и фигуре, слободне композиције, некада (махом код портрета) изведених у духу неоромантичарских целина или наглашеним експресионизмом испреплетаних, условно реалистички интонираних облика у слободним композицијама.

Портрети (бисте у природној величини) махом личности из српске културне историје (П. П. Његош, Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Јован Стерија Поповић, Марко Миљанов, Данило Киш односно, Јожеф Киш, Никола Тесла, патријарх Павле), непосредно говоре да су они у Срдановићевој интимној галерији истовремено и резултат посебног избора којим се потврђује његово осећање за знамените људе, подједнако из прошлости и садашњости. Иако преовлађују личности из историје, није у питању бележење одређених

повесних појава и догађаја колико стварање сопственог историјског низа у коме постоје, њему важне емотивне, маркантне коте којима је привржен. Оне су му битне као емотивни путокази, као интимно саобраћавање са њиховом величином и значајем које прихвата као неспорне чињенице које не подлежу накнадном преиспитивању. Жели да о њима каже, илузијом скулптуре, свој однос према њиховом делу, док је сам избор истовремено и његов суд, посве лично „сведочење из будућности“. Не постоји веза сећања са конкретним ликом сваке изабране личности као познанство „лицем у лице“ већ суочавање са сећањима других, са доказима из историје, из прошлости која се управо овим портретима обнавља и на извештајан начин преиспитује.

У наведеној серији портрета, Срдановић користи „сећање других“, најчешће слике или фотографије личности из наше културне историје и они су му непосредни, али само „визуелни предлошци“. Уосталом, свако сећање или позивање на „изглед“ и лик, на пример, Његоша или Стерије, Вука или Доситеја, заснива се на уметничким „забелешкама“ уметника који су били из истог времена, којима дугујемо њихов „изглед“ као сазнање њиховог лика али, пошто су у питању, слике или скулптуре, касније и фотографије, значи уметничка дела, до нас су допрле само илузије, додуше пластичке, али ипак „визуелне опсене“ којима верујемо. И као што се пристаје на опсене и илузије, тако се пристаје и на уметникову реч о другима (у овом случају, савременицима) и на слику о њима. Вајар из нашег времена ту слику-илузију других о другима, очекивано, мења, прилагођава их себи и сопственом времену, сведочећи истовремено о себи и другима. У основи је емотивна игра загонетки и одгонетки о себи у „погледима других“ и њих у Срдановићевим портретима који као да расправљају о нечем, нама непознатом. Првенствено о времену које се не познаје, које се тек наслућује у неком, имагинарном разговору о прошлости, у тим „портретима-предлошцима“, и о збиљи времена која се догађа сада, на други начин, у портретима који се препознају као одређене личности из историје.

Срдановићев портрети не представљају само уобличене, реалистичке ликовне представе „које се препознају“ по навици поређења и тражења сличности. Означавају конкретне вајарске целине које упућују „имагинарног посматрача“ подједнако на одређену личност али истовремено и на сопствену илузију у завршеном чину обликовања којим се потврђује интимна намера самог вајара. Они су посебности које увек подсећају на „одређено нешто“, на целовитост реализоване намере коју нам вајар сугерише али која не обавезује, оставља „празан простор“ намерних недоумица. Ови портрети (бисте) подсећају, пре свега уздржаношћу обликованих маркантних делова лица и, посебно, некада дискретном, други пут, наглашеном игром светлости и сенки на њихово и наше време. У том самоформираном односу различитих времена не постоји, донекле очекивана, могућност поређења као једноставног „препознавања“. Сваки портрет представља посебан вида издвојености, која се, можда, само у једном тренутку, додирује са Срдановићевим спретним рукама и погледом интимних сећања.

Жарко ЂУРОВИЋ

МОНОГРАФИЈА О ВЕЛИКОМ ПЈЕСНИКУ

(Милош Ђорђевић: „Пјеснички кругови Стевана Раичковића”, Издање
ЦАНУ, Подгорица, 2012)

Књига о пјесничком стваралаштву Стевана Раичковића има монографску структуру. У њој нијесу изостала дубља естетска маркирања богатог пишневог доживљајног свијета. Да би се књига оваквог типа могла успјешно реализовати, аутор је прибјегао најкориснијој резолуцији: подијелио је на пјесничке кругове, њих десет. У тако замишљеном мозаичком облику обухваћене су најважније пјесникове стваралачке одлике, при чему се не мимоилази биографски аспект.

Разлог зашто је Ђорђевић одабрао Раичковића за предмет ове по много чему занимљиве монографије, треба тражити у његовом блиском односу са нутреним флуидима овога поете, који његујући лиричност српске пјесничке традиције срећно продужава и богати тзв. стражиловско наслеђе у тематима и форми. Ако смо вољни да тражимо, а то јесмо, родност и сродност Раичковића са најбољима из тога круга, онда би то били Црњански и Растко Петровић. Та стражиловска боја, поред Раичковића, нашла је златоносну нит и у поезији Ивана В. Лалића, Љубомира Симовића, Слободана Ракитића...

Ђорђевићево дјело ”Пјеснички кругови Стевана Раичковића” значајно је по видљивој концентracији критичког субјекта, који је смјело продро у интиму пјесникову, гдје се из једног акорда, благо лирски заснованог, рађају цијеле партитуре богатих сновних рефлексја.

Иако су за истицање и похвалу сви кругови у овој монографији, издвојићу по дубини и свестраности тумачења два: *Биће пјесме* и *Мапа поезије*. У њима аутор, у теоријској равни, тумачи разуђене слојеве пјесниковог израза, посебно у збиркама ”Камена уставанка” и ”Пјесма тишине”, које је Ђорђевић с разлогом именовао за изузетна дјела.

Да би се неко дјело што изразитије идентификовало, потребна је својеврсна предиспозиција за то. Њу тражимо у знању, али и у интуитивном нерву онога ко просуђује и мјери. У писању овог

дјела Ђорђевић се највећим дијелом служио методом естетичара, мање професора. Овај други метод сузио би стваралачку пројекцију Раичковићевог пјесничког дјела. Свео би га на формално тумачење. Ову сам монографију тако схватио. Истина, од критике се тражи суд, али уз услов да је у њега уграђен жељени услов аналитичког вредновања. Ја се лично залажем за слободнији образац критике, гдје се интуиција критичара не смије обуздавати претјераним формалним захтјевима. Тумачење сновне компоненте у нечијем дјелу, а она је видна у Раичковићевом пјесништву, у основи треба да буде субјекатска и да не обухвата само језичку или њој сродне сфере, него може имати и друге видове креацијског нагласка, по Ђорђевићевој квалификацији очуђујућег карактера. Пјесма изискује објекцију, али фасцинантно у њој мора посједовати првенство. Ђорђевић је наведени апликат апострофирао као *очуђујући* и *маштени*.

У Раичковићевој поезији фигурирају многа топонимска станишта, од Тисе до других одредишта. Они пјеснику служе као оса за укрштање субјекатских супстрата. Међу њима највећма егзистирају феномени *самоће* и *патње*. У тим феноменима смјештена је васколика енергија чулности и сензибилитета.

Многа Ђорђевићева критичка становишта помало нагињу филозофији. Јер ако нешто настаје као плод промишљања, разумљиво је наведено предочење. Кажимо да тајанство пјесникове самоће није ништа друго до тражење кључа модерне дешифризације унутрашњег свијета. У колоплету смисаоних и ритмичких односа инкорпорирано је пјесниково sluшање. Према њему критичар испољава висок степен уважања, држећи се индикативне Јунгове опаске да *пјеснички стварати значи омогућити да из ријечи зазвучи праријеч*.

Не знам ниједну Раичковићеву збирку поезије која се није бавила тихим разарањем властитог бића. Можда је то њен прави кардиограм. И кад пјесма молитвено звучи, не дајући јој повишен тон. Своју природу тишином брани!

Тишина је синоним за једну другу чујност. Рекао бих чујност за разне поларитете. Из њих се рађа надахнуће. Једнако за миље природе и усамљеништва. За њега прошлост не представља раздаљину. Она станује у бићу као њен врли господар, не затворивши врата за собом. Оно што има визијску арому, не пролази. Зато Раичковићева поезија еманира трајање као главну идиомску компоненту.

Пјеснику је дато да упија простор. У бићу се смањује обимом, али он ту живи, истина без лика, као доживљајна константа. По много чему значајнија од пуке физичке слике. Па иако се радило и о физичкој слици, Раичковић ју је пресвукао имагинацијским слојем. Ако бисмо ближе одредили карактер његових пјесама, учили бисмо да је то *немир мира*. Таквим га је учинио визијски супстрат. А шта је тај супстрат у моћи? Да скупља и шири завичај субјекта. Да га поетски артикулише.

Гледано са те тачке гледишта могли бисмо установити да је дух освајач простора. Свега онога што се у њему нашло - од биљне вегетације до подарених разломака свјетлости. Па ипак, не смијемо занемарити на њихов свепрожимајући додир са бићем. Са његовом

чулном и другом атласиком. Тамо се ситуира лирска разноликост и пунина.

Тихост у његовим пјесмама дозирана је блаженством. Међутим, она је стално на линији живота. Неки облик трансценденције који би хтио да докучи тачку вјечности, иако је она човјеков недосег. Пјесник је свјестан само чина пролазности, којој, ако се може, треба отети тренутке љепоте. Они се траже у њедрима природе - у трави и небу, које овај истински лирик походи кораком и оком. Само је у томе миљеу човјек сам себи довољан. Такво пјесниково осјећање није ли један од видова чисте ванвремености, упијене чулима у свој својој тихости.

Ванвременост у таквом стању духа "пресложава" се у пуну животност. Избија изнутра - из самог бића. А биће се управо препознаје по мапи своје интиме. У њу је Раичковић инкорпорирао тишину као неумитну саставницу езгистенције. Дао јој узастопност резигнантног манифеста: *Болне очи хоћу да посејем*. Природа је схваћена као (п)обожење и зато јој поета хрли као чину спаса. *Иако овдје не треба песма/ Ја добро видим: брда се плаве/ И морам да кажем: Сред зеленог/ Моје је срце тише од траве*.

Ако бисмо ближе одређивали природу Раичковићеве поезије, прије свега ону која прожета природом и њеним даровима, онда се тај приступ "великој господарици" не може одиграти без контемплативног уплива. Раичковић је пјесник природе, у коју је уткана дубока осјећајност. И та, друга страна, у изобиљу се преноси у ауторов свијет. Не као спорадична већ као круцијална креацијска одредница.

У тумачењима Раичковићеве поезије критичар не игнорише стварносни свијет, али га сагледава у функцији "подређења" имагинативном свијету као свијету заводљиве омаме. У томе свијету настају латентне силе, из чијег језгра се множе потајне слике чулних немира. Раичковићева поезија саздана је од таквих слика. Ђорђевић их сматра особеним, јер поред мисаоног садрже и веома уочљиве ликовне пенетрате. Разврставање Раичковићевог дјела по круговима и његово тумачење из модерног поетичког угла, обострано је корисно. Свестрано је освијетљена карактерологија ове поезије. Ту мислимо на освијетљење њене специфичне семантичке, ритамске и језичке одлике и значења.

Иако се може помислити да Раичковићеву поезију одликује лака лепршавост, она је сложене унутрашње структуре и прегнантне мисаоне слојевитости. У класичном облику пјесме поета динамизира лични доживљај, дајући стиху складну преливност и боју. Дакако, модерног дискурса. И рекао бих у својој суштини резигнантну. Пјесник бјежи у самоћу притајених тлапњи и вапаја. Феноменологију таквог стања критичар је сагледао као вид дубљих засјека у тамно понорје ствараочеве душе.

Ако у поезији Миодрага Павловића, његовог исписника, налазимо прекомјерну напрегнутост стиха, код Раичковића срећамо благу тихост. Попут стишаног мора. Код њега осјећање не сахне ни у једној прилици. Посебно кад походи богата станишта природе. Ако

се овдје мисли на страст, мисли се уједно и на израз воље. Сједињени нападају поље духа. Кад пјева о травама, небу или птици, поета се усредсређује на мисао која, садржајем и тоном, наведене теме својеврсно експлицира. И мекоћом се може исказати њихова јакост. Раичковићеве пјесме су потврда таквог респектног услова.

Доказ да се једно дјело разумјело лежи у критичаревој пристрасности према њему. Из простог разлога што он постаје пишчев спознајни субјект. У више поглавља ове монографије то је препознатљиво. Третирам врлином поступак када критичар за своје мисли узима мисли другог. Саображава их у захтјеву идентификације. Раичковићева пјесма, с обзиром да је у себи акумулирала визијску снагу субјекта, нашла је истинско критичарево посвојење. Ту највише мислимо на пјесме меланхоличног бруја, будући да меланхолија, у виду лишаја, приања за критичареву радозналост. Може то бити пјесма о сумњи, патњи, смрти ил неким другим тематима. Критичар слиједи пјесников субјект. Као у сонету "Пјесма и смрт". Наводимо њен сржни ехо: *Ова песма споро улази у тмину / Ја не видим више од ње помрчину / И осећам само тежки тамни звук*. Очито да пјесма нема других алијенација до оних који им је наметнуо субјект.

У Раичковићевој поезији Ђорђевић је пронашао присуство етичких својстава. Они су срећни подупирачи пјесниковог лирског заноса, чија се лепеза шири на више објекција. Па и на објекцију болног поимања стварносног свијета. Иако су опречни једно другом, патња и усклик, поета често у својој вокацији посеже за њима. У томе видим његову сраслост са тренуцима који су је породили. Не заборавимо да тренуци чине вријеме, тражећи своје рефлексе у огледалу простора.

Дужне естетске апострофизације Ђорђевић је оставио и у тој сфери. Монографија је обухватила најважније одлике Раичковићевог пјесничког стваралаштва.

Милица Јефtimiјевић ЛИЛИЋ

ПОТРЕСНА ЖИВОТНА ИСПОВЕСТ

(Невена Џаја, „Странац у својој земљи”, Београд, 2011)

Живот је попрште на којем се човек прекали или сломи. Мало је оних којима су околности наклоњене и који неокрњени проживе без великих потреса и искушења. Но, што су већи изазови, веће су и могућности да се човек развије, да спозна своје потенцијале, да пронађе смисао свог рођења и постојања. Његош је то дефинисао на следећи начин: „Нове нужде рађу нове силе“, а успони великих људи нас у то недвосмислено уверавају.

Позната је и дефиниција о табули рази, празном пољу, при рођењу које се потом испуњава садржајима и доводи до формирања личности. Има и супротних тврдњи да је све записано у ДНК ћелијама и да је дете од почетка личност. Једно је сигурно, околности налажу да се мора дорастати до задатак које живот пред свакога поставља.

Књига Невене Џаја *Странац у својој земљи*, можда потврђује и једну и другу тезу јер њена исповест показује да је од раног детињства била „своја“, са карактером који је оличавао вољу, амбицију и потребу за самопотврђивањем, а да су је судбинске околности ставиле на пробу у којој је њен карактер био од пресудног значаја за успех, опстанак, па и за уметничко потврђивање.

У свом првом роману *Мирис земље*, у којем се евоцирају сећања главне јунакиње на детињство у родној Руми, породични односи и туга коју доноси неспособност њеног брата да се (након губитка једине праве љубави која гине у саобраћајној несрећи) одбрани од порока као што је пијанство, ауторка завршава књигу ставом да је човек креатор своје судбине.

Међутим, у новом роману *Странац у својој земљи* та теза се донекле демантује, и показује се да животне околности понекад превазиђу вољу човека и зауставе га или у великој мери омету у реализацији својих циљева.

У сваком случају у обе књиге, а њихов садржај се прожима и надовезује, основна тема је живот у иностранству, распетост између дома у завичају и дома у туђини, борба за самопотврђивањем и

опстанком, криза идентитета бивших Југословена по распаду земље, последице ратова на бившем југословенском простору и судбина жене која сама успева да подигне децу и оствари своју личност.

Обе књиге писане су у првом лицу, у реалистичном проседеу, са правим именом ауторке и представљају истиниту и потресну повест, конкретног, реално проживљеног живота. Прва је у знаку реминисценција на срећно доба детињства и младости проведених у скромном дому, али богатом окружењу пуном разних нација и култура где се све несебично делило, и радост и патња и где се човек никада није могао осећати усамљеним. Ипак, мале средине имају своје законитости и последице које из тога произилазе. Син је као и код већине балканских народа централна фигура породице, мајке чак и не скривају ту посебну наклоност према мушком детету, на рачун оне према кћерима. Ауторка то тумачи као егоистичну (можда и несвесну тежњу да увек удовољава детету које ће се на крају у старости побринути за родитеље јер кћерке удајом стичу нову породицу. Можда је у већини случајева заиста тако, али могуће је да се мушка деца фаворизују због повољније позиције коју су унутар патријархалних односа имала у односу на женску.

Развој романа, обе књиге се могу тумачити породичном сагом у два дела, показује да је син изневерио очекивања, чак нарушио углед породице, а да је кћер преузела његову улогу и на крају од мајке добила признање и молбу за опроштај због погрешног става.

Писање често долази као потреба самосагледавања и преиспитивања. Невена Џаја, као личност која никада није имала дилема и увек ишла за јасним циљевима које је себи постављала, а такву је срећемо у обе књиге), иако из мешовитог брака никада људе није друкчије делила осим на добре и лоше. Када је требало, а то се нарочито осетило за време рата деведестих година прошлог века), прискакала је у помоћ свима који су били унесрећени. Организовала акције солидарности, помагала деци без родитеља, стизала свуда где је било нужно.

У жељи да се њена књига не чита као фикција, већ као право документарно штиво, она своје исповести документује исечцима из новина, фотографијама на којима се види њено несебично пружање помоћи у многим срединама бивше Југославије што јој је донело посебан углед у свету.

У књизи која има изванредних описа разних средина, посебно се издвајају потресне приче три силоване жене које су биле жртве иживљавања по националном или верском основу... Нарочита вредност ових књига Невене Џаје и лежи у томе, да се жртве заштите и да се жигосу кривци... Но, она се не труди да тражи кривце да би им судила, она само описује ситуације произведене из једне идеологије која је људе сучелила и из њих измамила оно најниже. Рат је од свих учинио губитнике, неко се и обогатио на рачун туђе несреће, али нестало је мира који није имао цену, односа поверења међу људима без обзира на то како се зову и одакле су..

Елем, Невена Џаја, која је стално ишла напред, преварена од мужа коме је хтела да створи боље услове за живот радом у

инострaнству, злоупотребљена и од другог супруга којегa је неговала иако су формално били разведени, ипак проживљава праву љубав упркос свему што јој је стајало на путу...

Та мудра, храбра жена, која је стицала поштовање и пријатељства због своје озбиљности, рада, никада није стајала збуњена пред животом... У годинама када се одлучује о ономе на крају, она први пут има дилему: где у вечности боравити, уз мајку, у својој земљи чији мирис је осећала и у свету, или тамо где су јој синови, унуци...

Но, у једно је била сасвим сигурна кад је почела писати,, вредело је поново проживети свој живот са свим радостима и тугама и „преселити“ га у књиге, нека ту остане истина о борби и немирењу са постојећим, са зверима у људском облику, о успелој тежњи да се стигне даље од себе и да се лепота коју је поклањала другима изнова пробуди у сваком новом читању њених потресних књига.

Патријарх Павле

Ђуро МАРИЧИЋ

ТИХО УМИРАЊЕ

(Мирко Демић: ПО(В)РАТНИЧКИ РЕКВИЈЕМ, Агора, Зрењанин, 2012)

У издању „Агоре“ из Зрењанина, изашао је роман познатог српског књижевника са Баније Мирка Демића који ће донијети узбуђење и немир националистички настројеним књижевним духовима издресираним оспоравањем и одлучним да не виде оно што виде, да не знају оно што знају, неспремним да погледају истини у очи, суоче се са стварношћу, прихвате историју онаквом каква јест, жељних и спремних једино да је прекрајају и подешавају према својој замишљеној бајци, идили какву су болесне емоције смјестиле у свој нестварни свијет и његују је и претварају у мит.

Нажалост, стварност је управо онаква какву је види Мирко Демић, који је осјетио сву суровост бесмисленог прије братоубилачког, пљачкашког и истребљивачког рата, него домовинског, ослободилачког и бог те пита како га желе приказати они који су уништили један народ, отели му све што се отети може и вођени незајажљивом похлепом настављају пљачкати свој властити народ, и према упутствима разних вањских лопова, пробисвјета и модерних колонизатора, разарају ту лијепу земљу.

Умире Демићева Бабанија! Живот јој законом загарантиран, provedбом закона на смрт је осуђена и нема тога бога који то може спријечити, Домовина и Европа су тако одлучили и тако ће бити. Нијемци требају сировине и они морају доћи до њих, било војском било политички. Преустрој Европе одвија се онако како то хоће Нијемци и Американци. Једна мала Бабанија и њена судбина, ма како окрутна и немилосрдна, за мноштво Европљана и осталих житеља свијета, сасвим је невидљива, и неважна!

У овом роману Демић се не бави ратом, није он ни хисторичар, он је прије свега умјетник који види и одсликава последице рата. Пропадања једног дијела земље, Комшилије, свео је на анализу покрајине Бабаније, па на још уже подручје, на село Сврачији Закутак и његове до апсурда разријеђене становнике, повратнике који су се ту вратили да умру тамо гдје су гробови њихових очева, дједова и

прадједова, гдје су некада, у недалекој прошлости, имали све, а сада немају ништа.

Ништа свијетлог нема у овом реквијему, све је обојено сивим нијансама које се претварају у црну боју коначног нестајања остатака једног народа, Сусједстанаца, који су заједно са Комшилијанцима, задњих неколико стољећа војевали за заједнички опстанак. Сада су, завађени, потицајем извана, неразумно, упустили се у међусобни рат, чије су последице страшне. Разорена земља, уништена привреда, опљачкан народ, опустјела огромна подручја Комшилије, одјездили без повратка валови младог дијела народа, расутог орканом свјетске повијести свуда по глобусу, народа Комшилијанског и Сусједстанског.

Наратор ове зле судбине, своје и својих сусељана, је учитељ Симеон Малобабић, повратник из Сусједстана, камо је избјегао, заједно с фамилијом 1995. године, пред метлом „Олује“. Тамо су их били населили у јужну покрајину да „поправе крв“ анемичном свом становништву, које је онемоћало и не може се одупријети агресивности оних који настоје присвојити тај дио земље. Симеон је доживио опћу животну калварију, жена, Комшилијанка, му је умрла, кћери се поудале, он без посла у свом звању, јединог којег је знао обављати, био је присиљен на физички рад, товарио је ђубар у тракторску приколицу и разгртао га на њивама сеоског богатуна. Вријеђан и понижаван, усамљен, потражио је спас у повратку на Бабанију и цркавици, сиромашној пензији.

На Бабанији Симеон Малобабић налази стравичну пустош, нешто мало усамљених остарјелих људи, подивљале закоровљене њиве, спаљене куће, најезду шума на некада цивилизирано подручје, агресивну дивљач. Пензије повратника су тако мизерне да не могу с њима ни живјети ни умријети, а хуманитарна „утањила помоћ“. Такву ситуацију користе вјерске организације. Особито је агресивна Баптистичка црква, која нуди помоћ, али је увјетује превођењем у своју вјеру. Пастор проналази оданог сурадника у бившем шумару Николи. Овај није бјежао, склонио се под окриље међународних снага док не протутњи оно најгоре, вријеме пљачке. Николи су људи добро познавали па уз његову помоћ нова Баптистичка црква лакше дјелује, најприје је у Николину селу саграђена Баптистичка црква, а затим по Бабанији још седам. Наравно, промућурни дједа Никола, налази у свему томе свој интерес. Данас када је „све утањило и умањило“, добро му дође новац и храна коју му као протууслугу нуди пастор.

Као што нико неће признати да је курвин син, ни дједа Никола не признаје да се придружио онима који на овај или онај начин разарају остатке бабанијског сусједстанског становништва.

„Посебно су заинтересовани за оне из мјешовитих бракова, којима крв ни свијест не да да се приклоне некој од постојећих страна“, каже Никола, тајећи своју улогу у овом процесу уништавања Бабаније.

Крчма, свратиште „Код Василије“, или „Камењара“, је важан пункт у Сврачијем Закутку. Када повратници не наврате у посјете један другом, нађу се код још ускуване и непрестарјеле новопечене крчмарице, Василије, бивше тајнице школе, у којој је прије рата радио

као учитељски мјешовити брачни пар Симеон Малобабић и његова жена.

Василијин син, чистокрвни Сусједстанац, који је живио у главном граду Комшилије, Загробју, нашао се у њеној војсци, док је мајка остала на подручју с којим су загосподарили Сусједстанци. Тако је Василија успјела сачувати своју имовину од плачке једних и других. Од сусједстанских плачкаша је спашавала она, од комшилијанског ауторитет њеног сина, њиховог војника.

Кроз 24 поглавља, својеврсне кратке приче, Демић је провукао судбине повратника, упропаштених људи, и оних малобројних који су на разне начине успјели преживјети „чишћење терена“. Кроз њихове судбине, врло увјерљиво је оцртао усуд Бабаније. Гашење живота! Његово нестајање. Оно што нису успјели војска нових демократа и ригидни ратни истребљивачки закони, препуштено је, послје рата, да учине природа, старење и нестајање Бабаније.

На рат се Демић осврће узгред, кроз приче о судбинама својих јунака, оних који су га преживјели и оних попут глухонијевог Андрије који је нетрагом нестало. Андрија у свом несретном животу као да је проклет од бога и врага, могао је, када је желио објаснити било шта било коме, испустити само застрашујуће крикове. Није хтио бјежати, одлучио је заједно са стадом оваца дочекати комшилијанску војску. Што би његово стадо без њега? Андрија је „коллатерална штета“ како каже идиотска синтаagma модерне демократије, за коју је злочин, по њеном „схваћању“ сасвим дозвољен и оправдан ако се чини у њено име и њену успоставу.

Кроз Демићев роман дефилирају страдалници разних карактера бабанијских избјеглица. Већ у раној фази свог избјегличког живота и стваралаштва аутор се почео бавити тим карактерима када је у листу ПРАВИ ОДГОВОР имао своју колумну. Касније је те своје написе сабрао у књигу СЛАЂЕЊЕ ГОРЧИНОМ. Он их сам не подводи под књижевна остварења иако они без икакве сумње имају солидну литерарну вриједност. У тим студиозним цртицама дошла је до изражаја пишчева сјајна моћ запажања, читаоци су их пратили с великим занимањем, препознавали су у њима себе и познанике.

На лијеп начин, стрпљењем вајара, књижевник приближава читаоцу лик и личност наратора Симеона Малобабића. Преко објашњења имена и презимена, надимака, те породичних несрећа, врло пластично се, као из магле изронила, оцртава његова силуета, да би преко разних детаља она попримила поуздане обресе патника, симпатичног, беспомоћног страдалника.

Филигрански прецизно, у лирски обојеној прози, Демић је остварио поему смрти као крешендо рата и са последицама тог урагана чији се досези временски не дају сагледати. Једнако се та људска бујица сручила на главе обичних људи, побједника, Комшилијанаца и губитника, Сусједстанаца. Сви су они у коначном збиру велики „коллатерални“ губитници. Ни Иво, Комшилијанац, не налази оно што је очекивао да ће добити ратом. Његово доселење на Бабанију, из Посавине, међу повратнике Сусједстанце, уселење у празну њихову кућу, иако се чинило, уз сву механизацију, и стадо

крава музара, да га је загрлила срећа, животна збиља далеко је од испуњења снова.

С временом су га мјештани Сврачијег Закутка прихватили, али када њега и њих, у „Камењари“ обузме „ракијска нервоза“, ипак долази до варничења. Тада, уз хвалисање, проговоре и увриједе. Говорећи о бјекству Бабанијаца Иво рече:

– Било би вам боље да сте ме дочекали са буклијама него са карабинима. Не бисте своје славно стругање преко Унса правдали издајом и нашим савезништвом с Америма.

– Чак и да смо вас тако дочекали, не бисте нам повјеровали да ракија није отровна – увјеравао га је Дмитар.

Никада дођош није у потпуности прихваћен. Иво није издржао у средини гдје се „једно говори, друго мисли, а треће ради...“, у којој је увијек морао да „показује само једно своје лице, док је сва друга кривотворио.“ Нестао је без поздрава, не налазећи нигдје мира ни среће, пуцао је сам себи у главу. Тек мртав је постао „наш Иво“.

Увјерљиво је приказана личност Стевице Првовјенчаног, стихоклепаца, који се, као повратник, наставља борити за своја права и не признаје поразе.

Сусрет у Фонду са момком из мјешовитог брака, мртвих родитеља, донијет ће Симеону Малобабићу нова искуства са невољама. Момак се непрестано мора прилагођавати сад овом сад оном, уз прикривање идентитета. Дотиче се аутор и оних који су промјенили националну припадност, Комшилијанаца бивших Сусједстанаца, којима нико не вјерује, чија промјена националног идентитета није ништа битно промјенила. Донијела им је презир бивших сународника и неповјерење нових!

Људи који се нису снашли као бјегунци у Сусједстану, враћају се у свој родни крај, за који су везани рођењем, емоционално, одрастањем, школовањем, некадашњим радом и друговањем са родбином и пријатељима. Долазе са осјећајем да не припадају тамо већ овдје, Бабанији и Комшилији. Тешко се мире с чињеницом да су ничији људи, да су сувишни и ту и тамо. Био неко од њих из Сврачијег Закутка или неког другог села из околине Вароши, сви су притиснути истим невољама. Могу се само надати у боље, а бољег нема!

Тодор, подругљив и непомирљив наставља свој рат са свима. Он је и даље пријављен тамо у Сусједстану и овдје у Комшилији. Свагдје је он први када треба добити некакаву помоћ, у храни, одјећи или било чему другом.

Ти људи су често углавном предмет манипулације. Они су потребни властима обе ове државе да се приказују пред међународним организацијама као њихови душебрижници. Они као да су пресађени овамо у немогуће увјете, у пустош Бабаније, покушавају пустити нову клицу живота у немогућности за опстанак.

Илија је једину своју имовину, комби, регистрирао, утемељио је своју превозничку фирму „Илија – транс“. Сриједом, када је сајмени дан, превози народ из Сврачијег Закутка у Варош. Његова је релација и од родног села до главног града Сусједстана. Тамо му живи и кћерка, професорица књижевности, удана за тамошњег човјека, с

којим се Илија не слаже. Илијина жена је остала тамо с кћери, она и не помишља да се врати на Бабанију. Илија је усамљен као вук у планини.

По пустоши Бабаније лутају разни пустолови, готовани и модерни пљачкаши, траже, довијају се, последије темељите, свеопште пљачке, има ли још нешто за опљачкати. И зачудо, људски дух је безгранично довитљив, он открива могућност и тамо гдје је она, чини се, већ сасвим исцрпљена. Удружили су се некадашњи ратници, љути противници, Емил и Милета, својевремене радне колеге. Оба подједнако склона лоповлуку. Емил, с добром пензијом ратног комшилијанског официра, удовац без дјеце, примио је Милету у свој скромни кућерак. Овај је све напустио почетком рата, у Загробју је оставио фамилију, стан и посао, жена му се преудала, кћи одмаглила са „антиратним активистом“, син се приженио удовицом с дјететом, Милета остао без игдје ичега. „Постоји непојмљива солидарност и прећутно разумијевање“ између бивших супростављених ратника.

Њих двојицу је везивала ракија и лоповлук. Емил проналази купце, а Милета им продаје туђа имања и све што се може продати, као да је његово. Каже купцима, одлучио је да све распрода, јер му је „доста свега.“

Међу тим шаренилом ликова појављује се и Дон Блогер, младић са компјутером, из Сусједстана, који се служи са интернетом и врши „проповјед ћутањем“. Варошани га оптужују да проповједа велики Сусједстан.

Демић често једном једином реченицом опише неку од бројних личности, пронађе неку од есенцијалних карактеристика која прецизно оцртава њену особност, као овдје у „Чепркалу“:

„Како је у послу био много мањкав, виоглав и недоречен, у разговору постајао је слаткорјечив и благоглагољив“.

Ту посебност писац је наговјестио већ у књизи „Слађење горчином“, 2008. године, у записима о својим сународницима, објављиваним у листу „Прави одговор“. Она је задржана и у овом роману. Луцидно запажање детаља у карактерима, њихово дочаравање са чим мање ријечи, просијавање кроз густо сито, одабир и лоцирање на право мјесто, то су битне карактеристике овог рукописа. Личности су толико пластично приказане, чини нам се да их можемо додирнути, да ти људи сједе с нама док читамо књигу, уз ракијски котао или у „Камењари“.

„Иако и без кучета и мачета Чепркало је био похлепан за читаво село“.

Заиста је прича о Чепркалу мајсторски испричана, тешко јој је наћи премца у нашој савременој књижевности. Може се поредити са Матавуљевим „Пилипедндо“ или неким Кочићевим причама.

Није у овој бабанијској пустоши подивљало само ово мало народа. И овце некадашњег поштара, највећег швалера у Сврачјем Закутку, Душана Силног, бјеже од учитеља Симеона Малобабића, а лижу сол из руку свог власника. Чудак је и Турбо-поп, с којим Симеон не може проговорити ни коју ријеч, у сталном је трку. „Таман што издржи до краја присуствовати затрпавању једног гроба, а већ стиже

глас са вијешћу о умрлом на другом месту...“.

Дирљива је Симеонова прича о жени Марици, животу с њом и њеној смрти. Иако је она била Комшилијанка, против чије удаје за Сусједстанца су били и њени и његови, њихова је љубав сломила све отпоре и по цијену удаљавања од једне и друге родбине.

Демићев је роман специфичан, саздан од кратких прича о невољницима, повратницима, од којих би свака могла стајати као засебна цјелина. Ипак повезује их једна снажна међусобна веза простора на којем се радња одвија и нити заједничке несреће, које се међусобно испреплићу и творе компактну цјелину.

Ту је и поштар Златко Комшилијанац, који код Ђуричка, на улазу у село, када се иде из Вароши, увијек свраћа два пута. Најприје подијели пошту, а затим сврати на чашицу разговора. Ђутљиви Ђуричко живне када дође још неко трећи. Са Симеоном једва протисне коју ријеч. Сада је и Златко ту. Наиће и разговор о бабанијској пустоши.

– Али, Ђурашко, добро знаш да их ја нисам отјерао...

– Ма, сигурно сам то учинио ја. Или смо сами себе отјерали? – надмудрују се Златко и Ђурашко.

Једини свијетли тренутак у животу Симеона Малобабића, након његовог повратка, је сусрет с дјечаком Малим Радојицом, у Сврачијем Закутку, на Релић врелу. Донијело му је помисао да ипак није све пропало.

„Овде, у овој бестрагији нестанак сваког божијег створења из корена мења устројство постојећег поретка и уноси тескобу. Чак и када угине мачка, иза ње остаје празнина коју свако од нас може да опипа рукама.“

Пљачкаши никада немају исто лице, оно је многоструко. Сваки пљачкаш има своју склоност. Етнониције је поријеклом из Сврачијег Закутка. Ту му живе родитељи, он у Загробју. Долази овамо сваког викенда, претура по напуштеним кућама и имањима, пљачка све етно-предмете: „српове, преслице...коњску орму...брначе, плугове... ради систематичније него губари...све те предмете спашава од пропадања... ако их не узме он учиниће то неко други...“.

И све то продаје људима који су успјели да се којекако „домогну добрих пензија, па су, из досаде поотварали гостионице уз бабанијску магистралу.“

Домаћим Тошан, с којим Симеон испија по неку ракијицу, чоканчић, упознаје свог госта са Етноницијевом страсти.

„То је болест. Сјећам се да су у исто вријеме ови наши Закучани у рату претурали згаришта комшилијанских села и отуда доносили чак и зарђале ексере вјерујући да ће и они једном послужити некој сврси.“

XXI поглављем „Добра коб у ловиштима Бабаније“, Демић је скренуо пажњу, на веома снажан начин, огорчен, оптужујући још један облик понижења тих ојађених, упропаштених и обезљуђених људи, повратника. Ради се о ловиштима даним у концесију новопеченим богатунима.

„Господин Дотепенец је пре неколико година од државе купио половину Бабаније у облику десетогодишње концесије, постајући

тако господар живота и смрти на целој њеној територији, власник све покретне и непокретне имовине, чак и неба, Бабанијски Господ Бог.“

Живјети у Загробју, а имати ловиште на Бабанији није могуће без помоћи тамошњих људи.

„Унајмљени хајкачи раде све а по потреби и лају и апортирају, урлају не би ли се дивљач дигла са својих лога и из каљужишта, а онда прикупе ловину и довуку је до мјеста доступних џиповима ловаца.“

Господин Дотепенец, полиција и други државни органи, задужени да „реметилачки фактор“, сусједстанску биједу, држе под сталном контролом, лако проналазе међу биједницима своје сураднике, доушнике, као и вјерске секте које се агресивно убацују на Бабанију. Човјек који је у рату помогнут генетском компонентом, стекао нагон убице, вољом државе, дошао им је на праг да их држи у вјечном страху и покорности, да му служе, појавио се нови, средњевјековни властелин.

Супротност Господину Дотепенцу, у односу према животињама је Симеон Малобабић, који се спријатељио са вепром Мигудом. Није могуће пријатељство између животиње и Дотепенца, који је свој нагон убице људи замјенио нагоном убице животиња, али је могуће са повратником и дивљачи, можда зато што дијеле нешто заједничко, одстријел и страх од њега.

Можда је, у читавој патњи, најбољи опис стања у којем су се нашли повратници, мисао на крају XXIII поглавља . „Данас је туђе сунце на туђем небу. А испод таквог сунца и неба стојимо ми – туђи људи.“

Читаву патологију међусобних односа и суживота, Бабанијаца, Сусједстанаца и Комшилијанаца Демид је изразио кроз мисли Симеона Малобабића на крају књиге:

„На будућност не помишљам, пошто је немам... Овдје су се туђи храмови презирали више него што су се вољели властити, туђа вера унижавана тврдокорније него што се своја узносила. Своја се висина градила на туђој нискости, сопствени се гад правдао туђим, своје садашње зло само је изговор за туђе јучерашње...“

Најбоље је Симеон Малобабић описао данашње стање на Бабанији; „А најтеже је чути тишину која сипи испод нашег жрвња људског одсуства, сасвим различиту од сваке друге тишине и сваког другог непостојања.“

Чедомир ЉУБИЧИЋ

ЧУЈНИ ТРЗАЈ ЛИРСКЕ ЖИЦЕ

(Иван Лаловић, „Лептирице и остала чуда”,
Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас, 2012)

*Постоји само лепота, а она има
само један савршен израз – поезију
(МАЛАРМЕ)*

За потпуни доживљај љубавне поезије потребан је срећан спој прецизно израђеног психопортрета стварне ситуације и начина прилажења машти. Није мали број људи који нису у стању да схвате универзалне истине на директан начин и зато су плен својих страсти. На пример, људи испуњени амбицијом или обузети жудњом, налазе се, практично, у својеврсном интерлудијуму емоционалне дислокације, тако да, врло често, знају да потпуно искључе сваку идеју о реду и усмеравању. Песнику не преостаје ништа друго до да ради са таквим запаљивим материјалом страсти и слика, и да је користи у добре сврхе. Како то паметно да спроведе? Он, може у тој својој посебној материји имитирати законе божије и људске, и помоћу новотарија и чудеса тако је вешто саставити и побољшати да сваки ментални склоп буде потпуно обузет тим здравим садржајем, уместо рђавим идејама.

За такав подухват сврсисходна је свака поетска жанровска одређеност, али чини се да је најделотворнија, у том мукотрпном послу прилагођавања тривијалних стања духа апсолутно чистој и узвишеној емоционалности, управо, љубавна поезија.

Више је него јасно да је већ етаблирани песник Иван Лаловић (Београд, 1975) тога био врло свестан када се одлучио да направи избор љубавних песама из свог целокупног досадашњег песничког опуса. *Лептирице и остала чуда* представљају и идилички уклопљено занатско мајсторство и прожетост еруптивним канонадама сензибилности и игре, прецизно уочене ситуације и позитивистичког слављења радости које доноси живот, као и живота самог.

Лаловићеве *Лептирице* краси ведрa снага, самопоуздана сила и крепост. Песниково једино надахнуће, које и твори ово дело, је једна жена. Смирена, достојанствена, сензуална, величанствена и

јединствена.

Са песмом *Реч си* добијамо спознају да песнички фокус може бити усмерен на песничко осветљење духовношћу кроз опесију женом која доноси разлоге за мисао о лепоти скривених кутака љубави, оних чаробних и тајних места када сједињење два сродна срца задобија колорит веселих, а пригушених боја слично као у песми Јована Дучића *Дубровачки мадригал*.

Уз песму *Јутарња* долазенам и нови докази да минималистички поглед на брзо пролазећу секвенцу која испуњава душу, а будним по ваздан чува ватру уобличеног естетизма, и на највиши пиједестал сједињености ставља најпростије рационалне покрете вољене особе са снагом ништа мањом од оне коју доноси чежња и најпосле страст. У анализи Лаловићеве песничке вештине постаје обавезно поменути хемију између реченог песника и метафоре. Лаловићев таленат да утка метафору директно је пропорционалан аутентичношћу, а њен продор на местима где се то најмање очекује говори о трајној и неискорењивој способности да се непривлачни призори могу обући у најскупоценије рухо речи. Таквих примера има много, али свакако је неизоставно поменути неколико.

/Лижем крв зрелог пролећа/

*/Пробуде је тамнопути умивачи
Улица
Док шмрковима потискују колебања/*

*/Муве су појеле облаке,
експерименталну поезију
комадају мачке /*

Песмом *Не видим Баново брдо* лако ћемо доћи до закључка да је љубав на широком платоу слављења живота, светлост која најјаче сија, која најдаље обасјава, не због својих митолошких или исторцизмом испуњених глорификација или истина, већ због ситних брига које је чине великом.

Из антологијске песме, надалеко чувене и неизоставне *Белисе* избија еротизам који књигу *Лептирице и остала чуда* освежава мужевно, снажно, опсесивно али, ипак, са мером за осећај задивљености лепотом жене која песмом и појавом сублимише малоречивост и велику кнедлу у грлу.

*/ Стихови класика
јесу њене дојке,
које могу да онесвесте
далеку тачку свемира /*

Иван Лаловић у свим својим књигама показује истанчан осећај за фотографско хватање и тренутка, и претапање у слику која обилује живом, готово опипљивом илустративношћу и снагом да за

трен преокрене наизглед прозаично у импресивно.

Песме из књиге *Лептирице и остала чуда* нуде непобитне доказе за ту тврдњу:

*/ Београд на реверу
носи руж њеног
присуства/
Из песме Више од холивуда.*

*/ И све док буде
говорила Шантића
немирним хуком Неретве
у мени клепсида
остаће непокретна/
Из песме Часовник.*

*/ Премали је то кофер
За осећај слободе
Који дају ови зидови/
Из песме Кофер.*

Иван Лаловић је песник коме је подједнако важна и тема и вештина обраде, а употребу стила усмерава према општој емоционалној сврси поезије. Заправо, Лаловићу је знатно више важније задовољство него сагланост са правилима. Чудо и вероватноћа морају сарађивати. Ипак, питања занатског умећа долазе свакако на друго место, а прво је мудар избор сижеа; јер наше доживљавање песништва само је копија нашег доживљавања стварности, и од те чињенице зависи први утисак.

Користећи се снагом страсти и слика за привлачење пажње, Иван Лаловић добро промишљеним поступком додаје већ присутној врлини поезије позајмљену особеност побожне и истине поуке. Тако вешто искоришћеном маштом успешно показује моћ поезије, и уједно користи највишим интересима поетизованим, мислећим и радозналим људима. Поезија је добро лудило, које истерује зло лудило. Лаловић је овлашћен да истраје на том путу, јер песник је као и земља, може произвести само оно за шта је добио семе.

Миодраг Д. ИГЊАТОВИЋ

ПРИЧАОНИЦА У ПИРАМИДИ

(Никола Цинцар Попоски: „Топот ата”, Арка, 2011)

Још и данас, градитељска умност твораца египатских пирамида није, с обзиром на степен развоја грађевинске механике, разјашњена. Са истим „мукама” градитељско песничко умеће (или интуицију) значајног песника на српском језику, Николе Цинцар – Попоског) тегобно ће се одгонетати. Шта је све „стало” или од чега су све постале ове невелике бројем графема песме, у подоста обимном поговору „из свепоглупља ка Видослуху; Н. Ц. Попоски: Топот ата”, покушао је – добрим делом и успешно – да одгонетне поглавито у лингвистичкој равни Милан Младеновић од Лужнице. Сам Попоски у циклусу „Топот ата” бр.3. Каже: „Чудна је прича о причаоници у пирамиди”. Лингвистичке елаборације језичког палимсета, што све ове (као и многе у другим књигама овог песника) јесу, заиста је оно „расчуђавање” језика о којем су писали још француски надреалисти. Али, можда је контекстуална изјава сомиотичара Минковског о тзв. „мирису” и семантичкој прошлости језика нешто попут путоказа у „средиште земље”: епицентрално језеро читаве ове лирике. Минковски, наравно, мисли на археологију језика, на рудишта и зрење, како би В. Попа рекао „у кори времена”. Стога су недостатне како лингвистичке, тако и тематизоване опсервације, па и сам поговарач с разлогом каже: да тек детаљнија истраживања и то по ингарденовско - јунговском сценарију можда (можда?) могу да откључају већи део овог, као плод вулканских седимената, потеког археолошког „хербарија”...

Зашто спајамо неимарство пирамида са поезијом песника који уплиће у горијевске чворове многовезно поетско плетиво? Па... зато што је све то стваралашка заумност, кроз који језик проговара језик проговара својим опализацијским и синестазиским унутрашњим, (надасве) говором. И то – у распону од наслеђивања националног „топота” прошлости, до упута на Флојда: као да песник оставља знакове да по тим архетипским социумима кренемо у тајанствено засвођене одаје славено – православне и, претежно, српске историје.

С друге стране – све саме колонаде божијих монада, сведених на амулате ликовног симболисања. Попоски би да стигне, каже у песми бр. 24. истоименог циклуса до “дна” које “још није наслућено”. А кад (Песма бр. 20.) именицу “добро” (у смислу вредности, имања и добитка) стави у знаке навођења, и тиме је окрене у супротност, онда нам је јасно да су пре свим тим “потчињени и владари”! Одувек је Хомо Сепиенс чаровитост и мистику егзистенције желео да некако “поједностави”: кроз Веру и Цркву, кроз Владара и Народ, најзад, кад је осетио по свему немоћ – обратио се Свемоћном Богу Створитељу! Ако нико нема, па ваљда ће он имати одговоре и утажити мучнине мислећег “раба”?! Шта, примера ради, знамо о Национу, кад само још можемо да чујемо (“Говори црквењак Ште цркве”, 1.) “топот ата / све дужи и гласнији”, а “ближи нам се Бездан / са губитком прошлости / и сакаћењем ума”? Прошлост и народа, па и тзв. Историјског Човека, толико је далека и невидљиво зарушена да је “дно рушења / старије од цркве / мудрије од Тотога” (25. песма “топота ата”). Читава ова поезија је, заправо, изгрцана, како Пооски каже у 13. песми, као “спас у разговору са собом / енигматичном кулом”! Анализе на нивоу семантичког поља, на пример те “енигматичне куле” само, траже експликацију дужу од омањег есеја. Човек – песник је, дакле, оклопљен као кула, а његов Универзум је, шта друго, него Енигма! (У старом грчком језику математичким појмовима су именовали тргове јер – и лингвистика је у ствари математика, па зато и Трг Синтагма...)...

Читаве филозофеме обима само једне синтаксичке јединице можемо итекако да бројимо и бројимо у овој невеликој, али прегустој поетској књизи. У 12. песми нпр. песник каже: “Они су овде настајали и нестајали / у зависности од дебљине сенке у мишљењу / ломљења глагола” и сл. А ми трагамо за корењем настанка речи – баш као и Дерида и Лакан за предговором. Јер – после тога настаје и као паучина све прекрива Метафизика! “Иако већ давно беху заборављене речи”, каже у 8. песми песник. Али – шта су оне значиле и којим говором и коме говориле? На почетку овог циклуса постоје “Они из Велике воде”, а језик треба тумачити чак и у “светлу градње гробова”! Све је, дакле, тајанство знаковности и смисао тих порука је као симболична Борхерсово – Екова Библиотека у којој је “упакован” језик живота. Заправо – само живот! Тематски кругови ове поетске “пирамиде” су заиста једна Александријска библиотека, погубљена, иако још жива јер њени знаци су “грађа гробова”, а потмули топот векова одзвања као мистична коњица којом векови језде кроз народе, нације, хује кроз свете књиге, роморе са усана Бога Створитеља, отварају се или скривају као Не – Свест, као брујање инструментал – вокала... У 27. песми, Ја – Его песника је у ствари исповест Сизифа: он је распет између Вере и Бога, две Свете Девице, али

Поучени од њих
опседнути сумњом позвали су ме
да се одредим спрам других отпадника
заузврат обећали су трајну дозволу
за ношење чистоте духа
и вечно дружење с Кафком и Орвелом

Мисаоном човеку нема опроштаја што је светлост ватре
откинуо од богова! У 29. песми њима је:

укинута могућност
да хране голубове
посматрају лет птица
ослушкују цврчке
намигују моравима (...)

Заиста је нова поетска књига, ферментирана до огољења на сам супстрат, Николе Цинцар – Попоског како сам каже у 6. “говору Црквењака Прве цркве” (Композицијски нова књига Попоског је саздана од фрагмената – трактата, са читавим калеидескопом персоналитета песничког субјекта) једне драматичне “каже неказане”! Тако Попоски (не) пише: он, заправо, записује неке гласове из дубине времена и сопственог егзистенцијалног вртлога, из светитељских мислосрђа наговештаја истине, химничких погледа ка Господу, па све до топота векова кроз национ, али и непрозир времена у којем Ово Данас је, у ствари, Оно Јуче је Данас Прошлости, а Прошлост непрозир који се, као енигма, раскошно “башкари” у – како би Минковски рекао - “честарима” семантике, а Лакан или Дерида – у прошлости која окива у робовски грч и тумаче и тумачење казне без осуде, али и – невиности без одбране. Дубоко је језгро, не само у лингвистичким арабескама, већ, пре свега, у непрочитаној филозофији нашег битка. А пошто се поетско и вреднује неказаним, то ове песме, и после ишчитавања, остају као... нерешене загонетке!

Нада КРЊАИЋ-ЦЕКИЋ

ЗАБОРАВ НА ДОЖИВОТНОЈ РОБИЈИ

(Беата Ниман „Мој добри отац“, Службени гласник, Бгд, 2012)

*Човек је племенит, пожртвован и добар,
јер само то га разликује од свих бића, која познајемо.*
Ј. В. Гете

У свеопштем развоју људског друштва уз високомерљиве преображаје у схватању човека, непресушна је људска тежња да се достигну најхуманији висови, јер су људска слобода и живот највише овоземаљске вредности. Књига Беате Ниман „Мој добри отац“ која је у СР Немачкој доживела три издања, а код нас се појавила ове године у преводу Љиљане Глишовић, у издању Службеног гласника, најбоље сведочи и потврђује наведени цитат. Ова књига доказ је, да су деца најбоље судије својим родитељима и да им они никада не опраштају почињене грешке. У поднаслову стоји, да је у књизи описан живот са очевом прошлошћу, тј. предочена нам је злочиначка биографија њеног оца, ратног злочинца. Наслов звучи помало опорно и сатирично. Придев добар употребила је ауторка само једном у наслову, а именицу отац на 200 страница књиге преко 200 пута, али нигде не наилазимо на топлу децу реч „тата“. Поднаслов жигосе очеве грехе, јер је кћери натоварен родитељски грех, која, као дете носи крст својих грешних родитеља, пошто је њен живот урамљен очевом прошлошћу. Књига је написана публицистички, поучно и потресно. На фасцинантан начин ауторка кида трагичне окове ћутања и заташкавања једне велике породичне тајне током свог одрастања, вршећи тако обдукцију проживљених лажи и прикривања, које су се нагомилале током њеног одрастања. Пред нама је аутобиографска исповедаоница у којој се прожимају минуло ратно и ово садашње наше, већ оседло време. На почетку дознајемо све о животу и породичним коренима саме ауторке, што читаоца нимало не оптерећује, док се касније сусрећемо са трагичним и безименим судбинама, као и ратним драмама. Узимајући књигу у руке, читалац није ни слутио, које ће га сурове кривотворене истине живота, историје и која горка

сознања запљуснути и ошамутити. Књигу не читамо као лако летње релаксирајуће штиво, већ је доживљавамо као тешку литературу и мучно штиво и неку врсту белетристичке исповедаонице са великим емотивним наслагама, јер врши ексхумацију кривотворене истине, живота и историје, што дефинише и ауторкине списатељске муке. Ова књига је уједно и брисање сенке прошлости, ауторкина катарза и опроштај од представе о невином оцу.

У 11 поглавља књига прати ауторкино мучно 10-годишње интензивно истраживање у архивима, библиотекама, спомен обележјима у обиласке разних институција за време и после Другог светског рата, све до очеве смрти, зашавши тако и у 21. век. Она једноставно није могла да живи са натовареном очевом кривицом, породичним тајнама, очевим фантомима, лешевима и недужним жртвама у глави. Њено хакенкројц одрастање сусрело се са послератним кондиционалом, „да је Хитлер добио рат!“ Немачка је претрпела највећи и најсрамнији пораз у својој историји. Изгледало је као да јој је угашена будућност. До тога ју је довела хитлеровска диктатура, расизам, расисичка формула, уска националистичка политика, екстремизам, тоталитаризам, вера у моћ и немачку супериорност, издаја бога, и напуштање Гетеове космополитске и хумане мисли. У СР Немачкој ово је још увек осетљива тема. Казивања Беате Ниман не треба третирати као освету деце. Тешко јој је пало, да децу посматрају кроз призму родитеља. Као дете она је носила тешко бреме, њој, као потомству, натоварена је разорна грижа савести. Овим романом спрала је са себе и мајчину одбојност према себи, као и осећај кривице, који је био сваљен на њу као петогодишње дете. Они, који би, да је ућуткају, не питају се, како би звучао наслов „Мој отац нациста?“ Многи је осуђују, они не могу да схвате да њеном јавом, мрклином, савешћу и несаницом корачају у крицима небројене жртве холокауста. Пишући, она ништа није изоставила, јер, ако прећути, затрпа и препусти забраву, постаће као он и биће очев саучесник. Није она могла да успава и отупи своју савест. Откривши очеве монструозне ратне злочине против човечности, повела је читаоца кроз свој и очев живот. Суочивши се са његовом прошлошћу и животом, она ово тешко штиво посвећује својој деци, унуцима, рано преминулом другом супругу и нама читаоцима. Кренувши тако у потрагу за истином о своме оцу и бавећи се његовим животом као савремеником догађаја из рата, реконструисала је очеву биографију, која неминовно садржи и празнине, јер, требало је прећи девет километара несређене и неразврстане документације у ексхумацији прошлости. Она није дала да ратне грозоте и потресне људске патње у којима је учествовао њен отац, похрањене у пожутелим архивима остану необелодањене. Суочивши се са историјским чињеницама, није могла да одживи свој живот у свету емпатије и сенци очевих злодела.

Када је све открила, шта са тим? Ево, крикнула је овим романом, поделила своје срце и непреболна знања и очајања, нама, својим незнатим пријатељима. Цена истеривања истине на светлост дана, тј. њено обелодањивање, коштало је ауторку раскида

са породицом од 1978. године, уследио је прекид свих контаката са две старије сестре и мајком, развод, те самохрано неговање болесног детета. Шест година касније умире јој мајка, а после десет година остаје и без другог супруга. Најтоплију људску похвалу и дивљење за мукотрпну храброст, добила је од једног преживелог логораша, „па и ви сте жртва својих родитеља!“ Ако је историја учитељица, може ли се из ње учити? - питамо се заједно са ауторком. У наше данашње затровано и окрвављено време, када је цео глобус препун зла, ратовања, и смрти, не треба да се питамо, шта је то, што ју је терало да прикаже ратне грозоте и злодела свога оца.

Оно што српског читаоца помало збуњује је ауторкино приповедање. Она, наиме прича о прошлости у садашњем времену. Читаоцу смета презент, јер је реч о минулим деценијама зла, или су овде, пак у питању само преводиоачеве слободе?

Често деце веровање у добре родитеље траје бесконачно дуго. Оца је апстрактно доживљавала, одрастајући без њега, баш како и сам наслов каже „добри отац“. „Плачем над собом, над превареним детињством. Он је био њен узор: Таква је хтела и она да буде. Увек је волела свога оца, одсутног, затвореног, лажно покојног, као кућну мртву икону, присутну у њиховим дејим животима, убеђени, да је он био само невини политички затвореник.

Од када датира њена бол? Све је кренуло од једног телеграма, отац, стар 74 године, на самрти, па неразјашњени и замршени узрок смрти.. Уследило је њено трагање за истином. Када је прошла дуг и болан пут до истине, ужаснутој ауторки требало је више од годину дана да ту истину прихвати. Ни слутила није, када је кренула за истином о своме наводно невином оцу, да би од човека, који је био упознат са злочинима, могао да постане и злочинац. Било јој је јасно, да је њен отац, Бруно Затлер био убица. Један познаник њеног оца, рекао јој је, да је њен отац био сива еминенција, веома ангажован и рафиниран, агилни припадник гестапоа. Тада је нестала слика о толерантном и исправном пруском полицијском службенику, како га је мајка лажно представљала. Оно, за шта је њен отац био одговоран, налазило се изван њеног света поимања. Мајка га је лажно деци приказивала, да је био добар, брижан, нежан, честит, савестан, правичан, хуман, омиљен и тајанствен, љубитељ природе, биљака и живота. „Јадни Бруно“, говорила је мајка, „невин трпи тешку судбину на доживотној робији као жртва злочиначког послератног хладноратовског режима. Све до очеве смрти интензивно се бавила његовим ослобађањем из затвора, обилазећи све могуће државне установе, пишући петиције и успостављајући разне контакте са многобројним добротворним организацијама у циљу постизања његове рехабилитације. Његово помиловање је одбијено 1965. године, јер га је осудио совјетски војни суд, што судски органи у Западном Берлину нису знали. Мајка је и 1991. године поднела захтев за његову рехабилитацију, али је и то покрајински суд у Ростуку одбио.

Докази су испричали другу причу. Неизбежно је уследило згражавање над родитељима и над лицемерјем мајке. У витрини је чувала један партизански орден из Југославије и сребрни крст са

иверицом Исусовог крста, реликвиј и „поклон“ од једне југословенске игуманије. Године 1949. отац је проглашен мртвим због западнонемачке породичне пензије, а као датум смрти узет је дан хапшења у руском сектору Берлина. Дознали су ускоро, да је жив и да служи доживотну затворску казну. Пензију укидају и поново исплаћују, јер су и њега третирали као човека који је само вршио своју дужност. Надалеко позната реченица из Нирнберга. Ауторку су мучила питања, зашто је добио доживотну затворску казну и како то, да га она друга капиталистичка Немачка није могла откупити од Источне Немачке, и црвене надмоћи, Руса? Веровала је да је невин лежао четврт века у затворима и самицама Немачке Демократске Републике. Њен отац, затвореник са шестоцифреним бројем, премештан је у разне затворе, променивши тако шест затвора у самицама и хладним ћелијама, у грозној самоћи, слабо обучен, промрзао и гладан. У затворима, познат свима као окорели гестаповец, ђутао је о својим злоделима, а према младим затвореницима понашао се срдано и родитељски, што његова кћи реално тумачи, да је то смишљено и прорачунато радио, са интенцијом, да људе задужи нечим добрим, не би ли се они за њега заузели, када изађе на слободу.

Беата Ниман није познавала свога оца. Остала су јој само нека далека, маглопита и конфузна сећања на њега. Отац је за њу био саздан од три полчасовна тинејџерска сусрета у затвору уз присуство стражара. Као петогодишњој девојчици остало је бледуњава сећање на сусрет, док се он још скривао и тајно сусретао са мајком, пре његовог хапшења. Једном јој је дошао и у сан. Ето, то је за њу био њен отац. Она има нешто минуциозно и строго одлучно, германско, правично и општељудско у своме лику. Као зрелу жену и баку, понегде је доживљавамо и као дете. Читаочеве емоције уздрмао је њен опис, када су, ишчитавајући документа штазија изненада изрониле две очеве фотографије. Одједном је особа из историје, саздана од слова, речи и реченица у протоколима са саслушања, изненада оживела и постала њен отац.

Како је читалац доживео њеног оца?

Само име словно асоцира на рушитеља Европе: Хи-т-лер = За-т-лер. Други слог са једним додатим вокалом „е“ чинило би придев „leer“, што му значење дефинише монструозну празнину. Какав је био њен отац? Бахат, груб, арогантан, моћан, склон тиранству, екстремист партије, велики послушник, особа са много карактерних пукотина, која је волела себе и лагодан живот у финансијском смислу, бескрупулозни помагач уништења и зла. У полицијској држави и владавини терора, где су поништени сви морални принципи, од човечности су га у подземље живота одвукли економски разлози јер је самоубилачки висио на климавом егзистенцијалном ексеру, одлутао је на странпутицу у неподношљивој социјалној стварности са тешком историјском позадином тадашње Немачке.

Ауторка је сачинила 12 - годишњу ратну биографију свога оца заједно са његовом затворском биографијом из извештаја која је сам писао. Учесник у Првом светском рату, 1924. године продавао је сатове у робној кући Вертхајм, висок, стасит, а од 1928.г. као 30 - годишњак

почиње да ради као саветник у криминалистичкој полицији у Берлину, а од 1931. члан је екстремистичке национал-социјалистичке немачке партије. У наступајуће гладне године из страха да не буде отпуштен, постаје комесар гестапоа, од 1933. године шеф је реферата IV главног уреда безбедности рајха. Од 1936. добио је задатак, да прати и надзира скоро невидљиво и стручно пацифисту Карла Осјечког, а 1937. постаје криминалистички саветник. У гестапоу је био специјалиста и човек од поверења, створивши ефикасну мрежу својих доушника. Свуда је имао своје људе у партији, у емигрантским управама, у Прагу, Паризу, Бриселу. Примењивао је поштрена саслушања тј. злостављања. У свом затворском писменом извештају на једном месту, Бруно Затлер каже, да лично никога није злостављао, нити послао у концентрациони логор.

Кћи Беата је изнела чињенице, црно на бело, до којих је дошла у свом истраживању, објективно и отворено. Њен отац није морао да бије логораше, он је наређивао другима, да то чине. Пишући о родитељима, ауторка ништа не прикрива. Тако дознајемо за Даунов синдром у обе њихове породице, као и у породици Фридриха Клајста. Све њих је отац заштитио ; па су тако преживели концентрациони логор и рат, и ауторка се згрануто пита, зашто онда није заштитио децу и мајке у савском логору смрти Старо сајмиште у Србији? Године 1940. Бруно Затлер је на дужности у Бриселу и Паризу, где је откривао немачке емигранте, обзиром да је вермахт 14. јула умарширао у Париз. Исте године унапређен је у капетана, а 1941. у СС мајора вермахта. У новембру исте године требало је да тријумфално уђе са првим јединицама у Москву.

Почетком фебруара 1942. године Бруно Затлер долази у Београд за криминалистичког инспектора и преузима IV одељење Полиције безбедности за Србију. Пре одласка у Београд усликао се у Берлину: на једној слици стоји сам, висок, горд, а на другој држи за руке две мале сестре, као да их је повео некуда...

Можемо рећи: Наш Бруно Затлер, ево га, дошао је на рањени Балкан, у разваљену Југославију, земљу недефинисаних различитости. Долази као обучени убица, у обезглављену балканску државицу Србију Милана Недића и Милана Аћимовића, шефа криминалистичке полиције, где ће вршити окрутна злодела, која ће замрачити цивилизацију. Није знао да на Балкану живе столетне традиције у народним памћењима у којима се слави отпор према спољашњем освајачу са неуништивом тежњом за истинитим хришћанским миром, обавијеним великодушним и неуништивим патриотизмом. Није он познавао српски народ. Пре ступања у службу у Београду, претходио је његов одлазак у Смоленск, где се упознао са функционисањем и употребом покретног камиона са гасом, гасних комора смрти, душегупком, јер је у Русији зачета идеја о новом начину убијања камионом на гас, а конструктор је био Фридрих Прадел. Обучен и припремљен као специјалац за шефа егzekутиве са задатком за планско спровођење убијања ниже расе, Јевреја, Цигана, Срба, комуниста, жена и деце, старих, немоћних и хендикепираних, јер је још августа 1941. стигла одозго директива да се примени нова

ефикаснија метода егзекуције камионом смрти. Смоленск и Београд били су његова одскочна даска и припрема за напредовање у каријери. Као директор, мајор и шеф гестапоа у Београду, фебруара 1942. постаје управник над IV уредом и тако, *ево га у нашем београдском дворишту*. Дочекали су га оштра београдска зима, и залеђене реке. Кћи Беата налази документа, која садрже истину о „невином оцу“, где изјаве потврђују, да је он лично убијао, управљао операцијама и спровођењем егзекуција у камиону са гасном комором у Београду. Могао је он да избегне машинерију убијања, али са нечим дубоко патолошким у себи, као убеђени фанатик, седео је за писаћим столом и планирао геноцид. Није он био само саучесник, већ је био и починилац злочина, вршећи масовна убиства над затвореницима у концентрационом логору Бањица и Старо сајмиште, наређивао је и спроводио масовна убијања, срељања талаца, мучење цивила, надгледао је и нагледао се људске патње, страха и премлаћивања, спроводио депортовање на принудни рад и учествовао у пљачкању за време војних акција. Не наилази се нигде ни на једну реч кајања или жаљења. Отац је себи измоделирао лагодну личну савест и никада се није преиспитивао или покајао.

„Шта бих га питала, да се можемо још једном срести“, пита се са осећајем кривице за његова злодела, кћи Беата, а крике бола и срамоте претаче из свога у наша срца. Онај, ко је организовао и извршавао убиства и злочине, како може нама, својим потомцима да погледа у очи? Питања остају без одговора. Најболнија је паралела дешавања. Као да је пролазила кроз пакао, када је довела у везу преклапање минулих догађаја. Истовремено, када је њен отац гасом убијао жене и децу, њена мајка, при крају трудноће, доноси на свет нашу ауторку Беату 6. јуна 1942. у Темпелхофу у Берлину. Са њеним рођењем подударила се сахрана неког гестаповца, тако да је отац, стар 44 године, дошао да види новорођенче, обучен у СС униформу, коју, по мајци са измишљеним причама, никада није носио. Из те и следећих година датирају његова одликовања.

У Берлину у књизи о добровољачким корпусима у Центру за истраживање антисемитизма, под одредницом Југославија, наишла је наша неуморна ауторка на податак, да је 6.500 - 7.500 жена, деце и старца, који су само вегетирали, убијено у логору Земун код Београда, нама познатог као логор Старо сајмиште на обали Саве, а који се тада налазио на подручју тадашњег суверенитета Хрватске. За само три месеца ликвидан је, тј. уморен гасом у камионима душегупкама, горе наведени број, а све то је била само генерална проба за оно, што ће се ускоро догађати у Аушвицу. Касније су ту довођени затвореници који су прослеђивани у разне логоре у Европи. Шеф београдске полиције одобравао је снабдевање храном, а стражу је држала немачка редарствена полиција.

Беата посећује Старо сајмиште, поприште страшне српске ратне драме. Онда, као и данас, то је само један опустели терен са малим и немим торњем у средини. Отада ауторка не може да истисне из мисли камени споменик са 40.000 побијених жртава гестаповаца. Са њом су заједно неки преживели логораши, који се свега живо

сећају.

Смртоносне вожње камионом са отровним гасом организовао је управник логора Андорфер, а беспрекорно их испланирао Бруно Затлер. Педесетак жена и деце убацивано је у смртоносни камион на 20- минутну вожњу, уз објашњење, да их транспортују на Исток. Деци је управник логора делио слаткише да их лакше намами и да брже уђу у камион. Простор у камиону је био величине десет квадратних метара са десетак клупа на којима су седеле жртве. За тим камионом – убицом, ради лажне веродостојности, возио је један отворени камион са њиховим пртљагом. Сваки транспорт пратиле су болничарке. Управник Андорфер је својим возилом пратио ова два камиона са неопходном прецизном документацијом. На Савском мосту, као граничном пункту, уследило би кратко заустављање, пошто се ту налазила граница између Хрватске и Србије. Конвој смрти би се заустављао на београдској страни моста и тада је пуштан смртоносни гас. Бруно Затлер је тачно израчунао, када треба пустити гас, како би улицама Београда утихнули умирући крици и самртни вапаји. Изван града на Стрелишту у Јајинцима, већ је чекала група затвореника над ископаним безименим јамама. Свако вече двојица возача у дворишту команде Старо сајмиште, беспрекорно су прали возило споља и изнутра. Србија је од 10. марта до 8. маја 1942. „ослобођена“ Јевреја, а камион – убица, после генералног ремонта враћен је 10. јуна исте године у Берлин. Прво угушени, потом сахрањени под командом њеног оца, по новој уредби, спроведена је акција ексхумације, да би се спалили и затрпали трагови злочина. Ауторка се очајнички, женског срца пита, шта ли су мислиле и осећале секретарице, док су о томе писале своје педантне извештаје.

Колико пута смо и ми, онуда деценијама мимоходили, у незнању и непrepoзнавању, и неким чудом незаинтересовани! После прочитане књиге, оживело је у нама Старо сајмиште, као и Савски мост, преплављен и поплављен крицима жртава. Ова књига убацила је у нас врисак, од сада, па до века, безимене жртве су оживеле у нашој свести и непреболној тузи. Из нас је потпуно незаустављиво провалио уснули вулкан сећања на страдалнике, који беспомоћно и рањено још увек жалују, опомињу и чекају да их се сетимо, пошто смрт никада не застарева, она једноставно продужи да живи у нама, трајући тако привремено нашим животима. Ово место страдања, неадекватно обележено и препуштено корову заборавља и дан-данас опомиње, колико је велика јавна српска срамота и грехота, што овај логор нема своје достојно обележје. Зар не чујете њихов врисак? Сваки ће читалац од сада, кад год буде пролазио мостом поред овог стратишта, са уздахом, сузном сетом и тугом упућивати безименим страдалницима светосавско целивање у својим мислима и свом тескобном срцу.

У потрази за истином о своме оцу, ауторка долази 2001. у бившу Југославију и рањени Београд од нато бомбардовања. Као двосекли мач читаочев мозак пара реченица, како је њен отац дошао у Београд да би убијао. Потресни су и дирљиви сусрети ауторке, кћери злочинца са преживелим логорашима. Били су то неми

загрљаји, стисак руке, сузе у очима, при сусретима и њиховим болним растанцима. Управник логора Старо сајмиште Андорфер осуђен је тек 1969. само на 2 године и шест месеци због помагања и убијања српских Јевреја. Као олакшавајућа околност узето му је то, што се скривао и тако био спречен, да започне нову егзистенцију. Преживела познаница Љиљана Ђорђевић операције душегупка, ћутке је отрпела то сазнање. Каква нехумана формулација и судска правда! Шта је са прекинутим уништеним и затртим животима? Апсурдно је, питати се, где су после рата нестали многи преживели гестаповци.

Кћи Беата никада није покушавала да уђе у ум оца монструма, само се питала, шта је он тражио у Београду, док је гледао београдске сутоне и зоре са неког од београдских балкона. О чему је размишљао и да ли је мислио на њу с љубављу, док је истовремено убијао недужне жене и децу? Сведок истине, Беата Ниман врши још једну горку прозивку и осуду, одлазећи на гробље да обиђе надгробну плочу јеврејске породице Леон, убијене у Аушвицу. Убиство су починили њени родитељи, да би им узели кућу у којој је она рођена. На крају књиге, на апелплацу, зборном месту смрти у Аушвицу стоји са преживелима неколико година касније Беата Ниман, Немица, препуна стида, испаштања, туге, очаја и одговорности за очеву злодела. Све сурове горчине и истине пренела је на нас читаоце и сада њен очај и крик не лутају истргнуто и безимено по меморијалним стратиштима. Стигли су до нас читаоца, и ми саучествујући са њом, помажемо јој да тај терет као мртвачки ковчег спусти у мефистофеловски гроб, одакле више не може зло да проклија.

Књига Беате Ниман грађа је за једну сутрашњу Европу, за мир и морални напредак Европе у сваком погледу. Окружени смо у 21. веку живим песком зла и убијања. Спознаће се да минули ратови и његова уништења треба да створе један елемент приближавања међу људима. Данашња, а можда и сутрашња Европа наших синова, биће скројена према нама или против нас. Онима који долазе из нас, овом књигом ауторка предаје моралну бакљу умних богатстава, који чине најчистију дедовину наших националних традиција.

Владислав ЂОРЂЕВИЋ

БЕК ФЕМИНИЗМА У СРБИЈИ

(Ивана Милојевић и Слободанка Марков „Увод у родне студије”
Mediterran Publishing, Нови Сад, 2011)

1. Увод

Интересантно је анализирати историју феминизма код нас. Протофеминистичка удружења формирана су код нас пре Другог светског рата. Основни захтев тог феминизма је био успостављање правне једнакости мушкараца и жена. Тај тип феминизма се зове либерални феминизам (liberal feminism). Историјску победу он је код нас однео доласком комуниста на власт 1944/45. Већ у првом послератном уставу – Уставу ФНРЈ од 31. јануара 1946. – изричито је напоменуто да су мушкарци и жене равноправни. Жене су тада добиле: активно и пасивно бирачко право, право на школовање, запошљавање и развод брака. Године 1951. – посебним законом – добиле су и право на абортус. Југославија спада међу прве државе у којима је потпуно победио либерални феминизам. Поређења ради, у САД абортус је легализован тек 1973. Права гарантовна Уставом из 1946. понављана су и проширивана у свим потоњим југословенским уставима.

Седамдесетих година XX века у свету се почео размахивати један други тип феминизма. Он се обично зове радикални феминизам (radical feminism). Његова основна поставка гласи: иако су жене правно равноправне са мушкарцима, оне нису стварно равноправне, па стога треба уводити мере „позитивне дискриминације”. Код нас је радикални феминизам почео да добија замах осамдесетих година. Наше феминисткиње обично су потицале из редова високообразованих жена више средње класе. Оне су понављале тезу својих иностраних „сестара” да су жене само формално равноправне, али да то нису и стварно.

Са увођењем политичких слобода деведесетих година оснивају се многобројне феминистичке организације. За време Милошевићеве владавине (1990-2000) оне су себе доживљавале као део грађанског отпора диктатури. Ствари се мењају 2000. доласком ДОС-а на власт.

Тада идеологија радикалног феминизма постаје државном политиком. На свим нивоима политике власти (општина, покрајина, република) формирају се многоброја тела (одбори, савети, управе, заводи, секретаријати) који за своју агенду имају радикални феминизам. Радикалне феминисткиње улазе у државне институције. У току свог – грубо говорећи – једновековног постојања феминисткиње су од маргинализоване групе чудакиња постале државне управитељице. Другачије речено, жене су од дискриминисаног пола постале привилегован пол. Како им је то пошло за руком?

2. Бастиони феминистичке власти

Радикалне феминистичке данас контролишу готово све бастионе власти. Први је политика. Агенду радикалног феминизма не спроводе само многобројне НВО, већ и државни органи. На републичком нивоу то су: Одбор за равноправност полова Скупштине Републике Србије, Савет за равноправност полова Владе Републике Србије, Управа за родну равноправност Министарства рада и социјалне политике Републике Србије и Заштитник грађана. На покрајинском нивоу то су: Завод за равноправност полова АП Војводине, Одбор за равноправност полова Скупштине АП Војводине, Секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова АП Војводине и Покрајински омбудсман. Толико радикалнофеминистичких владиних организација нема ни у многим развијенијим државама. Србија спада у земље под најригорознијом радикалнофеминистичком контролом.

Други бастион радикалнофеминистичке власти је право. Не ради се само о томе да жене сачињавају $\frac{2}{3}$ запослених у судству и тужилаштву, већ и у томе да су многи сектори права – поготово они који се тичу жена, а то су рад и породица – „женама наклоњени” („women friendly”). То је заправо еуфемизам за појаву да су жене правно привилеговане.

Трећи бастион су медији. Не ради се само о томе да жене чине велики постотак новинара у многим медијским кућама, него и о томе да је садржај извештавања по правилу подвргнут цензури радикалних феминисткиња.

Четврти бастион је новинарство. Не ради се само о томе да у Србији постоји велики број жанских часописа, него и о томе да већина дневних новина има неку врсту рубрике посвећену посебно женама. Чак и оне новине које нису посебно намењене женама, често су у суштини њима окренути.

Пети бастион је култура. Култура, поготово популарна (телевизија, позориште, књиге итд.) више-мање једногласно пропaгирају „родни феминизам” („gender feminism”), како се радикални феминизам још назива.

Шести и најважнији бастион радикалног феминизма је академска заједница. Радикални феминизам је у академској заједници постао скоро догмом. Свако ко иоло жели да стекне легитимитет у тој заједници мора неизбежно да критикује „патријархат”, „мизогинију”, „мачизам”, „сексизам”, „фалоцентризам”, „хетеронормативност”,

„хомофобију” и остале бауке. Један од најпотпунијих компендијума тог новог догматизма је зборник радикалнофеминистичких текстова „Увод у родне студије” (2011) групе ауторки.

3. „Библија” југословенског „родног феминизма”

Политички успех радикалног феминизма не би био могућ без логистичке подршке академске заједнице. Зборник „Увод у родне студије” представља до сад најпотпунији и најсврхисходнији уџбеник радикалнофеминистичке мисли код нас. (Ауторке зборника потичу из свих крајева бивше Југославије па се може сматрати југословенским иако је објављен у Србији.). Свако ко се пита шта је то феминизам данас неизбежно мора да за њим посегне.

Зборник „Увод у родне студије” је најбољи у свом жанру и – управо због тога – има све мане које тај жанр инхерентно садржи. Укажимо само на њих пет.

Прво, радикални феминизам – па и тај зборник – почива на идеји постојања непресталог „родног рата” („gender war”). По њему – да парафразирамо „Комунистички манифест” – целокупна историја досадашњег друштва јесте историја „родних” борби. По том „женском марксизму”, жене су увек биле „потлачена класа” („oppressed class”) или „подређена класа” („subordinated class”), а мушкарци „тлачитељска класа” („oppressing class”) или „владајућа класа” („ruling class”). Циљ тог „ружичастог марксизма” је стварање теоретске основе за радикалну промену положаја „родова”. Теоретичарке радикалног феминизма пружају идеолошка оруђа за борбу феминистичким активисткињама. Теорија и пракса радикалног феминизма иду рука под руку. Тога су потпуно свесне ауторке зборника. Оне свој „мислилачки” део револуције одрађују врло свесно и савесно. На активисткињама је да то спроведу у праксу. Као и све револуције, феминистичку револуцију пропагирају интелектуалци, а спороводе распевани политичари и други јавних радници. Проблем са концептом „родног рата” је у томе што се „родови” не могу посматрати само као две одвојене супротстављене „класе” (феминисткиње кажу: „рода”) него и као део јединства врсте *homo sapiens* због чега су они неизбежно упућени не само на конкуренцију него и на сарадњу. Инсистирање на „родном рату” може женама више да штети него да користи.

Друго, радикални феминизам – па и зборник – почива на идеји да међуполни односи немају никакве веза се биологијом. Тај став је познат као „биопорицање” („biodenial”). Ауторке су у томе доследне: ништа што је у вези с биологијом оне не спомињу. Њихов став је да биологија није важна за разумевање „родних” односа. Али жене и мушкарци су пре свега биолошка бића па је стога биологија фундаментална антрополошка наука. Занемаривање биологије од радикалних феминисткиња и других култур-детерминиста представља праву научну аберацију. Теорија која претендује да нешто каже о женама (реч феминизам у себи и садржи реч „жена”), а свесно избегава да се бави фундаменталном науком о женама (и мушкарцима) – дакле биологијом – не може бити наука него идеологија. Радикални

феминизам је идеологија која научне податке често занемарује или искривљује. Он са научним подацима поступа секташки: неке занемарује (нпр. природне полне разлике), неке преувеличава (нпр. број жена у политичким телима), неке тендецијом интерпретира – све у свему, искривљује. Тој тенденцији није успео да одоли ни зборник „Увод у родне студије”.

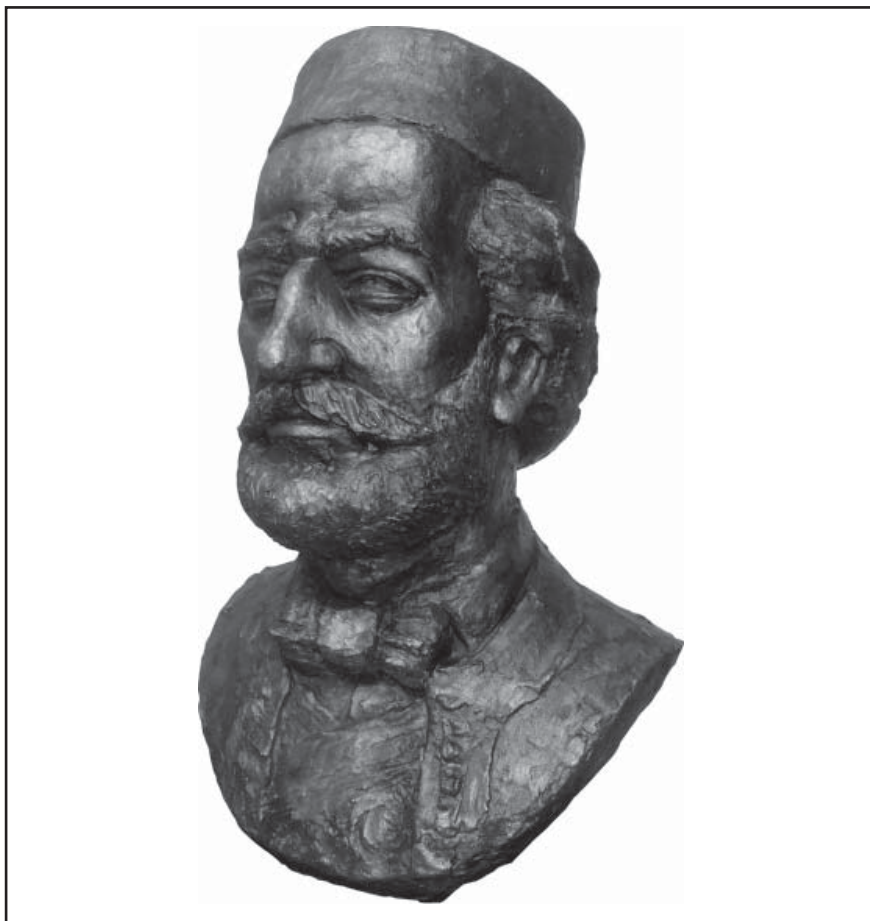
Треће, бојни поклич радикалног феминизма је „равноправност”. Али феминистичка „равноправност” нема много везе су уобичајеним значењем тог појма. У стандардном језику реч равноправност значи: поседовање истих права. Тако су ту реч користиле либералне феминисткиње. Али код радикалних феминисткиња та реч је постала синоним за „равномерност”. А да би се постигла равномерност потребно је увести законску повлашћеност жена, тј. неравноправност. Мало људи је свесно тог феминистичког „орвелизма”. Феминистичка употреба речи је крајње идеолошка. Мало је научника лингвиста спремно да предузме анализу феминистичког идеолошког дискурса. Разлог за то је двојак: интелектуална индоленција (што је недопустив интелектуални преступ) или страх од замерања феминистичком естаблишменту (што је недопустив морални преступ).

Четврто, радикални феминизам – па и „Увод у родне студије” – преплављен је вербалним нападима на „сексизам”, „андроцентризам”, „патријархалност”, „неравноправност”, „дискриминацију” и друге наводне мушке тлачитељске идеолошке системе. Али када се са апстракција пређе на конкретне податке тада често високопарна реторика изгуби смисао. Тако на пример, ауторке виде „сексизам”, „андроцентризам”, „патријархалност”, „неравноправност” и „дискриминацију” у: политици, иако заправо жене путем „система квота” („quota system”) уживају привилегије у политичком изборном процесу; у праву, иако заправо жене ни у једном сектору права нису дискриминисане, а у некима су чак и привилеговане; у образовању, иако заправо жене доминирају сектором образовања, а и иначе постижу – у просеку – боље школске успехе; у економији, иако заправо жене раде у просеку физички, психички и социјално сигурније послове; у криминалитету (насиљу), иако заправо жене – у целини узев – ређе доживљавају насиље него мушкарци; у медијима, иако заправо жене доминирају многим медијским секторима, поготово онима који се тичу жена. Све у свему, у радикалнофеминистичкој литератури постоји тенденција да се подаци износе једнострано: они који се уклапају у радикалнофеминистичку идеолошку парадигму се пренаглашавају, а они који не – игноришу. То није добра наука.

Пето, велики број радикалних феминисткиња је лингвистичког образовања. То је случај и са многим ауторкама зборника „Увод у родне студије”. Једна од њих је и рецензенткиња Љиљана Пешикан-Љуштановић. Она у својој рецензији – чији је део објављен на полеђини књиге – пише редундантно: „истраживачице и истраживачи”, „полазнице и полазници”, „научнице и научници”, „и једне и друге (и једни и други)”. Чудно је то што језичке „стручњакиње” пишу трагикомично робогатно.

4. Закључак

Зборник „Увод у родне студије” је најцеловитији и најсврхосходнији компендијум теорија радикалног феминизма код нас. Као такав он завређује помно читање и проучавање. И управо стога што представља најбоље дело свог жанра, оно вапи за критичком евалуацијом. Његова критика би, дакле, била критика читаве једне идеологије. Српска интелигенција је пред изазовом радикалног феминизма досад остала недопустиво тиха. У светле изузетке од те ћутње спада дело Слободана Антонића „Искушења радикалног феминизма” (2011). Потребно је на изазов радикалног феминизма реаговати исто тако мудро и промишљено како је то учинио Слободан Антонић у својој књизи, а повод за то може бити управо зборник „Увод у родне студије”.

Петар Петровић Његош

Мирјана МАРИНШЕК НИКОЛИЋ

САМОУБИСТВО НЕВИНОСТИ

(Џефри Јуџинидис, „Самоубиство невиности“, Воока, Београд, 2012)

Да савремена *мејнстрим* књижевност иде укорак с друштвеним феноменима потврђује и први роман (у наслову овог приказа) младог америчког писца, добитника Пулицерове награде за књижевност, Џефрија Јуџинидиса (Воока, Београд, 2012). На почетку романа читалац се суочава са самоубиством и последње (пете по реду) малолетне кћерке гимназијског професора Лисбона. Негде на периферији индустријског градића на северу Америке, писац открива девојачке ликове заробљене у лепези ентеријера (породичне куће, сђба, породичног аутомобила, цркве и школе) и пушта на њих светлост дана тек колико му је довољно да нас увери да оне бауљају уоколо лишене вере у смисао живота.

У нежну и помало сентименталну причу о кратком животу сестара Лисбон, писац нас уводи кроз њихову породичну кућу у улици старих брестова, једног типичног америчког предграђа из седамдесетих година прошлог века. Па какав је то свет Лисбонових чије сенке промичу пред нама?

Ту су пре свега сестре: интелигентна Тереза, неспокојна Мери, продуховљена Бони, промискуитетна Лакс и побожна Сесилија, чијим самоубиством започиње трагедија ове породице. Прва се убила најмлађа од њих, Сесилија, која је имала тек тринаест година, кад је пресекла своје вене док се купала. За старију Лакс, слуђену овим догађајем, сексуална оргијања постају утеха која су јој потребна након сестриног самоубиства. Мајка, домаћински васпитана, чврстим стегама одређује кћеркама шта је ред а шта није да се чини. Имала је обичај да, чврсто стежући ташну за посебне прилике, редом загледа сваку кћерку не би ли открила какав траг шминке. Тек тада их је пуштала у породични ауто, спреман као и обично за недељни одлазак у цркву. Отац се у њихово васпитање није уплитао. И старији и они млађи су у овом граду мирни и скрушени, нису волели промене и

свакодневницу су видели као пожељну вечност. Девојке из породице Лисбон су излазиле из куће само кад треба да иду у школу или у цркву. Старци су били разумни, млађарија неразумна; сви су јели слатко и много, у цркву су ишли недељом, једном речју живели и радили како је Бог одредио.

Овај писац пише онако како би сам желео да чује, да му се прича. Његов поглед на минута времена је поглед на стари крај и сањиве улице предграђа, момке из краја који се присећају сестара Лисбон и својих тинејџерских дана. Али њихова опседнутост самоубиством свих пет сестара, није престајала. Да ли се по нечему могло наслутити да ће оне извршити самоубиство?

Има ту и некакве чудне симболике у сечи оболелих стабала брестова. Лисбонове су се из дана у дан све више изопштавале. И што су их више остављали на миру, то су се оне све више повлачиле у себе. Све до оног дана када су људи из „Градског зеленила“ дошли са налепницама на којима је било упозорење да су стабла оболела од гљивица које преноси брестов поткорњак. И да ће стабла бити уклоњена у циљу спречавања даљег ширења заразе. Баш кад су хтели да приону на касапљење дрвећа, фаланга начињена од кћерки Лисбонових јурнула је ка њима преко дворишта. Девојке су окружиле дрво и ухватиле се за руке као да играју рингераја. Веровале су да дрвеће може и само да преживи и да за заразу треба кривити људску бахатост. Било како било, намеће се мисао да девојке нису спасавале дрво него успомену на нека минута времена. И своју, већ упокојену, сестру.

Та помало сентиментална прича о тинејџерском одрастању, отуђености и самоубиству, духовита је и уједно трагична. Наслов који видите на корицама (Самоубиство невиности) саставни је део фактума свакодневице; даје му обележја фатума. Или, мало јасније, књижевним језиком речено: ово је књига коју је писац ослободио магије живота, прешао на страну уплашених, оних који се боје снова, оних који су одлучили да своју уплашеност и незнање сами окончају. Као поучно искуство за друге?

Тај суноврат лебди над горким искуством ове приче. Он нам на миран и тих начин говори да су сва времена митолошка, да смо сви у самом срцу мита постојања, па ма како се то постојање исказује. Живот сестара Лисбон какав су познавале и схватале, био је пре свега непрестани немир, тражење, неутољива чежња срца, кратка, пролазна срећа. Њихова је младост схватала и доживљавала живот као шаролику, динамичну мистерију. Ону, која у себи самој скрива властито оправдање, властиту смисао, позивајући на игру то слатко окрутно постојање без сврхе и циља.

Владимир УВАЛИН

*ОД НАРОДНЕ ЧИТАОНИЦЕ ДО ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ВРБАС
1945-1953.*

По формирању народне власти у Врбасу, одмах су створене културне организације и установе. Првих дана било је доста тешко придобити интелигенцију за рад, али под руководством Народног фронта, она се ипак прима задатака и извршава их углавном на културном пољу.¹

Потреба за књигом, коју је одмах после ослобођења схватила и иницирала народна власт и Народни фронт, постала је убрзо и општом потребом народа, а из ње је резултирала и широка мрежа народних књижница и читаоница – по селима, градским реонима, предузећима, установама и сељачким радним задругама (СРЗ).

Почетком јануара 1945. године Просветно одељење Војне управе за БББ доставило је Команди места Врбас Акт (VII бр. 135/1945) следеће садржине:

„Пошто је у току израда Уредбе о снабдевању, чувању и расподели књига из конфискованих јавних и приватних библиотека, књижара и других културних установа, коју ће Повереништво за просвету НКОЈ-а донети у споразуму са Повереништвом за просвету при Председништву АСНОС-а, молите се да до доношења поменуте Уредбе сав тај материјал сачувате, да се по никоме и никуда не отуђе и да све књиге по стручним лицима бар донекле средите и начините прегледан попис тог материјала. [...] Ако налазите да је потребно, изволите од војних власти затражити, да се поставе страже на одређеним местима где се тај материјал налази. [...]. По наредби Команданта, Начелник Просветног одељења Спасоје Чобански, с.р“.

Ближа обавештења у вези акције Чување библиотека и књига даје Команда места Врбас својим Актом, (ад.265/1945), 19. јануара 1945. године, који је упутила културно-просветним старатељима Старог и Новог Врбаса, Куцуре, Торже (Савиног Села) и Бачког Боброг Поља, као и командирима војних станица наведених места, где

¹ Рад КПД на територији Среза кулског за време старе Југославије, окупације и од ослобођења, подаци за Врбас. АВ, Ф. 334, К 247, 10019.

се наводи: „Изволите према горњем наређењу приступити сређивању и попису тих књига. [...] Да би ти спискови били што прегледнији и једнообразни на територији целе Команде подручја, по наређењу исте Команде, поступите овако, поред сваке књиге ставите један- редни број, два- име писца, три - назив дела, четири- колико комада има од те књиге, пет - да ли је броширана или повез. За тај посао изволите ангажовати учитеље Народне школе у месту. Извештај и списак књига доставите неодложно до 1. фебруара т. г.“.²

Старатељ културно-просветне имовине Команде места Врбас је Александар Коровин, док је у Бачком Добром Пољу за ово именован Стеван Мирков.³

За 1945. годину може се рећи да је година опште еуфорије у којој је започела и темљно се спроводила акција описмењавања праћена паролама: *Књиге у народ!*, *Спремите књиге за колонисте!*, или *Јесте ли спрели књиге за колонисте!*, а оне су се свакодневно објављивале у дневној штампи и на јавним местима. „Овом акцијом они хоће да омогуће да се културно-просветни рад правилно развија. Књижнице и читаонице ће имати велики значај, јер писменост није самој себи сврха – њен значај је остварен тек онда када се описмењени људи придобију за књиге из којих ће црпити и сазнавати све оно што им је потребно у изградњи и обнови наше домовине“.⁴

Министар просвете под бр. 6154, 3. новембра 1945. године, прописао је Упуство за извршење и примену Уредбе о обавезном достављању штампаних ствари. Према чл. 1. Уредбе свако штампарско предузеће на подручју ФНРЈ, било оно државно или приватно, дужно је да достави Државној централној библиотеци у Београду по 15 исправних примерака од сваке штампане или другим графичким начином умножене ствари. Продаја штампаних ствари вршила се код месних просветних власти, која је подносиоцу издавала писмену потврду о пријему. Тек по пријему ове потврде, штампарско односно издавачко предузеће могло је штампане ствари растурати.⁵

Државној централној библиотеци у Београду достављале су се и штампане ствари чије је растурање забрањено. „Извештавате се да је Управа Народне школе у Врбасу послала спискове заплених фашистичких књига, у три примерка, Команди места Врбас, под бројем 10 од 4. децембра 1944. године“, део је одговора којим је МНО Врбас обавестио СНО Кула.⁶

2 ИАГНС, Ф. 284, К 1, 80/45.

3 АВ, Ф. 171, III-916/945; Стеван Мирков био је одређен за старатеља школске и културно - просветне имовине у Бачком Добром Пољу, и то у привременом својству. Сем тога у дужност му је стављено чување: свих архива (државних, црквених, културно-просветних установа и удружења, као и окупаторских организација), напуштених читаоница и библиотека, уметничких објеката који су се налазили у напуштеним црквама, музејима. ИАГНС, Ф. 750. А.3.4.

4 Слободна Војводина, уз акцију Сакупљања књига, 13. децембар 1945, 5.

Од културних манифестација најчешће се одржавају академије, приредбе културно-уметничких и дилетантских секција, народни универзитети и књижевне вечери. АВ, Ф. 334, К 247, 10019.

5 Обавезно достављање важило је и за штампане ствари обављене у иностранству, како од стране издавачког предузећа, тако и од стране приватног лица.

6 Распис МНО Врбас, бр. 9888/45, 11. јануара 1946. године; ИАГНС, Ф. 309, К 73,

На Главној скупштини Врбаске пчеларске задруге, 3. фебруара 1946. године, у оквиру 5. тач. дневног реда, поднет је извештај о књијници дотадашњег Удружења пчелара, у коме се констатује, да је књијница несређена те да се није могло утврдити тачан број књијга. Наиме, примећено је да доста књијга недостаје, које су Немци, чланови овог друштва, имали на читању, и исте нису вратили. На Скупштини је Драгољуб Крстић одређен за књијжничара, а за чланове Комисије за надзор књијжнице Ђорђе Коларов, Цвета Милованчев и трговац Панта Бировљев.⁷

Среско повереништво за просвету почетком марта 1946. године доставило је ОШ у Врбасу списак књијга за ванредно читање, а почетком септембра и списак заплењених књијга којима је забрањено растурање и продаја. Половином новембра т. г. формиране су одељењске (разредне) књијжнице, да би сама организација и рад књијжнице у ОШ у Врбасу били регулисани у току маја 1947. године.⁸

После ослобођења Покрајински комитет сматрао је да треба оживети рад Матице српске и око ње окупити људе, који би могли да је развију у циљу ширења културе и просвете. Оснивањем месних организација Матице српске, остваривао би се читав културно-просветни рад на селу. У том циљу Матици би било препуштено руковођење радом Народних универзитета у српским местима на територији читаве Војводине. Месни одбори руководили би читавим културно-просветним радом у датом месту, Народним универзитетима, библиотекама и читаоницама, сузбијањем неписмености и слично. Међутим, убрзо се од плана да се од Матице српске створи централна културна установа Срба у Војводини одустало. У Покрајинском комитету преовладао је мишљење да за стварање такве матице нема потребе, јер у Војводини већ постоје организације са истим циљем и задацима.⁹

Осамостаљивање народних књијжница и читаоница најавило је Повереништво за просвету ГИО Војводине половином 1947, и издало књијжницу са упуствима за њихово реорганизовање у самостална културна друштва и установе.

„Члан народне књијжнице и читаонице моћи ће да буде свако ко плаћа одређену месечну чланарину, суделује у раду, или помаже рад своје установе. Од чланарине, прилога, завештања и својих прихода са приредаба књијжнице и читаонице ће прибављати финансијска средства, поред тога што ће им у томе помоћи и народне власти [...] Новоорганизоване књијжнице и читаонице мораће да имају стручног руководиоца, књијжничара – најбољег водича по библиотеци. Такав прави народни библиотекар неће издавати читаоцу само књијге,

9888/45. Државна штампарија Врбас, а по наређењу МНОО Врбас, бр. 1617/45, 29. априла 1945. обавештава исти: „[...] има разних књијга у тежини од 200 кг, и исте би се могле употребити за прераду хартије“. Исто, К 76.

⁷ Записник са Главне скупштине Врбаске пчеларске задруге, бр. 2, 3. фебруар 1946. године. АВ, Ф. 182, К 60.

⁸ Владимир Увалин, Летопис Основне школе у Врбасу 1944-1951, Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас 2011, 66.

⁹ Небојша Петровић, Просветна политика КПЈ у Војводини 1945-1951. Види: АВ, Ф. 334, 1947.

већ ће га увести у читање, спретним педагошким радом упутити га на добру, поучну и забавну књигу [...] Решавањем ових у животу наших народних књижница и читаоница постићи ће се најважнији предуслови за њихово оспособљавање за задатке које оне имају да реше на пољу уздизања и просвећивања народа“.¹⁰

Учитељи, руководиоци народних књижница и читаоница, били су ослобођени осталог ваншколског рада.¹¹

На саветовању руководиоца културног сектора у агитропима ЦК и ПК, по питању културно-масовног рада, 20. јануара 1948, у оквиру читаоница и књижница констатовано је: „[...] Ако нема читаоница, не можемо сељака ни васпитавати. [...] Конкретне мере биле би ове: 1. да снабдијемо преко Министарства просвете извешан број читаоница и оне које се покажу најбоље у свом раду. Министарство просвете узело би 100 библиотека и даровало читаоницама. Фронт ће утрошити око 1,5 милиона за снабдјевање сеоских читаоница. 2. расподјела књига за снабдјевање сеоских читаоница и 3. питање васпитања библиотекара. Треба организовати курсеве за библиотекарџе. Размишљали смо да у учитељским школама поставимо као посебан предмет библиотекарство. Тако би од учитеља који иду на село добили библиотекарџе“.¹²

Након овог саветовања приступило се оспособљавању кадрова у библиотекарству путем течаја, а у књижницама и читаоницама почињу да се развијају и нови облици рада, као што су изложбе књига, часописи за пионире, литерарни састанци, приказивање филмова, покретне књижнице и др.

Организовање покретних књижница један је од најзначајнијих облика културно-просветног рада народних књижница. То су били одређени фондови књига који су се слали фабричким колективима, градилиштима, пољопривредним добрима, сељачким задругама и салашима, где књиге остају док се не прочитају, а потом се враћају у читаоницу.

Систем књижница и читаоница у току 1948. године нагло се развио у Покрајини. О овоме сведочи чињеница да је до јуна т. г. било само 43 села у Војводини у којима нема књижнице и читаонице, што показује да је књига, и то већим делом наша нова књига, дата селу те да се она налази на дохват народу и да су створене материјалне могућности да она тамо и постигне свој циљ.¹³

Да је у Врбасу постојала Народна књижница и читаоница

10 „Осамостаљивањем народних књижница постићи ће се предуслови за остваривање важних задатака на народном просвећивању“, Слободна Војводина, 2. август 1947, 3.

11 В. Увалин, нав. дело, 131; Види: АОШ Врбас, Акт СНО Кула, бр. 18283, 23. октобар 1947. године

12 Записник са саветовања руководиоца културног сектора у агитропима ЦК и ПК по питању културно-масовног рада, АЦКСКЈ, ЦК КПЈ, VIII, II/4-d-4.

13 Од септембра 1946. године књижни фонд се повећао за око 109%, тј. са преко 300.000 највећим делом нових књига. У јануару 1948. године у књижницама и читаоницама било је око 50.000 читалаца, дакле 3% од броја становника. Тада у Војводини има око 61.000 становника учлањених у књижнице и читаонице, дакле само 4% становништва. Међутим, број књига стоји у несразмери са бројем књига које се прочитају. Ако узмемо да у Војводини има 1.700.000 становника, онда тада на 100 становника Војводине долази 40 књига, од тог броја 1.213.000 становника је на селу, значи на 100 становника у селу долази 16 књига. АВ. Ф. 334, К 248, 10024.

говори нам и податак у предмету МНО Врбас, Основни подаци комуналне стамбене евиденције од 19. фебруара 1948. године: „[...] 11/ Биоскопа има један. Једно дилетанско позориште и једна библиотека. [...]“.¹⁴ Овде се не наводи у ком организационом облику ради та библиотека.

Међутим, у Анализи рада КПД на територији Среза кулског, за Врбас, наводи се: „Постоји читаоница при месном Синдикалном већу са 662 књиге. Књиге су разне и научне, изабрана литература. Читаоци су углавном омладина и чланови Синдиката. Најчитаније су књиге Максима Горког, Толстоја, а од наших писаца наши реалисти.¹⁵ Осећа се недостатак у нашим новим књигама у читаоници, а исто тако недостатак је долажење осталих људи у читаоницу.“¹⁶

У извештају - предлогу повереника за просвету ИО СНО Кула, а у вези Плана народне књижница и читаонице, 14. јуна 1948, предложено је: „У свим местима повећати број чланова књижнице и читаонице, агитацијом и приређивањем књижевних вечери. Помоћи рад књижница и читаоница у СРЗ, да се исте користе и у току лета. Настојати да се у свим местима у књижницама и читаоницама једном месечно одржавају књижевне вечери. Ради боље посете и читања у свим местима одржати предавање о читању“.¹⁷

Месна књижница и читаоница вршиће упис у чланство, што је као задатак постављен и школској омладини и осталим масовним организацијама, а до краја месеца сазваће се Скупштина и изабрати Управни одбор. Дилетанска секција спремиће књижевно вече са које ће чисти приход ићи на повећање мањинских књижница и књижница СРЗ у месту.

Исте године, 12. августа наглашено је: „У сваком месту учврстити књижнице и читаонице по Правилнику, једну централну у месту и покретне за салаше и подружнице мењати једном месечно. Повећати број књига, чланова и читалаца према Петогодишњем плану, сваке од њих које постоје.

У то време већ се говори и о новом библиотекарству, које се поставља на „сасвим нове основе“ и пред којим стоје нови захтеви. Наиме, да би се задовољили захтеви струке и друштвене потребе, наметало се питање стручног оспособљавања библиотечких кадрова. Повремено су се у Новом Саду, али и другим већим местима у Војводини, организовали библиотечки течајеви, курсеви и саветовања.

14 ИАГНС, Ф. 309, К. 82, 5767/48.

15 Среско повереништво просвете својим Расписом (бр. 24374) 15. септембра 1948. препоручује куповину „Библиографија Србије за 1947. годину“ као приручник из којег ће се моћи видети преглед свих књига, брошура и часописа издатих у току 1947. АОШ Врбас, ДШ, ред. бр. 649, 15. септембар 1948. године

16 Да би се утврдило које су књиге најрадије читане, Покрајински комитет Партије спровео је анкету у више места Војводине и она је дала следеће резултате. Највише се читају „Тихи Дон“, „Стварање новог света“, дела Максима Горког, нарочито „Мати“ и „Узорана ледина“, „Како се калио челик“, „Рођени у бури“, „Син пука“, итд. Од наших класичних писаца најчитанији су Јанко Веселиновић, Симо Матавуљ, Петар Кочић и др. а од савремених, Радован Зоговић, Бранко Ћопић, Чедомир Миндеровић. Уопште узевши, народ највише чита нове совјетске књиге, које су иначе у сеоским библиотекама најбројније.

17 ИА Сомбор, Ф. 218, Књ. 5, Записник са Скупштине НОС Кула, 14. јуна 1948. године

Пропаганда књиге и ширења књиге у народ врло се успешно остварује преко изложби књига, с којима се у ширем размеру почело те године. Велики подстрек за ширење књиге с једне стране и за развијање књижица и читаоница с друге стране донеће такмичење књижица и читаоница, које ће почети 1. септембра у читавој Србији, преко Савеза културно-просветних друштава.¹⁸

Тако су током месеца септембра т. г. организоване четири продајне изложбе књига (Кула, Врбас, Црвенка, Сивац). У Кули је одржан тродневни курс за библиотекарe (са најмање 15 посетилаца).¹⁹

До краја септембра формирано је пет литерарних актива, по два српска и мађарска у Кули и Врбасу и један русински у Руском Крстуру. „У сваком месту среза месечно одржати по једно књижевно вече, са предавањем о писцу, читањем и рецитовањем одломака из дела, или читањем одломака књижевних дела књижевника аматера“.²⁰

У оквиру Дечије недеље 1949. године, од 26. септембра до 3. октобра, у оквиру сваке школе биће припремљена изложба књига и дечијих радова.²¹

„Просветни радници треба да пруже пуну помоћ СРЗ у културно-просветном уздицању, тј. да се приме патроната и помажу им при образовању читаоница, библиотека, формирању дилетантских група, а нарочито при отклањању неписмености“, један од закључака са саветовања просветних радника СНО Кула, 5. октобра 1949. године.²²

Према томе, да се закључити да СРЗ у месту, једним делом, исто тако имају своје библиотеке са књжним фондом претежно политичког и пољопривредног карактера, а које се користе појединачно са задужењем књиге. У току 1948. године СРЗ „Партизан“ има 160 разних књига, СРЗ „Сава Ковачевић“ 200 књига, док СРЗ „Данило Бојовић“ има 150 књига и часописа. Библиотеке имају од 100 до 250 чланова и то већином омладине.²³

18 АВ, Ф. 334, ПК Савеза комуниста Војводине, Нови Сад, 1948-1990. година, К 248, 10024.

19 Ови облици оспособљавања нису могли да припреме такве библиотекарe, па је, половином 1949. године, у Београду основана Средња библиотекарска школа, у којој су стицана прва темељна и општа знања из библиотекарства.

20 Исто, Записник са седнице НОС Кула, Библиотекарство, 12. август 1948. године

21 АОШ Врбас, 1944-1951. године; Записник са седнице МНО Врбас, 3. септембар 1949. године

22 Исто, Закључци са саветовања просветних радника у Кули, 5. октобар 1949;

[...] 7) Синдикалне подружнице, односно синдикалне групе просветних радника да приме обавезу (систем патроната) за једну или више задруга, односно имања, у циљу развијања културног живота. Они имају да држе предавања, да пружају помоћ у набавци, формирању читаоница, описмењавању, формирању хора, драмске групе итд. АВ, Ф. 334, К 247, Развијање културног живота у СРЗ и државним имањима, ПК КПС за Војводину, бр. 1020, 13. април 1949. године

23 АВ, Ф. 239, Савез СРЗ АПВ, Нови Сад, 1948-1949, К 1/1, Извештаји о политичком стању и животу СРЗ на територији МНО Врбас. Док Савез СРЗ Среза кулског својим Извештајем (бр. 66/48) од 2. новембра 1948. године наводи да на теиторији среза постоје 24 читаонице, које броје 4.017 књига. Те књиге су углавном из пољопривреде, разне политичке и др. књиге; О овоме нам говоре и књижни наслови: Пјесме и приповетке, Ива Војновића, који је издало ИКП Геце Кона, а.д. Београд, 1939, која је заведена деловодним штамбиљем СРЗ с.о.ј. Сутјеска у Врбасу, са инв. бр. 232; Херојска одбрана Београда 1915, Младена Ољаче, који је издала Просвета, Београд,

До јуна 1948. године код мањинских КПД није била организована књижница ни читаоница, мада су иста имала своје културне домове.²⁴

О културном животу и раду КПД у Врбасу, у току 1949. године, нешто више може се видети из извештаја Николе Вукчевића, директора овд. Гимназије, који је поднео на заједничкој седници просветних радника Врбаса, 29. децембра те године (2. тач.), где је између осталог изнео:

„[...] Рад ван школе не може се издвојити од осталог рада. Рад треба пренети на широке сељачке масе СРЗ-а. Савез културно-просветних друштава обухватио је сва КПД у Врбасу: „Русин“, „Јожеф Атила“, „Драпшин“ са шећеране, „Ђура Јакшић“²⁵ и омладинско „Ново поколење“. Обављена је реорганизација Савеза. У Савез су делегирани представници друштава и организација. Довршењем задружног дома имаћемо просторије за цео културно - просветни рад. [...] Отвара се централна књижница. Одржан је курс за књижничаре и основан Клуб књижевника“.²⁶

Крупан проблем који мора решити Партијска организација места за даље развијање културно-просветног рада је активизација масовних организација. Активност масовних организација се у току 1950. смањила, посебно активност Народног фронта. После укидања Комисије за културно-просветни рад, Народни фронт се потпуно искључио из тог рада.

Изградњом Задружног дома попуњена је осетна празнина у животу места. Врбасу је недостајало једно такво друштвено, али и културно средиште, око кога би се окупљали мештани о празницима, народним весељима и разним другим манифестацијама друштвеног живота.²⁷

У току 1950. године парола Књиге у народ и даље је присутна као мото деловања, а да би се што боље остварила, од стране Министарства просвете НР Србије, организована су такмичења народних књижница. Најмасовније такмичење организовано је у

1952, а заведена је дел. штамбиљем СРЗ Тринаести јули Врбас, са инв. бр. 66. Овде се може видети да је након спајања ове Задруге са СРЗ Сава Ковачевић с.о.ј. из Врбаса, иста утиснула свој дел. штамбиљ са бр. 553. Библиотека ОШ „Петар Петровић Његош“ Врбас, Фонд старе књиге

24 Циљ Друштва „Руска матка“ био је културно уздизање Русина у Врбасу. Председник је Михајло Миклош, секретар Јовген Сивч, а благајник Емил Кандрач. Рад мађарског КПД „Јожеф Атила“ био је ограничен на спремање позоришних представа. Председник Друштва је Иштван Шароши, секретар Ђула Рериг, док је благајник Михајло Хорват. ИАГНС, Ф. 82, 1237/48.

25 Друштво постоји од марта 1947. године и није располагала својим просторијама. Драмска секција бројала је 24, а фолклорна 39 чланова. У састав Друштва улазио је и оркестар, који је деловао при Фабрици уља „Војводина“. АВ, Ф. 334, 10019.

26 Састанак је одржан у згради Стучне школе у индустрији и занатству у Врбасу. Седницом председава Никола Вукчевић, директор Гимназије, записничар је Стево Ковјанић, управник Стучне школе за ученике у индустрији и занатству. Као делегати присуствовали су: Мирко Перовић, испред Повереништва просвете СНО Кула, Владо Банићевић, председник ГНО Врбаса и Гојко Милошевић, повереник за просвету при ГНО Врбаса. АОШ Врбас, Записник са заједничке седнице просветних радника града Врбаса, бр. 837, 31. децембар 1949. године

27 Срески савези земљорадничких задруга, у заједници са осталим масовним организацијама, треба да мобилишу масе за довршење задружних домова, да раде на њиховом уређењу и оспособљавању за одвијање културног живота у њима. АВ, Ф. 334, К 248, Акт Управе пропаганде и агитације ЦК КПС, бр. 8099, 22. јун 1950. године

Војводини. Да ли је Врбас узео учешће у такмичењу нисам пронашао запис.

На полугодишњем саветовању просветних радника среза Кула, фебруара 1950. у Врбасу, један од закључака био је: „Посветити нарочиту пажњу културно-просветном раду по местима, нарочито помоћи рад Народних универзитета, читаоница, књижница и културно-просветни рад по СРЗ.²⁸

По казивању Вукашина В. Вујадиновића: „Одређен број активиста Партије и СКОЈ-а у Врбасу у току 1950. године, на захтев Среског комитета Партије и СКОЈ-а Куле,²⁹ добио је задатак да изврши прикупљање књижне грађе из области науке и технике за отварање Градске библиотеке у Врбасу. Сва прикупљена грађа достављана је Омладинском комитету у Кули и Врбасу. Ову активност у Врбасу спровели су чланови Културно-просветне заједнице: Мирко Елезовић, Пеко Батрићевић, Жарко Васиљевић, Мијат Булајић и Вукашин Вујадиновић.“³⁰

На захтев Савета за законодавство и изградњу народне власти Владе НР Србије, на 8. питање Установа (просветних, здравствених, социјалних и др.), ГНО Врбас Актом од 26. децембра 1950. године не наводи да је отворена, тј. да је постојала читаоница, односно библиотека на нивоу града, пошто је дат одговор: „Домова културе 1, народних универзитета 1, читаоница -, библиотека -, позоришта -, биоскопа 1, [...]“³¹

Да су при школама постојале књижнице говоре нам следећи подаци.

У књижном наслову *На Влтави*, Јанка Ђоновиха, који је издала *Народна књига*, Цетиње, 1948, стоји отисак штампилца, Књижница__одељења__разреда, Потпуне мешовите гимназије у Врбасу.

На крају шк. 1951/52. године, у извештају о раду Прве осмолетке, упућеном Савету за просвету и културу СНО Кула, поглавље Књижнице, наводи се: “Из Потпуне мешовите гимназије Школа је добила само део разредне библиотеке, док од централне ученичке и наставничке библиотеке није добила ништа“.

Оквирним Годишњим планом рада Стручне школе за ученике у индустрији и занатству у Врбасу, за шк. 1950/51. годину, у поглављу Књижница наводи се: “На школи постоји наставничка и ученичка

28 Исто, Акт Просветног савета СНО Кула, бр. 145, 3. март 1950. године

29 Библиотеке, књижнице и читаонице нису схваћене као најприступачније и најпогодније форме за просвећивање на селу. Узрок овако слабом раду лежи у небризи Основне партијске организације за културно-пропагандни рад на селу. Културно-просветним радом баве се учитељи, што је и правилно, али учитељима основне партијске организације нису помогле у раду, део је из Акта ЦК КПС (бр.8099) од 22. јула 1950. који је упутио ПК КПС у Новом Саду. АВ, Ф. 334, К 248, 10056.

30 Према казивању Вукашина В. Вујадиновића, у писаној форми, 21. фебруара 2012. године; У послератном периоду библиотечки фонд се стално повећавао. У 1974. фонд књига у школским библиотекама порастао је у односу на 1945. за пет пута, а књижни фонд народних библиотека за скоро пет пута. На 1.000 становника у 1951. години долазило је 530 књига. Савезни завод за статистику, нав. дело, 100.

31 ИАГНС, Ф. 309, К 86, 11504/50.

књижница. Према закључку Наставничког већа и Школског савета, књиге које су читањем уништене имају се набавити нове, заменити или расходovati. У току ове школске године има се набавити за ученичку књижницу најмање 100 ком. књига, месечно по 10, а за наставничку 30 комада. За књижницу има се сачинити нов инвентар.

Једна слободна просторија даће се Омладинској организацији где ће се направити књижница са читаоницом. Књижницом има руководити наставник српског језика са још два ученика. Књиге се имају давати на читање, а читаоница да ради по плану који има сачинити руководство Омладинске организације, са задуженим наставником, у време кад је омладини најпогодније да може долазити.

У полугодишњим извештајем ове Школе (бр. 41), 17. јануара 1951. године у поглављу Књижнице, наводи се: [...] Број књига наставничке књижнице 121, прочитано 16; број књига ученичке књижнице 356, прочитано 157 књига. Уз књиге ученици примају и читају омладинску штампу, коју готово редовно читају.³²

У годишњем извештају ОШ од 3. јуна 1950. године, дају се доста скромни подаци о раду школске библиотеке, где се наводи: „[...] Поседујемо шк. библиотеку са 245 књига, а која се сваке године обнавља са новим делима“.³³ У првој половини т. г. Школа није била претплаћена ни на један педагошки часопис, ни лист. Буџетом ГНО Врбас, за претплату Школе на службене листове и часописе, била је предвиђена сума од 1.000 динара, а Школа је била претплаћена само на *Пољопривредни гласник* и *Летопис Матице српске*. Да би половином децембра т. г. Школа уплатила износ од 240 динара на име комплета часописа Савремена школа изашлих у току 1947-1950. и претплатила се на исти часопис за 1951.³⁴

Из поделе дужности у Првој осмолетки, за прву школску годину, између осталог, наводи се да је руководилац збирке за српски језик (књижнице) била Драгиња Станков Хоровиц, док је за ваншколски рад, рад у градској књижници била ангажована Јулка Медурић.³⁵ Из овога се може закључити да се у почетном периоду фонд школских књижница делио—водио као : разредни, наставнички и централни фонд.

32 Исто, 9480/50; К 87, 537/51.

33 ИАГНС, Ф. 309, К. 82, 5767/48.

34 Исто, Претплате на педагошке часописе, бр. 648, 21. септембар 1950. године; Претплата на Савремену школу, бр. 690/50, 15. децембар 1950. године

35 Формирањем осмолетки у Врбасу, септембра 1951. године, наставничка библиотека бивше ОШ у Врбасу подељена је између Прве и Друге осмолетке. „Ова школа располаже са три књижнице и то: а/ разредне библиотеке, која има свега 109 књига, б/ централна ученичка 86 и в/ наставничка библиотека 156 комада књига. Током године приновљено је 81 књига, тако да наставничка библиотека сада има 237 комада књига. Број књига у књижницама мали је и током идуће школске године исто тако књижницу морамо употпуњавати. Нарочито нам треба попунити разредне и ученичку библиотеку“. Исто, *Извештај Прве осмолетке Врбас на крају шк. 1951/52*, бр. 287, од 18. јуна 1952. године.

Књижни наслов *Што је криво?*, Вјенцеслава Новака, издање *Новог поколења*, Загреб, 1949. потврђује то у којем је отисак штампбиља Књижница VI одељења 3 разреда Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, на којем је након доделе Првој осмолетки извршена исправка 2 одељења VI разреда, те испод штампбиља уписан бр. 34. Библиотека ОШ „Петар Петровић Његош“ Врбас, Фонд старе књиге

Да је при Дому пионира „Сава Ковачевић“ у Врбасу постојала пионирска књижница може се видети из Извештај о раду дечијих организација Осмогодишње школе „Петар Петровић Његош“ у Врбасу, за шк. 1952/53. годину, где се у поглављу Дечије организације при школи, тач. 4. Секције и групе, наводи: „Књижница за ученике нижих и виших разреда, са 179 књижних наслова, док је број књига у ђачкој шк. библиотеци 170. Секције раде једанпут недељно под руководством наставника у ваншколско време. Сва деца користе библиотеку Дома. Од дечије штампе деца су претплаћена на Пионир (300 примерака) и Змај (30 примерака)“. У књижном фонду налазили су се и књижни наслови, поклони: Укроћена река, Владимира Јурезанског, које је издало Ново поколење, Загреб, 1948. године, а са посветом: „Пионирима 29. XI 1949. год. Орг. АФЖ-а Врбас“, док је Височку хронику, Ивана Тавчара, са посветом „Пионирима за нову 1951. год. од Школе народне милиције у Врбасу“.³⁶

Познато је да су тада у Врбасу поред школа постојала и књижница која је припадала Фабрици уља „Домаћа“ у Врбасу,³⁷ пошто у библиотечком фонду ОШ „Петар Петровић Његош“ има књига овог предузећа, односно установа из тог времена.

Крајем маја 1952. године Земљорадничка задруга у Врбасу основала је своју књижницу и читаоницу.

На основу Правилника Књижнице и читаонице при Земљорадничкој задрузи у Врбасу, од 25. маја 1952. године, њени задаци били су:

1/ набавка добре књиге, часописа и новина и издавање на читање својим члановима; 2/ приређивање књижевних посела, читалачких часова, изложби књига, часописа и новина, као и друге приредбе које имају за циљ да пропагирају добру књигу у народу; 3/ сарадња са Пододбором за културно-просветни рад при Задрузи и другим културно-просветним установама у месту и изван места у циљу народног просвећивања.

Чланом Књижнице и читаонице Задруге може постати свако физичко лице, без обзира на пол и годину старости, које испуњава услове члана и придржава се њеног прописа о раду. Чланови могу бити: редовни, утемељивачи и добротвори.

Редовним чланом постаје свако лице које изјави да жели да постане члан и приликом уписа уплати 30 динара, те се обавезе да ће на име месечне чланарине плаћати по 20 динара. Ученици свих школа плаћали су 20 динара на име уписнине и по 10 динара месечне чланарине. Месечна чланарина могла се уплатити одмах или месечно, између 1-10. у месецу. Ко чланарину не буде уплатио за два узастопна месеца аутоматски му је престаје чланство у Књижници и читаоници. Утемељивач је оно лице које приложи 500, а добротвор 1.000 и више динара. Чланови утемељивачи и добротвори имали су право на бесплатно читање књига, часописа и новина.

36 АОШППЊ Врбас, Дечије организације–Извештај Осмогодишње школе „Петар Петровић Његош“ Врбас, 520/54, 21. септембар 1954. године

37 Једна од књига је *Сећање на пале другове 1941-1945*, Споменица књижевницима и уметницима Војводине палим у НОБ, Нови Сад 1945. године, коју је уредио Живан Милисавц

Сваки члан имао је чланску карту, коју добија приликом уписа. Без чланске карте нико није могао ући у Књижницу и читаоницу.

У вези са организацијом рада треба истаћи да се издавање књига вршило четвртком од 15-18 и недељом од 9-12 часова. Читаоница је била отворена сваког дана, осим четвртка и недеље од 15-19 часова. Осим читања у читаоници, сваки члан могао је на читање понети кући до две књиге, које може задржати највише 10 дана. Ко задржи књигу више од овог рока, за сваки наредни дан плаћа по 2 динара.

За време радног времена морала је да влада тишина. Забрањен је разговор, пушење, кварење намештаја, цепање новина, часописа и осталих предмета Књижнице и читаонице. Забрањене су и све остале радње, као нпр. играње шаха, карата итд. Ако члан, на било који начин, упропасти или оштети књигу, дужан је уместо ње да купи

Фото снимак Читаонице Земљорадничке задруге у Врбасу

другу, односно да плати дуплу вредност књиге, часописа или новине.

Ова Књижница и читаоница послужиле као основ за формирање Градске библиотеке у Врбасу. Оснивачка скупштина одржана је јуна месеца 1953. године. Први председник Савета је Мирко Перовић, учитељ, а први професионални библиотечки радник била је Невенка Попин.³⁸

Задруга је тада уступила око 1.500 књига, углавном из области пољопривреде и неколико годишњака Матице српске, које је она

³⁸ Након спроведених избора за одборнике СНО Кула, 3. децембра 1950. године, за одборнике СНО у Кули из ГНО Врбас изабрани су: [...] Избрана јединица 23. кандидат Аврамов Сава, заменик кандидата Попин Невенка, [...]; ИА Сомбор, Ф. 218, Записник са Скупштине НОС Кула, 3. 12. 1950.

наследила од Српске земљорадничке читаонице из Старог Врбаса. Осим књижног фонда, Задруга је финансијски помогла да се купи још око 200 књига, које нису биле из области пољопривреде, те дала једну малу просторију како би се смести Градска читаоница, како су је у почетку звали.

Библиотечки центар АПВ при Матици српској,³⁹ Актом (бр. 341/53), почетком септембра 1953. године, тражио је да му се доставе тромесечни извештаји о раду библиотека на нашој територији, како за прво тако и за друго тромесечје т. г. „Молите се да овакве извештаје убудуће достављате на време, свака установа – предузеће као и СРЗ, за своје библиотеке“. Поред назива библиотеке (књижнице и читаонице) извештајем је требало обухватити број књига, односно на колики је број часописа и новина библиотека претплаћена. Затим број чланова и прочитаних књига, за читаоницу су тражени подаци о посетиоцима, те колико има седишта и да ли има радио пријемник.⁴⁰

Имајући у виду да је у јуну т. г. основана Градска читаоница, извештај се није могао послати.

Већ следеће године показало се да се мора тражити право место за смештај Библиотеке. Савет Библиотеке, на иницијативу врло вредног и заслужног библиотечног радника Невенке Попин донео је одлуку да од синдикалних подружница преузме књиге које су ове поседовале, а које нису довољно коришћене. Тако је повећан књижни фонд на око 4.500 свезака.⁴¹ То је још више истакло проблем смештаја библиотеке и смештаја књига.

Народни одбор општине 1956. године доделио је две лепе и простране просторије од око 170 м². Додељена су и финансијска средства за куповину новог намештаја. Исте године КПД „Јожеф Атила“ поклања своју библиотеку Градској библиотеци. Било је ту преко 800 књига на мађарском језику. Тако је Градска библиотека добила основни фонд књига на мађарском језику.

Отварањем нових просторија створени су и нови проблеми. Од 500 читалаца, колико их је било у почетку, број се повећао на преко 1.300. Један библиотечки радник није могао да обавља ове послове. Савет је одлучио да се постави још један хонорарни службеник. Био је то Михаило Поповић, професор југословенске књижевности.

39 Почетком 1952. године, при Библиотеци Матице српске, основан је Библиотечки центар Војводине. Организовањем честих течајева и саветовања библиотекара и руководиоца књижница, сагледавао је проблематику библиотека, утврђивао почетне и основне правце библиотечке активности и методе рада у библиотечној пракси

40 АОШПППН Врбас, Акт Савет за просвету и културу НОГО Врбас, бр. 6664/53, 9. септембар 1953; На саветовању библиотекара и књижничара масовних библиотека НРС, одржаном 25. и 26. децембра 1953. године у Београду, које је организовао Библиотечки центар НР Србије, основан при Народној библиотеци, закључено је, између осталог, да се што пре донесе закон о масовним библиотекама, да библиотеке буду на буџетима народних одбора градова, срезова и општина, да се приђе стручном оспособљавању затеченог стручног кадра итд. <http://www.smederevska.palanka.rs/index.php/institucije/kultura/nb>, 30.10.2012. године

41 Задружни архив Војводине, почеком јуна 1954. године, издао је под називом „Задружни архив“ своју прву публикацију са чланцима, расправама и грађом из историјата задругарства и економије уопште. Исту је Савет за просвету и културу НО градске општине Врбас, 11. јуна т. г. препоручио школама, библиотекама и осталим просветним установама. АОШПППН Врбас, Акт Савета за просвету и културу НОГО Врбас, бр. 4753, 11. јун 1954. године

Непосредно после тога за хонорарног службеника постављена је и Елвира Брцански, учитељ, која је руководила књижним фондом на мађарском језику.

Решењем Народног одбора општине Врбас од 7. децембра 1962. године основана је Народна библиотека Врбас у данашњем саставу. Овим решењем извршена је интеграција свих јавних библиотека у општини. Таквих библиотека било је шест: Градска читаоница Врбас, Народна читаоница у Бачком Добром Пољу, Народна библиотека и читаоница Змајево, Читаоница Равно Село, Народна библиотека и читаоница Савино Село и Народна читаоница Куцура.⁴²

⁴² Након исељења пивнице Хотела „Централ“, која се налазила поред Библиотеке, у оквиру акције „Месец књиге 1966.“ 26. новембра т. г. отворено је одељење за децу у Врбасу. АНБДК Врбас, Извештај о раду Народне библиотеке Врбас за 1966. годину, децембар 1966. године; Једна од најстаријих читаоница у Војводини је Народна читаоница у Куцури, која је основана 1882. године; Културно-просветно друштво, Земљорадничка задруга и Народни фронт у Змајеву отворили су на свечан начин сеоску књижницу са читаоником 6. јануара 1949. године, која је смештена у новим просторијама. Читаоница ће бити отворена сваки дан. Библиотека има преко 700 књига. Слободна Војводина, бр. 1308, 4, 6. јануар 1949 године

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

СРП - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407